

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXIII

1

IANUARIE — IUNIE

1978

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

IOAN PĂTRUȚ

Membri:

VASILE BREBAN
HENRI JAQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
PETRU NEIESCU
GRIGORE RUSU
SABINA TEIUȘ
ROMULUS TODORAN
MIRCEA ZDRENGHEA

Secretari științifice de redacție:

EUGEN BELTECHI, NICOLAE MOCANU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei 125, București (direct sau prin poștă).

Cititorii din străinătate se pot abona prin 70 116 — ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136—137, telex 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à : 70116—ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137, télex 11226, Bucarest, 3, rue 13 Décembre, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de 15 \$ par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

SUMAR

Pag.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

- RADU FLORA, Damaschin T. Bojinca și ideile sale latiniste (I) 5

LINGVISTICĂ GENERALĂ ȘI COMPARATĂ

- ELENA COMȘULEA, Aspecte ale cercetării interdisciplinare în onomasiologie 13
 VICTOR IANCU, Cu privire la semiologia raporturilor dintre limbă și dialect 17
 GLANVILLE PRICE, L'importance de la langue galloise pour la linguistique romane 21
 MERRITT RUHLEN, Sextil Pușcariu și fonologia generativă 27

DIALECTOLOGIE

- RODICA ORZA, Sufixele *-ez* și *-esc* în graiurile limbii române 35
 NICOLAE SARAMANDU, Influență a dacoromânei sau evoluție paralelă în aro-măna din Dobrogea? 43
 ROMULUS TODORAN, Despre *-oauă*, *-eauă* și *-auă* în structura morfologică a pluralului substantivelor românești 47

ONOMASTICĂ

- M. HOMORODEAN, Derivate și compuse în toponimie 57
 I. PĂTRUȚ, Alte toponime formate din antroponime 63
 GABRIEL VASILIU, Preocupări de onomastică în revista „Familia” 69

LEXICOLOGIE

- IOANA ANGHEL, Note etimologice 71
 DOINA GRECU, Albastru ‘sur’ 73
 DOINA NEGOMIREANU, Sens, polisemie și incluziune semantică 77
 VALENTINA ȘERBAN, Un caz de paralelism semantic 81
 TEOFIL TEAHA, Lat. *grumus* în română și în limbile romanice (II). 83

FILOLOGIE

- STELA TOMA, Un original slav și două traduceri coresiene 87

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Substantive cu dublă funcție	91
FRIEDA EDELSTEIN, Despre sintaxa relativului <i>care</i>	93
MIHAI M. ZDRENGHEA, Există restricții selective în colocația timp — adverb de timp?	97
PETRU ZUGUN, Părțile de propoziție	103

STILISTICĂ

ELENA DRAGOȘ, I. L. Caragiale și tehnica limbajului absurd	113
FELICIA ȘERBAN, Încercare de analiză semiotică a poeziei moderne. Două texte de Ion Vinca	119

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

* * * „Probleme de lingvistică generală”, vol. VII, Editura Academiei R. S. România, București, 1977 (<i>Bela Kelemen</i>)	123
G. I. TOHĂNEANU, <i>Dincolo de cuvânt</i> , Editura științifică și enciclopedică, București, 1976 (<i>Veronica Mocanu</i>)	124
M. BUCĂ, I. EVSEEV, <i>Probleme de semasiologie</i> , Editura Facla, Timișoara, 1976 (<i>Doina Negomireanu</i>)	126
PETRU ZUGUN, <i>Unitate și varietate în evoluția limbii literare române</i> , Editura Junimea, Iași, 1977 (<i>I. T. Stan</i>)	127
CHIRATA IORGOVEANU-DUMITRU, <i>Antologie de poezie populară aromână</i> , Editura Minerva, București, 1976 (<i>Nicolae Mocanu</i>)	129
CARLO TAGLIAVINI, <i>Originile limbilor neolatine</i> , Editura științifică și enciclopedică, București, 1977 (<i>R. Todoran</i>)	132
GIOVANNI ALESSIO, <i>Lexicon etymologicum. Supplemento ai dizionari etimologici latini e romanzi</i> , Arte tipografica, Napoli, 1976 (<i>R. Todoran</i>)	133
GEORGES MOUNIN, <i>Linguistique et philosophie</i> , PUF, Paris, 1975 (<i>Ilie Dan</i>) <i>Papers in Computational Linguistics</i> , edited by Ferenc Papp and György Szépe, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976 (<i>Kis Emese</i>)	137
„Palaeobulgarica/СТАРОБЪЛГАРИСТИКА”, Sofia, I, 1977 (<i>I. Pătruț</i>)	139

CRONICĂ

Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca în anul 1977 (<i>Ion Roșianu</i>)	141
---	-----

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXIII, n° 1

1978

janvier — juin

SOMMAIRE

	Page
<i>HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE</i>	
RADU FLORA, Damaschin T. Bojinca et ses idées latinistes (I).	5
<i>LINGUISTIQUE GÉNÉRALE ET COMPARÉE</i>	
ELENA COMȘULEA, Aspects de la recherche interdisciplinaire en onomasiologie	13
VICTOR IANCU, Sur la sémiologie des rapports entre la langue et le dialecte	17
GLANVILLE PRICE, L'importance de la langue galloise pour la linguistique romane	21
MERRITT RUHLEN, Sextil Pușcariu et la phonologie générative.	27
<i>DIALECTOLOGIE</i>	
RODICA ORZA, Les suffixes <i>-ez</i> et <i>-esc</i> dans les parlers de la langue roumaine . .	35
NICOLAE SARAMANDU, Influence du daco-romain ou évolution parallèle dans l'aroumain parlé en Dobroudja ?	43
ROMULUS TODORAN, Sur <i>-oauă</i> , <i>-eauă</i> et <i>-auă</i> dans la structure morphologique du pluriel des noms roumains	47
<i>ONOMASTIQUE</i>	
M. HOMORODEAN, Mots dérivés et mots composés dans la toponymie.	57
I. PĂTRUȚ, Autres toponymes formées d'anthroponymes	63
GABRIEL VASILIU, Préoccupations pour l'onomastique dans la revue « Familia »	69
<i>LEXICOLOGIE</i>	
IOANA ANGHEL, Notes étymologiques	71
DOINA GRECU, Albastru 'sur'	73
DOINA NEGOMIREANU, Sens, polysémie et inclusion sémantique.	77
VALENTINA ȘERBAN, Un cas de parallélisme sémantique.	81
TEOFIL TEAHA, Lat. <i>grumus</i> dans la langue roumaine et dans les langues roma- nes (II)	83

PHILOLOGIE

STELA TOMA, Un original slave et deux traductions de Coresi	87
---	----

GRAMMAIRE

D. BEJAN, Noms à double fonction	91
FRIEDA EDELSTEIN, Sur la syntaxe du relatif <i>care</i>	93
MIHAI M. ZDRENGHEA, Y-a-t-il des restrictions sélectives dans la collocation temps — adverbe de temps?	97
PETRU ZUGUN, Les parties du discours	103

STYLISTIQUE

ELENA DRAGOȘ, I. L. Caragiale et la technique du langage absurde . .	113
FELICIA ȘERBAN, Essais d'une analyse sémiotique de la poésie moderne. Deux textes de Ion Vinea	119

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DES LIVRES

* * * Probleme de lingvistică generală *, vol. VII, Editura Academiei R. S. Ro- mânia, București, 1977 (<i>Bela Kelemen</i>)	123
G. I. TOHĂNEANU, <i>Dincolo de cuvînt</i> , Editura științifică și enciclopedică, Bucu- rești, 1976 (<i>Veronica Mocanu</i>)	124
M. BUCĂ, I. EVSEEV, <i>Probleme de semasiologie</i> , Editura Facla, Timișoara, 1976 (<i>Doina Negomireanu</i>)	126
PETRU ZUGUN, <i>Unitate și varietate în evoluția limbii literare române</i> , Editura Ju- nimea, Iași, 1977 (<i>I. T. Stan</i>)	127
CHIRATA IORGOVEANU-DUMITRU, <i>Antologie de poezie populară aromână</i> , Editura Minerva, București, 1976 (<i>Nicolae Mocanu</i>)	129
CARLO TAGLIAVINI, <i>Originile limbilor neolatine</i> , Editura științifică și enciclopedică, București, 1977 (<i>R. Todoran</i>)	132
GIOVANNI ALESSIO, <i>Lexicon etymologicum. Supplemento ai dizionari etimolo- gici latini e romanzi</i> , Arte tipografica, Napoli, 1976 (<i>R. Todoran</i>)	133
GEORGES MOUNIN, <i>Linguistique et philosophie</i> , PUF, Paris, 1975 (<i>Ilte Dan</i>) . .	136
<i>Papers in Computational Linguistics</i> , edited by Ferenc Papp and György Szépe, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976 (<i>Kis Emese</i>)	137
* Palaeobulgarica/СТАРОБЪЛГАРИСТИКА *, Sofia, I, 1977 (<i>I. Pătruț</i>) . .	139

CHRONIQUE

L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj-Napoca, en 1977 (<i>I. Roșianu</i>)	141
--	-----

DAMASCHIN T. BOJINCA ȘI IDEILE SALE LATINISTE (I)

DE

RADU FLORA

Lui D. MACREA, la 70 de ani

Printre latinistii bănățeni — al căror precursor este, fără îndoială, Paul Iorgovici, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (trăind o bună bucată de vreme la Virșeț¹), sau, într-o oarecare privință, suferind unele influențe ale curentului, Dimitrie Țichindeal² și, mai cu seamă, autorul *Gramaticii* de la 1822³, Constantin Diaconovici-Loga — un loc aparte îl ocupă, în deceniul al treilea al secolului trecut, Damaschin T. Bojinca⁴ și Eftimie Murgu. Printr-o întîmplare, ambii își manifestă ideile cu privire la etnogeneza poporului român și profilul limbii române în aceleași împrejurări: cu ocazia exprimării ideilor pseudo-lingvistice ale nemeșului

¹ Cf. R. Flora, *Istoria literaturii române*, vol. I. *De la origini pînă la unirea Principatelor*, Editura „Libertatea”, Virșeț, 1962, p. 133 (afirmația lui T. Topliceanu, *Paul Iorgovici. Viața și opera lui (1764—1808)*), în „Analele Banatului”, IV, 1931, fasc. 9, p. 140, că, mort la Virșeț, „trupul lui [Iorgovici] a fost așezat în cripta din curtea bisericii catedrale din Virșeț”, nu este verificabilă; din contră, nici în cimitirul din Virșeț (unde au fost trecute criptele din curtea bisericii, în anul 1908—1909 cu ocazia unor reparații), nici în registrele matricole ale decedaților din anul 1808 nu este trecut numele acestui cărturar; deducem că este mort și înhumat în altă parte, nu la Virșeț).

² De fapt, mai mult raționalist-iluminist, traducător al lui Dositej Obradović în românește, inclusiv opera capitală a acestuia, autobiografia sa (*Život i priključenija*), rămasă nepublicată, printre manuscrisele lui G. Barițiu (textul — așa cum ne-a rămas de la Țichindeal — l-am publicat în: Universitatea din Timișoara, Facultatea de filologie, *Documente literare*, vol. I [prof. dr. Radu Flora — conf. dr. Virgil Vintilescu], 1971, p. 73—132; despre ciocnirile lui Țichindeal și ale profesorilor preparandiei din Arad cu Sava Tekelija, vezi *ibidem*, p. 39—40; R. Flora, *Dositej și Țichindeal*, în „Lumina”, Panciova, XXI, 1967, nr. 1, p. 3—24; nr. 2, p. 77—106).

³ Vezi ediția recentă, *Gramatica românească*, Timișoara, 1973; pe lângă terminologia autohtonă, avem, la acest autor, și corespondentul de proveniență latină — de exemplu, iată *Împărțirea pronumelui* (p. 81): a) *fățești* sau *personale*; b) *întorcătoare* sau *refiproce*; v) *împreună-tore* sau *cujugtive*; g) *stepinitore* sau *posesive*; d) *arădătore* sau *demonstrative*; e) *întrebătoare* sau *interogative*; j) *reducătoare* sau *relative*; s) *neholăritore* sau *indefinite* (de observat „românizarea” terminologiei latine: *cujugtive* [cum > cu. iunct- > jugt-] sau *interogative*).

⁴ La început, autorul își scria numele БОЖИНКА (Bojincă); astfel își translitera numele și la concursul de jurisconsult la Iași, în anul 1832: Bojincă; dar aga G. Asachi, transmițînd cererea lui, cu recomandare, marelui logofăt al dreptății (ministru al justiției), la data de 3 august 1832, îl transcrie *Bojinca*; deja într-un document din 13 octombrie 1832, același îl redă numele ca *Bojinca* și așa va rămîne și în continuare — cf. Gh. Ungureanu, *Jurisconsultul Damaschin T. Bojinca (1802—1869). Contribuții la viața și activitatea sa*, Iași, 1930, p. 29, 31, passim.

arădean Sava Tekelija (alias Sabbas Tököly, adică Sava Tjukjuli⁵ cu titulatura sa plină: „gospodin Vizeša i Kevermeša, zlatne nadpetice kvaljer, carskokraljevskog i apostolskog veličanskog sovjetnik, mnogih slavnihi mađarskih komitata prisedatelj i svih prava doktor”⁶). Undeva a fost desemnată această etapă drept latinism neconcesiv, radical, legătura dintre generația Școlii ardelenene și a celei prerevoluționare făcînd-o chiar Damaschin Bojinca și Eftimie Murgu⁷. Totuși, considerăm că scrierile acestora — ca și, dealtfel, cele două broșuri ale lui Sava Tekelija — se mențin pe marginea polemicii, pe alocuirea cu cuvinte tari și pornite, iar nu purtate „la rece”. Pe lângă cele patru broșuri cunoscute (două ale lui Tekelija⁸ și cîte una, în două limbi, a lui Bojinca⁹ și alta a lui Murgu¹⁰), recent am descoperit la Secția de manuscrise și cărți rare de la Matica srpska din Novi Sad¹¹ un exemplar din *Respunderea desgurzătoare* a lui Bojinca, provenind din fundația Tekelijanum din Budapesta, respectiv din biblioteca personală a lui Sava Tekelija și adnotat (în ro-

⁵ Autorul semna personal cel mai des pe ungurește, *Tököly* (transcriere acceptată, în mod nejustificat, și în românește); dar în autobiografia sa aflăm transcrierile *Tekeli* sau *Tjukjuli* (Vuk Stefanović Karadžić îi zicea, în corespondența sa, cu o doză oarecare de ironie, *Čučulija*) — cf. Sava Tekelija, *Opisanije života*, Prosveta, Beograd, 1966, p. 42, passim; după aceea s-a generalizat transcrierea, în sîrbocroată, *Tekelija*, pe care o vom respecta, conform prescripțiilor ortografice românești.

⁶ Cf. Sava Tekelija, *op.cit.*, p. 341; în traducere: „Domn de viță nobilă Sava de Tjukjuli, stăpin al Vizeșului și Chevermeșului, cavalier al jartierei de aur, consilier al majestății-sale cezaro-crăiești și apostolicești, președinte al multor vestite comitete maghiare și doctor al tuturor științelor juridice”.

⁷ George Em. Marica, Iosif Hajos, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968, p. 140.

⁸ *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt*, vom K. Rath v. ***, Halle, 1823; cealaltă, completată (și semnată cu inițiale), are și o traducere (făcută de autor însuși) în românește: *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und dies nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt*, mit mehreren Gründen vermehrt, und in die walachische Sprache übersetzt durch S. T. — *Arătarea că vlahii său (sic) rumânii nus de viță romanii, și că rădăcina aceia din limbă (sic) lor slavenească mestecată cu italianească nu se urmează, din limbă (sic) neamțască pre cea rumânească întoarsă, și cu mai multe mărturie (sic) înmulțită prin S. T; Ofen, gedruckt mit k. ung. Universitäts-Schriften, 1827, Zu finden bey J. Eggenberger Buchhändler in Pesth.*

⁹ *Respundere desgurzătoare la cîrtirea, cea în Halle în anul 1823 sub titlul Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind (adeică Arătare, cum că rumânii nu sînt viță de romani) de C. Consiliar de *** făcută, la carea se adaugă Arătarea cu scriptori verednici de credință întărită: cum că rumânii sînt adevărați strănepoji a romanilor, întii latinesce țesută, iară acumina în limba (sic) daco-romanească preintoarsă, tot de același autor Damaschin T. Bojinca, la înalta tablă Cr. a Ungarii jurat notaroș, la Buda, În Crâlasca Typografie a Universității ungurești din Pesta, 1828 (titlul ediției în limba latină din anul precedent: *Animadversio in dissertationem Hallensem sub titulo: Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind etc. vom K. Rath von *** 1823 editam, cui adnectitur fide dignis scriptoribus fulla probation, Valachos esse veros posteros Romanorum*, Pesta, 1827).*

¹⁰ *Widerlegung der Abhandlung welche unter dem Titel vorkommt: Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind etc.*, in Ofen, 1827, und *Beweis, dass die Walachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind; wozu mehrere zweckmässige kurze Abhandlungen; endlich eine Anmerkung über die in dem Anhang vorkommende Antikritik desselben S.T. beigefügt werden*, verfasst von E. Murgu, Ofen, gedruckt mit königl. ung. Universitäts-Schriften, 1830 (textul integral, în limba română și germană, reproduc, acum recent, în: Eftimie Murgu, *Scrieri*, ediție îngrijită, cu o introducere și note de I. D. Suciu, București, 1969, p. 91—403).

¹¹ Mulțumesc colegiei prof. Ivanka Veselinov, din Novi Sad, care mi-a atras atenția asupra acestei cărți, aflate în fondul special al instituției Matica srpska.

mânește, firește¹²) de acesta¹³. Caracterul acestor broșuri (Tekelija nici nu semnează prima ediție a cărții sale cu numele plin) implică, adesea, și o lipsă mai temeinică de acuitate în argumentări. Bojinca se sprijină, cel mai des, pe afirmațiile precedente ale lui Petru Maior. Ceva mai temeinic pare a fi Eftimie Murgu, care, însă, preferă argumentelor filologice pe cele istorice. Și unul și altul dintre oponenții-replicanți români ai lui Tekelija se folosesc din abundență și de argumente de ordin etnografic. Mai ales Bojinca apelează la acestea din urmă în *Anticile romanilor*¹⁴.

Damaschin Toma (numele tatălui¹⁵) Bojinca este născut în localitatea Gîrliște din Banat, la anul 1801¹⁶. C. Diaconovici menționează că este născut într-o familie de bufeni¹⁷. Școala primară — probabil și cursurile secundare — și le face la Oravița. După unele mențiuni, ar fi urmat și cursurile seminariale la Institutul clerical sirbo-valahic din Virșeț¹⁸, dar, „avînd ceartă cu profesorii sirbi, a părăsit această carieră”¹⁹. N. Iorga²⁰ notează că „bănățeanul Damaschin Bojinca” era și „școlar

¹² Originar din Arad (născut la 17.VIII.1761 și mort tot aici, la 21.IX.1842), Sava Tekelija cunoștea foarte bine limba română; chiar în așa măsură, că cea de-a doua broșură „antivalahică” a sa (de la 1827) o traduce personal în limba română; el este, pe lângă Dositej Obradović (originar din Clacova, jud. Timiș) și nepotul său de frate, Grigore Obradović (acesta chiar și scria și în românește), cel de-al treilea autor sirb bun cunoscător al limbii române; Jovan Sterija Popović, dramaturg sirb, originar din Virșeț, o cunoștea într-o măsură mai redusă.

¹³ Despre notițele autografe ale lui Sava Tekelija pe marginea volumului din Damaschin Bojinca am prezentat o comunicare aparte la Cel de-al III-lea Simpozion iugoslavo-român (Zrenjanin, 9—13.X.1974; volumul de *Acte ale Simpozionului* se află sub tipar).

¹⁴ Titlul integral (cu litere chirilice): *Anticile romanilor*, acum intîia oară românește scrise de Damaschin T. Bojinca, în Crăimea Ungariei și alăturatele ei părți jurat avocat; Antiquitates romanorum; în Buda, cu tiparul Universității din Pesta, vol. I, 1832. Vol. II (partea II) este tipărit tot aici, la 1833; în acesta din urmă variază doar titlul autorului, care aici sună: „Jurisconsultul Prințipatului Moldaviei, precum și în mărița Crăime a Ungariei [sic] j. advocat” (vol. I: 258 p.; vol. II: 230 p.).

¹⁵ Prezintăndu-și cererea pentru postul de jurisconsult la Iași, la început este, printr-o confuzie, luat drept Toma Bojinca, după cum rezultă din documentul de arhivă (Arhivele de stat din Iași) nr. 4, publicat de Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 29; printre alte variante onomastice ale lui Bojinca — după cum rezultă din actul nr. 8 publicat tot de Gh. Ungureanu, *ibidem*, p. 33, adresat de generalul maior Mircovici vel-logofătului justiției (17.XII.1832) — apare și *Tomanschi Bojânschi*.

¹⁶ După *Enciclopedia Română* a dr. C. Diaconovici, Sibiu, vol. I, 1898, p. 524; interesant este că Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 3, folosind aceeași sursă, dă, ca an al nașterii scriitorului (și în titlul monografiei sale despre Bojinca), 1802; și *Dicționarul enciclopedic român*, vol. I, A—C, București, 1962, p. 387, acceptă tot data de 1802. Că 1801 este anul nașterii lui Bojinca dovedesc, recent, pe baza unui document din arhiva bisericii din Gîrliște, G. Chiriac și V. Leu, în „Studii de limbă, literatură și folclor”, III, Reșița, 1976, p. 291—293.

¹⁷ Vezi despre aceste familii oltenesti aduse în Banat, în regiunile miniere ale Sascăi și Bocșei Montane, în timpul ocupației turcești și a Pașalichii Timișorii, D. Izverniceanu, *Ottenii din Banat (Bufenii sau Țăranii) și crîngarea lor*, Lipova, 1925.

¹⁸ Acesta a flințat aci între anii 1822—1864 (cu mici întreruperi în preajma anilor revoluționari 1848—1849; cf. R. Flora, *Relațiile sirbo-române. Noi contribuții*, Panciova, 1968, p. 107—134; G. Popi, *Nastavno osoblje Srpsko-valahijskog klerikalnog učilišta u Vrșcu (1822—1864)*, în *Actele Simpozionului dedicat relațiilor sirbo(iugoslavo)-române (Virșeț, 22—23. V. 1970)*, Panciova, 1971, p. 319—336; R. Ćurić, *Rad na osnivanju srpsko-rumunske klerikalne škole u Vrșcu drugom polovinom XVIII i početkom XIX stoleća*, în „Analele Societății de limba română din P.S.A. Voivodina”, 1972—1973, nr. 3—4, p. 143—148.

¹⁹ C. Diaconovici, *loc.cit.*

²⁰ *Istoria bisericii românești*, vol. II, Vălenii-de-Munte, 1909, p. 258.

al Seminarului ortodox din Arad”²¹. Există și o părere după care Bojinca ar fi studiat și filozofia la Seghedin, ceea ce este, deocamdată, mai greu de verificat²². Cert e însă faptul că Bojinca urmează studii de drept la Oradea Mare și la Budapesta și că pe acestea le isprăvește, devenind jurist („jurat avocat” în „mărita Crăime a Ungariei”, după cum avea să menționeze pe foaia de titlu a *Anticilor romanilor*²³). La Pesta (pe vremea aceea făcându-se însă distincția între Buda și Pesta) Bojinca a fost instructor al feciorilor pretorului din Carașova (probabil cea din jud. Caraș-Severin) Ștefan Vay (așa după cum, bunăoară, scriitorul sîrb Dositej Obradović a fost instructorul nepotului de frate al episcopului de Roman, Leon Gheuca, și al diaconului Gherasim, tot moldovean, la Leipzig). Un autor notează că Bojinca ar fi aparținut, ca și Zaharia Carcalechi, societății din Cluj a emigrantului polonez Adolf David, care purta titlul de „Societatea prietenilor poporului” (probabil, prin deceniul al treilea al secolului trecut) și care ar fi avut în programul ei și unele aspirații revoluționare²⁴. Gh. Ungureanu crede că ar fi fost la Pesta și avocat la „înalta tablă crăiască a Ungariei și alăturatele ei părți”²⁵, ceea ce este o simplă inadvertență. Pe coperta *Respunderii desgurzătoare* se întitulează (la 1828) „jurat notaroș” (probabil ceea ce avea să devină mai târziu funcțiunea de „notar public”) la „înalta tablă Cr. a Ungarii”. Deci, era o vreme și notar public, după aceea avocat (tot jurist, dar cu îndatoriri publice diferite). Evident că mai târziu avea să fie avocat (firește, „jurat”), căci astfel se prezintă și în documentele prin care cere funcții în Moldova. În fond, prezentarea funcțiilor este alternativă. Pe lângă epitetul de „scriptor de literatură”, cum se zice în actul lui G. Asachi din 3 august 1832 către logofătul dreptății, se mai spune și că este „jurat notareus crăesc”, funcție pe care „o practisăști în Ungaria”²⁶; în actul următor, cel al Logofetiei, ca răspuns la cel precedent, citim că este „bărbat înzestrat și vrednic în știință de jurisprudenție”²⁷, iar mai departe, se propune „dumnealui avocatul”²⁸ (și, după aceea, este tot „jurat avocat în Ungaria”²⁹).

²¹ Vezi și monografia lui T. Botiș, *Istoria Școalei normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, 1922.

²² I. Popa, V. Zaberca, *Eftimie Murgu*, Reșița, 1976, p. 18 : „În anul 1826 (E. Murgu) audiază filozofia în orașul Seghedin, unde studiaseră Damaschin Bojincă [...]”; la p. 20, vorbind despre Damaschin Bojincă și Emanoll Gojdu : „De primul, și el flu al Banatului, pe Eftimie Murgu îl lega o caldă și traică prietenie. După ce au trecut prin școlile din Seghedin și Pesta, spre sfîrșitul deceniului trei [...]”.

²³ Vezi *supra*. Printr-o inadvertență, *Dicționarul enciclopedic român*, I, s.v. *Bojinca, Damaschin*, trece acest titlu drept *Anticilor romanilor*.

²⁴ V. Țircovnicu, *Contribuții la istoria învățămîntului românesc din Banat (1780–1918)*, București, 1970, p. 57; informația despre Bojinca în calitate de instructor al feciorilor lui Ștefan Vay o dă *Enciclopedia Română* a lui C. Diaconovici, s.v.

²⁵ *Op.cit.*, p. 3; în fond, pe coperta *Anticilor romanilor*, Bojinca își menționează titlurile după cum urmează : vol. I (1832) — „În Crăimea Ungariei și alăturatele ei părți jurat avocat”, iar în vol. II (1833) — „jurisconsultul Prințipatului Moldaviei, precum și în mărita Crăime a Ungariei j. avocat”.

²⁶ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 29 (actul nr. 4).

²⁷ *Ibidem*, p. 6 (actul nr. 5).

²⁸ *Ibidem*, p. 30 (actul nr. 5).

²⁹ *Ibidem*, p. 31 (actul nr. 6).

Etapa moldovenească a activității lui Bojinca este mai bine cunoscută, datorită și monografiei lui Gh. Ungureanu și actelor de arhivă publicate de acesta.

Preparativele pentru trecerea lui Bojinca la Iași au început încă în anul 1832, când Chr. Flechtenmacher, juriconsultul Ministerului Justiției (Logofetiei Dreptății), cere un al doilea post de juriconsult pentru a face față treburilor multiple. La apelul lui G. Asachi pentru posturi de profesori la viitoarea Academie (Mihăileană) din Iași, a răspuns și „dumnealui Toma (alias Damaschin) Bojinca”. Logofetia a primit această ofertă și Asachi îl înștiințează pe solicitant (prin scrisoarea din 13 august 1832) că este ales în calitate de juriconsult. Bojinca răspunde pozitiv (scrisoarea sa din 29 septembrie 1832), dar alegerea definitivă are loc abia la 17 decembrie 1832. În aprilie anul următor Bojinca descede la Iași, se stabilește în Moldova, se căsătorește și va rămâne aici până la moarte.

Postul de juriconsult la Iași Bojinca îl deține până în anul 1861, când acesta se desființează (de la 1840 lucrînd fără Flechtenmacher, care moare la acea dată). Apoi se retrage la moșia Salcea, lângă Botoșani, pe care o luase în arendă ³⁰.

Pe lângă ocupația sa de bază, Bojinca activează la Iași ca director al fostului seminar de la Socola (devenit apoi Seminarul vasilian, respectiv Veniamin), apoi (de la 1843) este profesor de drept roman și cod civil la Academia Mihăileană, membru în Comisia pravilelor (la 1836), și mai târziu (în 1851) într-o altă comisie ministerială. Pe vremea lui Cuza, pentru un timp scurt (din mai 1860 și pînă la sfîrșitul anului următor), Bojinca se află în rangul de ministru al dreptății.

În Moldova Damaschin Bojinca obține, în mod succesiv, și ranguri aristocratice (cam anacronice, de fapt) și anume: „mare paharnic” (1835), „ban” (1841), respectiv „agă” (chiar în anul revoluționar 1848). La 24 martie 1848 i se dă, la cererea sa, diploma domnească de împămîntenire ³¹. În anul 1834 se căsătorește cu Casandra Goian și va avea 6 copii (3 băieți și 3 fete).

Să amintim numai că viața publică în Moldova vremii aceleia — este vorba de deceniul al IV-lea al secolului trecut — nu era chiar fără prihană. Domnia lui Mihail Sturdza (1834—1849) era mai mult decît conservatoare. Un alt bănățean, Eftimiu Murgu — dealtfel, coleg și prieten al lui Damaschin Bojinca —, cu idei revoluționare, avea să cîştige o experiență dură în capitala Moldovei (inclusiv denunțul lui Asachi la domnitor că Murgu ar face parte din „complotul opozițiunii”) ³². Astfel, Timotei Cipariu notează în jurnalul său, la data de 10/22 august 1836, că Eftimiu Murgu „astăzi dimineață [...] cu nemulțumire s-au întors

³⁰ Retragera din viața publică la anul 1861 o dă Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 11—12; *Enciclopedia Română* a lui C. Diaconovici, I, p. 524, pune data retragerii lui din viața publică pentru anul 1851, evident o eroare (poate de tipar); tot aci se mai spune că Bojinca (la moșia sa, luată în arendă) „se ocupă cu economia cîmpului” și „prăsierea de vite”.

³¹ Vezi Gh. Ungureanu, *op.cit.*, p. 23 (și anexele documentelor respective, în copie); la același autor, *ibidem*, se spune că i s-a eliberat „diploma de împămîntenire cu No. 76”, iar din documentul reprodus, la p. 48, reiese că această diplomă purta nr. 77.

³² Cf. I. Popa, V. Zaberca, *op.cit.*, p. 26, *passim*.

de la Iași", că „prințul [...] se teme și supără de luminarea neamului” etc.³³ Curios este că Bojinca s-a acomodat cu această atmosferă.

După anul 1861 spuneam că Bojinca se retrage din viața publică, trăind la moșia Salcea, arendată de la Lascar Cantacuzino. În anul 1868, expirându-i contractul și arenda, devine arendaș al moșiei Dumbrăveni a Anei Balș (tot în împrejurimile Botoșanilor).

Moare în vara anului 1869, la Dumbrăveni, dar este înhumat la Iași.

Bibliografia lucrărilor lui Damaschin Bojinca nu este prea mare, dar nici insignifiant de mică, însumând vreo 15 titluri, dintre care și unele traduceri și compilații, două broșuri de polemică și un manuscris. Printre acestea se află lucrări de filologie, istorie, etnografie și, natural, jurisprudență. Unele dintre ele constituie, la ora actuală, adevărate rarități bibliografice sau se află în reviste și calendare greu accesibile. De aici și unele îndoeli (date duble) în ceea ce privește mai ales cronologia apariției unora dintre lucrări. În aceste cazuri, singura soluție posibilă este a indica sursele, trecând și nesiguranța pe seama autorilor respectivi (din fericire, nu sînt multe cazuri).

Dintre operele sale publicate aparte, în ordine cronologică enumerăm: *Animadversio in dissertationem Hallensem...* (Pesta, 1827)³⁴; *Respundere desgurzătoare...* (Pesta, 1828)³⁵; *Diregătorul bunei creșterii* (Buda, 1830)³⁶; *Anticile romanilor* (vol. I, Buda, 1832; vol. II, Buda, 1833)³⁷.

Dintre scrierile mai mărunte ale autorului, prin periodice și calendare, notăm: *Vestitele fapte și peirea lui Mihai Viteazul*, în „Biblioteca Românească”, Buda, 1830, partea a III-a, p. 35–56; partea a IV-a, p. 25–32³⁸; *Istoria lui Radu Șerban*, *ibidem*, partea a II-a, p. 27³⁹; *Istoria lumii pe scurt de la zidirea ei pînă în anul 1834*, *ibidem*, 1834. Fără a ști precis cuprinsul, notăm⁴⁰ *O istoriută*, Buda, 1834 (poate tot în „Biblioteca Românească”). În fine, în calitate de membru al unei comisii a Epitropiei învățaturii publice, care trebuia să cerceteze starea școlilor în Moldova, dînsul înaintează acestui for un *Memoriu privitor la starea și organizarea învățămîntului public în Moldova la 1845*, apărut postum⁴¹.

Sînt menționate apoi o seamă de traduceri aparținînd acestui autor, în special în calitatea sa de colaborator și chiar redactor al publicației

³³ Timotei Cipariu, *Jurnal*, Cluj, 1972, p. 125.

³⁴ Pentru titlul integral, vezi nota 9.

³⁵ Vezi nota 34.

³⁶ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 4, notează ca dată a apariției acestei cărți anul 1828 și faptul că a fost scrisă în colaborare cu Ștefan Neagoe (dealtfel, după *Enciclopedia Română* a lui C. Diaconovici, vol. I, p. 524); V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 99, îl trece pe Bojinca drept singur autor și cu data de 1830 (dată mai probabilă și pentru faptul că la 1828 Bojinca era angajat în polemica cu Sava Tekelijă).

³⁷ Pe coperta interioară, în chenar, este notat și titlul în limba latină: *Antiquitates Romanorum* (probabil pus de editor, pentru publicul altor domenii lingvistice).

³⁸ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 19, pune această scriere pe seama anului 1834 (tipărită la Buda, probabil tot în „Biblioteca Românească”).

³⁹ Apud Eftimie Murgu, *Scrieri*, ed. I. D. Suciu, p. 15; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 19, notează și aici anul 1834.

⁴⁰ După Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 20.

⁴¹ Text tipărit în ziarul „Dacia”, Timișoara, nr. 212, din 20.XII. 1945; vezi V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 106 (interesant că Gh. Ungureanu, *op. cit.*, cap. *Activitatea lui Bojinca în domeniul școlastic*, p. 20–23, nu-l cunoaște).

inițiate de Zaharia Carcalechi la Buda, „Biblioteca Românească” (1821, 1828—1830, 1834). Chiar undeva se spune că Bojinca publică aci și traduceri de piese teatrale sau alte lucrări beletristice⁴², de asemenea și scrieri despre Ștefan cel Mare, Dimitrie Cantemir ș.a. Iată unele dintre traduceri sale identificate: un articol despre *Ioan Corvin* (în parte și original), în „Calendarul românesc” de la Buda, pe anul 1830; *Istoria romanilor*, în „Biblioteca Românească” (1834, în 5 numere); cu Christian Flechtenmacher traduce unele pravile moldovenești.

În manuscris, Damaschin Bojinca a lăsat un curs de drept roman, *Învățătura legilor împărătești*, scris la Iași, în anii 1833—1834⁴³.

Printre altele, Bojinca editează (laolaltă cu Iordache Mălinescu) *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* a lui Petru Maior, ediția a II-a (Buda, 1834).

Deci, o operă variată și cuprinzătoare, chiar dacă nu substanțială. Pentru noi, aici rămîne, cea mai importantă, activitatea sa filologică. Iar aceasta este, prin forța împrejurărilor, concentrată în jurul polemicii aprinse cu „cirtitorul de la Halle”, consilierul cezaro-crăiesc Sava Tekelija, respectiv broșura sa antitekeliană, în două variante: cea în limba latină și versiunea ei ulterioară în limba română. În faza finală, în polemică se amestecă și Eftimie Murgu.

Iată care sînt etapele acestei discuții:

a) 1823 — apariția broșurii lui S.T., la Halle: *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind...*, unde neagă originea romană a poporului român (pentru Tekelija, nici nu este o națiune propriu-zisă⁴⁴) și a limbii lui, crezîndu-le, pe amîndouă, de o origine „slaveno-italienească”;

b) 1827 — replica lui Damaschin Bojinca, în limba latină: *Animadversio in dissertationem Hallensem...*, aspră și demnă (mai puțin argumentată, ca, dealtfel, și broșura contraopinentului său);

c) 1827 — cea de-a II-a ediție (la Buda) a broșurii lui Tekelija, cu text german și român, *Arătare că Vlahii sau Rumânii nu-s de viță Romani...* (titlul românesc), cu un capitol nou adăugat, în care i se dă replica lui Bojinca;

d) 1828 — versiunea românească a broșurii lui Bojinca, *Respundere desgurzătoare...* (vom reda argumentele autorului, în continuare);

e) (prin 1828—1829) — adnotările autografe ale lui Sava Tekelija pe marginea cărții lui Bojinca (exemplarul din biblioteca sa personală, păstrat, în prezent, la Novi Sad, la Matica srpska; le vom publica, în altă parte, integral);

f) 1830 — apariția cărții lui Eftimie Murgu *Widerlegung der Abhandlung welche unter dem Titel vorkommt...*, foarte documentată și care, într-un fel, pune capăt discuției.

Noiembrie 1977

Universitatea din Belgrad

⁴² C. Diaconovici, *op.cit.*

⁴³ Manuscrisul, de 432 pagini, se afla în posesiunea lui Gh. Ungureanu, care-l și descrie în mod amănunțit (*op. cit.*, p. 20—21; dînsul l-a cumpărat de la librăria Barasch din Iași).

⁴⁴ Broșura acestuia este un adevărat rechizitoriu; citim la p. 3: „Verbreitet sich eine Sprache vom europäischen Orient, nicht durch Macht, nicht durch Industrie, viel weniger durch die Kultur, oder Gelehrsamkeit, sondern vielmehr bei Knechtschaft, Trägheit, Unwissen-schaft, durch eine gewisse Schaulheit der Menschen, welche die Sprache reden...”.

ASPECTE ALE CERCETĂRII INTERDISCIPLINARE ÎN ONOMASIOLOGIE

DE

ELENA COMȘULEA

Lui D. MACREA, la 70 de ani

Noțiunile „autonomie” și „integrare” au devenit complementare în epoca actuală, când procesul ramificării și diversificării științelor este însoțit de intensificarea colaborării lor, aceasta fiind una dintre căile importante pentru cunoașterea sistematică a fenomenelor. „In particular, the relationship between linguistics and the adjacent sciences awaits an intensive examination”, scria R. Jakobson în raportul la cel de-al X-lea Congres internațional de lingvistică¹. Legătura între științe este mijlocită de identitatea principiilor de bază — sistemul și structura —, predominantă fiind ideea remarcării și evidențierii sistemului ca argument al structurării organizate.

Onomasiologia, constituită ca ramură a lexicologiei în secolele XIX—XX, mai ales după adoptarea metodei structurale, stabilește legături multiple cu celelalte discipline, în vederea elucidării problemelor variate pe care le ridică obiectul său de investigație — noțiunile, mai rar obiectele, și expresia lor lingvistică².

În această succintă prezentare, intenționez să evidențiem necesitatea și avantajele corelării cercetărilor onomasiologice cu cele din alte domenii. În studierea pe care o întreprindem asupra terminologiei populare a cultivării și prelucrării plantelor textile vom aplica această metodă, considerînd-o cea mai eficace, în urma consultării mai multor lucrări bazate pe o cercetare fundamentală și aplicativă.

Ponderea evidențierii raporturilor interdisciplinare este o coordonată variabilă, dependentă de etapele pe care le parcurgem în studiul propus. În primul rînd este nevoie de clarificarea și precizarea acelor pro-

¹ *Linguistics in its relation to other sciences*, în ACIL, X, vol. I, 1969, p. 75.

² Din bogata bibliografie a problemei am selectat cîteva lucrări: Bruno Quadri, *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung*, Bern, 1952, 271 p.; U. Ricken, *Observații asupra onomasiologiei*, în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 3—23; es W. Bahner, *Observații asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*, în LR, X, 1961, nr. 3, p. 193—202 și nr. 4, p. 304—311; K. Baldinger, *Semasiologie et onomasiologie*, în „Revue de linguistique romane”, tom. XXVIII, 1964, p. 249—272; idem, *Teoria semanticii*, Madrid, 1970; K. Heger, *Les bases méthodologiques de l'onomasiologie et du classement par concept*, în Tra Li Li, III, 1965, nr. 1, p. 7—32; I. Coteanu și A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană, vol. II, Vocabularul*, București, [1975], 304 p.

bleme de lingvistică generală, de semantică în special, care au o importanță deosebită în studiile onomasiologice, rezolvarea lor însă necesitând apelarea la științe ca filozofia, logica și, mai ales, sociologia, psihologia. Sint necesare, în al doilea rând, sistematizarea vocabularului, delimitarea cîmpurilor onomasiologice, selectarea materialului lexical și clasificarea lui, etapă în care contribuția datelor extralingvistice este deosebit de importantă, avînd în vedere raportul direct care există între faptele lexicele și lumea înconjurătoare, cuvîntul, prin calitatea sa de semn lingvistic, reflectînd obiectele și fenomenele realității. Acestea impun contacte speciale cu științele care, la rîndul lor, au ca obiect de cercetare acele noțiuni pe care le reflectă materialul lexical investigat. „La psychologie permet à Saussure d'apparenter les mots *craindre, avoir, peur, redouter*... La philosophie fournit à Trier le concept de „sphère sémantique de l'entendement”. La géographie fournit à Haugen le concept de points cardinaux. Sa propre sociologie fournit à Matoré le champ notionnel d'art en 1765”³ și, adăugăm noi, biologia l-a ajutat pe Mounin să studieze cîmpul semantic al denumirilor pentru animalele domestice. Pentru interpretarea lingvistică a termenilor selectați, se folosesc metode variate și au loc colaborări multiple intralingvistice cu istoria limbii, dialectologia, stilistica, gramatica etc. Corelăm astfel raportul intralingvistic propriu-zis cu cel interdisciplinar care se impune în practica cercetării.

Diversitatea vieții umane, schimbările materiale și spirituale, contactul permanent și activ între populații se reflectă și în limbă. Cercetînd terminologia textilă populară, am stabilit cîteva caracteristici determinate de interacțiunea limbă — societate, istorie. Vechimea și continuitatea îndeletnicirii de cultivare și prelucrare a cînepii are consecințe asupra vechimii și stabilității denumirilor din această sferă, caracterul arhaic, mai puțin inovator al activităților și al uneltelor întrebuintate explică lipsa neologismelor, iar, în prezent, dezvoltarea rapidă a industriei duce la generalizarea unei terminologii noi și la trecerea în vocabularul pasiv a unor denumiri vechi legate de operațiile casnice ale prelucrării cînepii și inului.

Alături de cunoașterea cronologiei relative a apariției obiectelor și a evoluției lor ulterioare, informațiile etnografice asupra particularităților locale ale formei și funcției lor, asupra specificului regional al metodelor de muncă ușurează descifrarea denumirilor. Precizarea tipurilor etnografice de unelte, eventuala lor înregistrare pe hărți etnografice⁴ este eficace pentru determinarea straturilor lexicele după originea și vechimea lor, a diferitelor căi de pătrundere a împrumuturilor, a interferențelor etnice și lingvistice în general. Pentru stabilirea și caracterizarea cîmpurilor onomasiologice ale termenilor referitori la operațiile de prelucrare a cînepii, la uneltele corespunzătoare și la părțile lor componente, materialul etnografic ne oferă informații prețioase și explică, în parte, bogăția și varietatea terminologică, precum și unitatea acesteia. Exten-

³ Georges Mounin, *Un champ sémantique: la dénomination des animaux domestiques*, în „La linguistique”, PUF, 1965, p. 31.

⁴ Vezi Vasile Stati, *Împrumuturi slave în terminologia textilă moldovenească*, Chișinău, 1974, p. 88.

siunea unui câmp onomasiologic este determinată de vechimea, stabilitatea și importanța obiectului sau a noțiunii în viața colectivității.

Disponerea cuvintelor în câmpuri onomasiologice și istoria designațiilor, chiar și a celor pentru noțiuni concrete, aruncă o lumină asupra felului de a gândi al oamenilor, asupra însușirilor și proceselor care caracterizează psihicul uman, ca și asupra trăsăturilor specifice ale sufletului unui popor, permițând înțelegerea deosebirilor naționale în modul de a concepe lumea și de a o reflecta prin limbă. Analiza conținutului semantic al cuvintelor aparținând terminologiei „firului” dezvăluie asociații logice profunde. Evoluția semnificației cuvintelor vechi, a celor care denumesc acțiuni de prelucrare de exemplu (*toarce, urzi, depăna, țese*), care au dezvoltat în jurul nucleului semantic⁵ unele sensuri conotative, precum și preluarea unor formații metaforice din alte câmpuri, mai ales pentru a denumi detalii ale obiectelor (*limbă, picior, rost*), confirmă existența unei intense și permanente tendințe de asociere în limbă, o reflectare a conexiunilor dialectice ale lumii obiective, și ilustrează anumite particularități ale procesului de cunoaștere.

Elementele unei structuri onomasiologice pot fi studiate și sub aspect cantitativ, fapt care necesită aplicarea unor metode matematice, obținându-se, în felul acesta, informații mai certe cu privire, de exemplu, la stratificarea etimologică și la frecvența termenilor studiați.

Aici ne-am referit doar la o parte dintre disciplinele deosebit de importante pentru onomasiologie; desigur mai sînt și altele, căci, așa cum spunea J. Renson, „le lexicologue devra encore s'intéresser à la botanique comme aux mathématiques, à l'esthétique comme à l'architecture, aux arts comme aux techniques les plus récentes, c'est-à-dire à toutes les activités humaines”⁶.

Interdisciplinar constituită, onomasiologia comportă fenomene de ordin social, istoric, logic, psihologic, estetic etc., care trebuie studiate nu numai structural-sincronic, ci și sub aspect diacronic⁷, cercetare impusă și de schimbările fundamentale ale realității extralingvistice.

ABSTRACT

The paper points out a part of the multiple relations between onomasiology and other disciplines to elucidate the various problems raised by its investigated object-notions and their linguistic expression. The correlation of onomasiology researches to those of other disciplines is considered the most suitable method in studying the popular terminology concerning cultivation and processing of textile plants.

Aprilie 1977

Institutul de lingvistică și istorie
literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁵ Pierre Guiraud, *La sémantique*, Paris, 1955, p. 112.

⁶ Jean Renson, *Les dénominations du usage en français et dans les autres langues romanes.. Étude sémantique et onomasiologique*, vol. II, Paris, 1962, p. 699.

⁷ Vezi Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în Tra Li Li, II 1964, nr. 1, p. 139—186; A. Graur, *La linguistique, science sociale*, în ACIL, X, vol. I, 1969, p. 223—225.

CU PRIVIRE LA SEMIOLOGIA RAPORTURILOR DINTRE LIMBĂ ȘI DIALECT

DE

VICTOR IANCU

Lui D. MACREA, la 70 de ani

Rîndurile de față mi-au fost inspirate de o foarte interesantă dezbatere pe care revista italiană „Rinascita” a găzduit-o în coloanele sale, timp de un an și jumătate, în 1975—1976. Punctul de pornire al discuției l-a constituit polemica dintre Giovanni Berlinguer și Sergio Salvi cu privire la așa-zisa criză de identitate a Sardiniei („Rinascita”, XXXII, 1975, nr. 18 și respectiv 20), la care au luat parte apoi Girolamo Sotgiu, Luigi Rosiello, Paolo Ramat, Riccardo Petrella, Andrea Fassó și alți oameni de cultură italieni: sociologi, lingviști, politologi, economiști.

Giovanni Berlinguer este un cunoscut expert în probleme de sociologie, economie și organizare a teritoriului. Nu este deci lingvist. Dar într-o țară ca Italia, unde diferențierile regionale, caracterizate și prin puternice deosebiri de limbă, n-au putut fi șterse în cei peste o sută de ani de unitate națională¹, problemele optimei organizări statale se interferează nu într-un singur sector cu procesele lingvistice în curs².

Deși discuția și-a propus să fie și să rămână exclusiv de natură socio-politică, alunecarea spre dialectologie și sociolingvistică n-a putut fi evitată. Încă din primele luări de poziție s-a văzut că problema raportului dintre limbă și dialect, a semiologiei acestui raport, nu poate lipsi dintr-o dezbatere consacrată bunei organizări sociale, democratizării raporturilor dintre instituțiile centrale și cele locale³.

Inevitabil, în această dezbatere s-a operat cu noțiuni și concepte pe care ani de-a rîndul le-a frămîntat și lingvistica noastră, în special după apariția celor trei articole din „Limba română”, V, 1956, nr. 1 și 4, datorate acad. Al. Graur și prof. D. Macrea. Se știe că în această controversă au intervenit apoi acad. Al. Rosetti, acad. I. Coteanu, prof. B.

¹ Despre situația actuală a conglomeratului italian s-a scris și se scrie în continuare extrem de mult. Dintre ultimele lucrări importante cităm doar două: Tullio De Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita*, Bari, 1975^a; G. Devoto, *Il linguaggio d'Italia*, Milano, 1974.

² În legătură cu aceste interferențe, vezi excelentul studiu al lui Corrado Grassi, *I dinamismi sociolinguistici come dato di conoscenza nell'organizzazione del territorio*, în „Bollettino dell'Atlante linguistico italiano”, n.s., 17—18, 1970, p. 38—40.

³ Ca dovadă, titlurile majorității articolelor: *Dialetti, lingue e comunicazione* (A. Fassó); *Gramsci e il dialetto sardo* (Giancarlo Boccotti); *Culture e movimenti „regionali”* (R. Petrella); *La discussione su lingua e dialetti* (P. Ramat).

Cazacu, prof. R. Todoran și alți lingviști de frunte ai noștri ⁴. Spre deosebire însă de cea din „Rinascita”, dezbaterile de la noi a fost susținută numai de către lingviști și a urmărit finalități exclusiv științifice.

Ce s-ar mai putea adăuga la discuțiile, ipotezele și argumentele anterioare? Desigur, nu foarte multe lucruri, cel puțin în momentul de față. Pentru că dezbaterile din anii '50–'60 au fost foarte bogate și fecunde, în ciuda faptului că n-au putut duce la concluzii unanim acceptate cu privire la statutul lingvistic sau sociolingvistic al cutărui sau cutărui idiom. Important este, așa cum a subliniat prof. D. Macrea ⁵, că în cursul discuțiilor s-au formulat mereu noi ipoteze, s-au propus noi criterii de delimitare a limbii de dialect. În fond, aici și stă importanța dezbaterilor consacrate acestei teme: a propune viziuni noi, a aduce argumente noi, a formula ipoteze valide. Pentru că un răspuns tranșat și mai ales acceptabil pentru toți este greu de formulat. (Mă refer desigur la statutul unui anumit idiom controversat.)

Dificultățile rezolvărilor categorice sînt numeroase și de naturi diverse. M-aș referi în primul rînd la argumentele lingvistice. Atît limba (o anume limbă naturală), cît și dialectul se definesc prin aceleași tipuri de trăsături ⁶. Limba și dialectul sînt entități semiologic similare. „Dialectul este o abstracțiune nu diferită de limbă”, spune R. H. Robins. Iar L. Renzi: „...forma particulară a unei limbi e întotdeauna un motiv de interes în sine și opoziția limbă-dialect, cel puțin în anumite faze ale studiului, trebuie ștearsă: ambele sînt numai structuri” ⁷. Aceasta ar fi prima dificultate. Urmează o alta: Cum poți să te decizi asupra statutului unui idiom, cînd jumătate din criterii pledează pentru „limbă”, jumătate pentru „dialect”? Să alegi talerul pe care este așezat criteriul cel mai important? Dar care este acest criteriu?

Nu-mi propun să răspund imediat și exhaustiv la aceste întrebări. Nici n-aș putea-o face. Ceea ce vreau să remarc însă este faptul că unul dintre argumentele (și criteriile) aduse în discuția desfășurată la noi mi se pare foarte valoros. Și mai ales fecund, generator de ipoteze valide. Mă refer la criteriul propus de prof. R. Todoran în 1956: „Fără a avea pretenția de a fixa un criteriu general valabil, credem că putem afirma, cel puțin pentru epoca modernă, că un dialect devine limbă independentă cînd preia funcțiile limbii naționale sau ale limbii literare comune, adică atunci cînd se întrebuițează în școală, în administrație, în presă, în literatură, știință etc. Aceasta nu este posibil, în general, decît într-o organizație politică statală proprie vorbitorilor limbii respective” ⁸.

Deseori am operat cu ipoteze cărora, aproape fără să ne dăm seama, le-am acordat statutul de axiome. Le-am considerat realități și adevăruri incontestabile. De pildă, statutul de limbi pentru ucraineană sau olandeză.

⁴ Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?*, în SCL, IX, 1958, nr. 1; I. Coteanu, *Criterii de stabilire a dialectelor limbii române*, în LR, VIII, 1959, nr. 1; B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 9–32; R. Todoran, *Cu privire la o problemă lingvistică în discuție: limbă și dialect*, în CL, I, 1956, nr. 1–4.

⁵ *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 65–72.

⁶ Vezi în legătură cu aceasta amplele discuții din R. H. Robins, *Manuale di linguistica generale*, Bari, 1969, p. 70–83, și Lorenzo Renzi, *Introduzione alla filologia romanza*, Bologna, 1976, p. 119–126.

⁷ Pasajele reproduse de noi se găsesc la paginile 71 (Robins) și 121 (Renzi).

⁸ R. Todoran, *art. cit.*, p. 99.

Tot așa : statutul de dialecte pentru siciliană, calabreză, piemonteză, lombardă. De ce oare am procedat astfel? Cred că răspunsul este unul singur : ucraineana și olandeza și-au dezvoltat funcțiile culturale și social-politice tot atât de bine ca și germana, daneza, suedeza sau rusa, bulgara, sirbocroata. Și ucraineana și olandeza au dobândit statutul de limbi naționale, ele constituind mijlocul principal și preferențial de înțelegere dintre cetățenii unui anumit stat (respectiv republici unionale sovietice).

Siciliana, calabreza, piemonteza sau lombarda nu se bucură de aceste privilegii, deși nu s-ar putea spune că au rămas la stadiul de idiomuri rurale sau păstorești și nici că și-au restrâns uzul la mediul familial. Ele constituie încă entități lingvistice vii și cu o remarcabilă forță comunicativă⁹. Totuși nici unul dintre aceste idiomuri nu și-a dezvoltat o cultură și o literatură proprie¹⁰ și nici unul nu constituie mijloc de comunicare la nivel național. O dovadă în plus a importanței pe care o acordăm criteriului propus de prof. R. Todoran o constituie atitudinea noastră față de idiomuri ca sarda și retoromana, pe de o parte, și olandeza sau daneza pe de altă parte. Cu toții zicem că ultimele două sînt categoric limbi independente, deși olandeza este foarte apropiată de germană, iar danezii se înțeleg destul de bine (prin intermediul limbii standard !) cu norvegienii. În schimb, retoromana este numită de către mulți „dialecte friulane”, „graiuri ladine” etc.¹¹, iar sarda „grup dialectal italian” sau „grupuri de graiuri italiene”¹².

În sfîrșit, voi menționa modalitatea de stabilire a granițelor dintre două limbi înrudite genealogic. Între franceză și italiană, între franco-provensală și italiană, între germană și olandeză nu există discontinuitate¹³. Vorbitorii din localitățile așezate de o parte și de alta a graniței politice se înțeleg perfect folosind fiecare graiul din satul sau orașul său. Aceste graiuri, de fapt, fac parte, în cele mai multe cazuri, din același dialect. Totuși, noi sîntem tentați (sau chiar procedăm ca atare) să grupăm graiurile respective nu într-un dialect comun, dar nici măcar între granițele aceleiași limbi.

Cu privire la scopul urmărit de delimitările dialectal-lingvistice, vom nota că mai întotdeauna acesta a fost de natură politică¹⁴. Disen-

⁹ Aproximarea dintre ele (fenomen mai avansat la dialectele septentrionale; L. Renzi, *op.cit.*, p. 163), ca și dintre ansamblul dialectelor și italiana standard, nu a diminuat în nici un fel această forță comunicativă. Eventual a amplificat-o.

¹⁰ Publicațiile sporadice, conștind mai ales din culegeri de folclor, poezii satirice, comediiare și glosare dialectale nu pot constitui o cultură în sensul modern al cuvîntului. Dialectele italiene, toate, cam aici s-au oprit cu dezvoltarea literaturii scrise; vezi, în această privință, lucrările de sub nota 1, precum și B. Migliorini, *Storia della lingua italiana*, Firenze, 1967, p. 491—492.

¹¹ Despre statutul idiomurilor retoromane, vezi G. Francescato, *Dialettologie friulana*, Udine, 1966; G. B. Pellegrini, *Saggi sul ladino dolomitico e sul friulano*, Bari, 1972; L. Renzi, *op.cit.*, p. 164—165.

¹² În legătură cu sarda, în afara articolelor deja citate, vezi M.L. Wagner, *La lingua sarda. Storia, spirito e forma*, Cagliari, 1957, și Luigi Rosiello, „Licenziàla” e „sistema nervos”, în „Rinascita”, XXXII, 1975, nr. 50—51, p. 38.

¹³ Continuitatea lingvistică de-a lungul și de-a latul Romaniei este afirmată și descrisă în mai toate tratatele de filologie romanică. O bună sintetizare se poate găsi la L. Renzi, *op.cit.*, p. 149—151.

¹⁴ Vezi *Tratat de lingvistică generală*, Editura Academiei R. S. România, București, 1971, p. 422, și Giuseppe Carlo Vincenzi, *Giudizi linguistici e ideologia sociale*, în „Rinascita”, XXXIII, 1976, nr. 51—52, p. 29.

țiile din lingvistica românească constituie una din rarele excepții în această privință.

Concluziile teoretice formulate pînă aici ne permit să afirmăm că în interiorul dacoromânei nu există probleme similare cu cele din italiană, franceză, germană etc. Idiomurile dacoromâne pot aspira cel mult la statutul de dialect. În ceea ce privește statutul idiomurilor românești sau romanice sud-dunărene lucrurile se prezintă, după părerea mea, astfel: individualitatea lor în cadrul familiei romanice nu este atît de accentuată, încît numai pe baza criteriilor lingvistice să poată fi clasificate drept limbi de sine stătătoare și nu dialecte românești. Dar nu sînt nici atît de apropiate de graiurile dacoromâne sau de româna standard încît să poată fi considerate, în mod indiscutabil, dialecte. Ele se află prin urmare în situația de a-și defini statutul pe baze socio-politice sau socio-culturale. Comunitățile respective sînt singurele care au dreptul să decidă în această privință¹⁵. Lingviștii și-au făcut datoria pînă acolo unde le-a permis specialitatea lor: au stabilit că aromâna, meglenoromâna și istroromâna sînt idiomuri romanice foarte apropiate între ele și foarte apropiate de dacoromână, inclusiv de (daco)româna literară. Dacă este să fie considerate dialecte, atunci aceste idiomuri nu pot aparține italienei, francezei sau spaniolei, ci numai românei. Criteriile lingvistice însă permit și clasificarea lor ca limbi de sine stătătoare. Rămîne deci altora sarcina de a pronunța verdictul.

Mai 1977

Institutul de învățămînt superior
Facultatea de învățămînt pedagogic
Baia Mare, str. Victoriei, 76

¹⁵ „Conștiința lingvistică este conștiință națională: olandeza ar putea fi considerată un dialect german de jos, dacă nu ar sta la baza unei națiuni formate ca atare. Calabreza sau bergameza sînt deosebit de depărtate de italiana literară; dar conștiința lingvistică nu se face conștiință națională, dimpotrivă, vechea bergameză s-a autoreformat deja în direcția italienei...” (L. Renzi, *op. cit.*, p. 120). În ceea ce privește eventuala conștiință națională a românilor (sau a romanicilor?) sud-dunăreni, vezi observațiile (iarăși contrastante!) din I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, Societatea de științe istorice și filologice, 1957 (prefață densă de idei, semnată de acad. Al. Graur); D. Macrea, *op.cit.*, p. 67; B. Cazacu, *op.cit.*, p. 24—27.

L'IMPORTANCE DE LA LANGUE GALLOISE POUR LA LINGUISTIQUE ROMANE

PAR

GLANVILLE PRICE

À D. MACREA, pour son 70e anniversaire

Qu'il y ait eu, dès avant notre ère, des rapports et des interférences dans les deux sens entre le latin (ou, plus tard, le roman) d'une part et les langues celtiques de l'autre, personne ne peut en douter. Mais lorsqu'il s'agit de déterminer la nature et l'étendue de ces interférences, les avis sont partagés. Quant au lexique, par exemple, il est certain que bon nombre de mots celtiques adoptés par le latin (ou le roman) se sont conservés ; d'après Wartburg¹, il y en aurait quelque 180 en français. Pour ce qui est de la prétendue influence d'un substrat gaulois dans le domaine du phonétisme, en revanche, bien des romanistes demeurent sceptiques. Il est vrai que Wartburg dit, à propos de divers changements phonétiques conditionnés par des substrats et qui s'étendent sur une grande partie de la Romania, que « de ces changements, les plus significatifs et les plus lourds de conséquences sont sans nul doute imputables au substrat celtique »². Il n'en est pas moins vrai pourtant que nos connaissances du gaulois sont très limitées, trop limitées peut-être pour servir de fondement à des hypothèses solidement établies. On peut formuler de sérieuses réserves quant à la méthode adoptée par certains romanistes qui n'hésitent pas à avoir recours aux autres langues celtiques, qui d'ailleurs ne sont même pas attestées à l'époque du gaulois qui a dû disparaître de la majeure partie sinon de l'ensemble de la Gallia Transalpina vers le Ve siècle de notre ère, pour étayer des hypothèses selon lesquelles certains traits du phonétisme français seraient à attribuer à un substrat gaulois.

Nous n'avons pas l'intention de développer ici les raisons pour lesquelles nous estimons que, dans ce domaine, la chasse au substrat pourrait être une chasse aux fantômes. Nous nous proposons plutôt d'attirer l'attention sur un domaine où le terrain est beaucoup plus solide : il s'agit des influences exercées dans l'autre sens, c.-à-d. des emprunts fait au latin par les dialectes celtiques de la Britannia à l'époque de l'occupation romaine, qui a duré de l'année 43 de notre ère jusqu'en 410 environ.

¹ W. von Wartburg, *Évolution et structure de la langue française*, 10e éd., Berne, 1971, p. 25.

² W. von Wartburg, *La fragmentation linguistique de la Romania* (traduit de l'original allemand, 1950, par J. Allières et G. Straka). Paris, 1967, p. 36.

Les langues celtiques 'insulaires' se divisent en deux branches :

(i) les langues gaéliques, à savoir l'irlandais, le gaélique d'Ecosse et le gaélique de l'île de Man qui s'est éteint tout récemment ; ces trois langues ne s'étant différenciées qu'à l'époque médiévale, elles remontent toutes au vieil irlandais ;

(ii) les langues brittoniques, à savoir le gallois (qui, en gallois, se dit *Cymraeg*, terme dont certains linguistes allemands ont tiré la forme *Kymrisch*, d'où l'italien *cimrico*, le roumain *cimrică*), le cornique, dialecte de sud-ouest de l'Angleterre où il s'est éteint vers la fin du XVIIIe siècle, et le breton (dit aussi *armoricaïn* par certains linguistes), introduit sur le continent européen vers les Ve—VIIe siècles de notre ère par des immigrés d'origine insulaire³.

La plus intéressante des langues celtiques pour les romanistes, c'est sans aucun doute le gallois, pour les raisons suivantes :

(i) Les Romains n'ont jamais envahi l'Irlande ; par conséquent, les latinismes que l'on relève en irlandais (à l'exception de quelques éléments savants tardifs) ont passé soit par le brittonique soit — comme l'estime le professeur Kenneth Jackson⁴ — par le latin parlé de l'église brittonique ; ils ne proviennent donc pas du latin parlé des Romains — ce qui ne veut pas nécessairement dire qu'ils soient dépourvus d'intérêt pour les romanistes car il se peut que certains d'entre eux, si même ils ont été empruntés à des gens de langue brittonique plutôt que directement aux Romains, aient conservé des traits phonétiques latins que le brittonique avait perdus à l'époque pré-littéraire.

(ii) Si, comme le veut la théorie la plus généralement admise, le breton (armoricaïn) remonte au brittonique commun de l'époque d'avant l'émigration, il est clair que les latinismes qu'il partage avec le gallois (c.-à-d. la plupart) ont, en général, une même origine ; il est vrai que le breton a conservé des mots d'origine latine qui sont inconnus en gallois, mais, des trois langues brittoniques, c'est le gallois qui en offre le plus (le cornique a très peu à ajouter au témoignage du gallois et du breton). Le problème des éléments latins en gallois a donné lieu aux études suivantes (dont certaines embrassent également les autres langues brittoniques et, éventuellement, l'irlandais) :

1. RHYS, J., *Welsh words borrowed from Latin, Greek and Hebrew*, dans « *Archaeologia Cambrensis* », 4e série, 4, 1873, pp. 258—270, 355—365 ; 5, 1874, pp. 52—59, 224—282, 297—313. Étude fondamentale. [Idem, *Welsh words borrowed from the classical languages*, dans « *Archaeologia Cambrensis* », 6, 1875, pp. 134—136, a moins d'intérêt pour la linguistique romane puisqu'il y est question d'emprunts savants et tardifs ; néanmoins, l'article en question peut être utile aux romanistes dans la mesure où il les aide à faire la distinction entre emprunts populaires et savants.

³ La thèse du chanoine l'alc'hun, professeur de celtique à l'Université de Brest, selon laquelle le breton représenterait une survivance du gaulois (voir p. ex. son *Histoire de la langue bretonne*, 2 volumes, Rennes, 1963 (I, pp. 180 et 341) et son article *La doctrine de Joseph Loth sur les origines de la langue bretonne*, dans « *Revue de linguistique romane* », 30, 1966, pp. 324—343) n'est pas acceptée par la plupart des spécialistes (voir surtout K. H. Jackson, *Historical Phonology of Breton*, Dublin, 1967, pp. 31—32).

⁴ Voir K. Jackson, *Language and History in Early Britain*, Edinburgh, 1953, p. 122.

- Idem, *Lectures on Welsh Philology*, Londres, 1877, XII + 458 pp., 2e éd., 1879, XIV + 466 pp., fait allusion (2e éd., pp. 142–143, 220–222) aux emprunts au latin mais le chapitre *Latin Loan-words in Welsh* que signale H. Haarman (n° 10 ci-dessous, p. 214), n'existe pas.]
2. LOTH, J., *Les mots latins dans les langues brittoniques (gallois, armoricain, cornique), phonétique et commentaire*, Paris, 1892, 246 pp. (A paru d'abord dans les « Annales de Bretagne », 6, 1890–1891, pp. 561–645 ; 7, 1891–1892, pp. 65–110, 205–42, 355–98, 459–496). Autre ouvrage fondamental.
 3. PEDERSEN, Holger, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*. Erster Band, *Einleitung und Lautlehre*, Göttingen, 1909. (*Lautlehre der lateinischen Lehnwörter im Keltischen*, pp. 189–242.)
 4. LLOYD-JONES, J., *Some Latin loan-words in Welsh*, dans « Zeitschrift für celtische Philologie », 7, 1910, pp. 462–474. Propose de nombreuses additions aux listes dressées par Rhys et par Loth (n°s 1 et 2 ci-dessus), mais certaines des étymologies proposées sont inacceptables ou douteuses.
 5. MÜHLHAUSEN, Ludwig, *Die lateinischen, romanischen, germanischen Lehnwörter des Cymrischen besonders im Codex Venedotianus der cymrischen Gesetze* (Inaugural-Dissertation, Leipzig), in *Festschrift Ernst Windisch*, Leipzig, 1914, pp. 247–348. (I. Teil, *Die aus dem lat. entlehnten Wörter*, pp. 254–313 ; IV. Teil, *Zur Lautlehre der lat. Lehnwörter*, pp. 326–333 ; V. Teil, *Zur Chronologie der lat. Lehnwörter*, pp. 334–336). Ouvrage sans grande importance.
 6. LEWIS, Henry, *Datblygiad yr Iaith Gymraeg* [Le développement de la langue galloise], Caerdydd (Cardiff), 1931 (2e éd., revue, 1946), XIII + 144 pp. (Ch. V, *Benthyca o'r Lladin* [Les emprunts au latin], pp. 61–80). Ouvrage de vulgarisation mais sérieux et utile.
 7. LEWIS, Henry et Holger PEDERSEN, *A Concise Comparative Celtic Grammar*, Göttingen, 1937, XIX + 442 pp. (A. Phonology. II. *The Latin borrowings in Celtic*, pp. 56–63).
 8. LEWIS, Henry, *Yr Elfen Ladin yn yr Iaith Gymraeg* [L'élément latin dans la langue galloise], Caerdydd [Cardiff], 1943, VIII + 53 pp. Excellent résumé, fondé sur les travaux de Rhys et de Loth (n°s 1 et 2 ci-dessus) ; consiste en une étude phonétique des emprunts suivie d'une liste alphabétique commentée⁵. W. D. Elcock, *The Romance Languages*, Londres, 1960, donne dans une note, pp. 298–299, une centaine d'exemples extraits de l'ouvrage de Lewis ; il est hautement regrettable que John N. Green ait eu la malheureuse idée de supprimer cette note dans la deuxième édition (1975) qu'il a préparée du livre d'Elcock.
 9. JACKSON, Kenneth, *Language and History in Early Britain*, Edinburgh, 1951 (réimpressions 1963, 1971), XXVI + 752 pp. Ouvrage indispensable et qui fait autorité. Voir ch. III, *Britons and Romans under the Empire*, pp. 76–121, et des observations *passim* sur le développement phonétique des emprunts.

⁵ J. Lloyd-Jones a donné de cet ouvrage un compte-rendu minutieux en gallois, dans les *Transactions of the Honourable Society of Cymmrodorion*, Session 1942 [1944], pp. 194–198.

10. HAARMANN, Harald, *Der lateinische Lehnwortschatz im Kymrischen*, Bonn, 1970, 221 pp. (Romanistische Versuche und Vorarbeiten, 36). Tandis que les études citées ci-dessus sont dues à des celtisants, celle-ci a été élaborée par un romaniste qui, n'étant pas un spécialiste dans le domaine en question, n'a pas su éviter certaines erreurs et lacunes qui lui ont valu des reproches de la part du celtisant Karl Horst Schmidt (qui, pourtant, recommande la lecture de cet ouvrage comme 'anregend') dans un compte-rendu publié dans la « Zeitschrift für celtische Philologie », 34, 1975, pp. 331–333.

Les celtisants se sont surtout attachés au problème de l'identification des emprunts (car il y a, bien entendu, un certain nombre de cas dont l'étymologie n'est pas certaine)⁶ et à celui de leur évolution phonétique. Divers problèmes d'ordre morphosyntaxique — plus particulièrement la question de savoir si un emprunt donné dérive du nominatif latin (p. ex. *gwyrrh* 'miracle' < *virtus*) ou de l'accusatif (ou peut-être d'un cas oblique généralisé) (p. ex. *pont* < *pontem*) — ont également retenu leur attention, ainsi que la répartition des emprunts suivant les différents champs sémantiques (voir surtout Loth, pp. 42–48; Mühlhausen, pp. 345–348; Lewis, *Datblygiad...*, pp. 77–79; Jackson, pp. 77–80) et, éventuellement, leur évolution sémantique en gallois (voir p. ex. Haarmann, pp. 169–172). Haarmann a étudié de façon systématique l'aspect sémantique des emprunts; voir I. *Der lateinische Lehnwortschatz im Kymrischen nach Sachgruppen* (pp. 13–88), où les emprunts sont classés d'après le 'Begriffsystem' de F. Dornseiff, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* (Berlin, 1933) et III. *Lexikologische Erläuterungen zum Lehnwortschatz* (pp. 173–213), où l'auteur commente certaines catégories d'emprunts (p. ex. 'Körperteilbezeichnungen', 'Zeitbestimmungen', 'Religion').

La répartition des emprunts en catégories sémantiques intéresse plutôt la linguistique celtique. Quelle est, au fond, leur importance pour la linguistique romane? Pour répondre très brièvement à cette question, on peut dire qu'ils présentent un très grand intérêt des points de vue phonétique et lexical;

(i) *Le phonétisme*. Faute d'espace, nous signalerons seulement les traits phonétiques suivants qui sont particulièrement importants pour la chronologie du phonétisme roman⁷:

(a) Conservation de *k*, *g* vélaires + voyelle antérieure:

p. ex. *cera* > *cwyr* [kujr], *gemma* > *gem* [gɛm!];

(b) *v*[w] > [gw]: p. ex. *vinum* > *gwin*, *venenum* > *gwenwyn*;

(c) Conservation du *yod*: p. ex. *Ianuarium* > *Ionawr*;

(d) Traitement distinct des voyelles longues et courtes:

p. ex. *grādum* > *gradd* mais *fata* > *ffawd*, *fidem* > *ffydd*⁸ mais *finem* > *ffin*, et ainsi de suite.

⁶ Loth en donne 925 pour l'ensemble des langues brittoniques, mais, comme le dit Jackson (p. 76, n. 3) « a fair number of these are wrong or doubtful, but others have been pointed out since ». Jackson estime que le brittonique a pu emprunter quelque 800 mots au latin, dont quelque 600 sont attestés en gallois.

⁷ Pour plus de détails, voir les numéros 3, 4, 7, 8, 9, 10 de notre liste ci-dessus.

⁸ ff ≠ [f]; dd [d] = l'anglais *th* de « the »; *y* est une voyelle centrale, [ɨ], qui se rapproche de la voyelle roumaine *î*.

(ii) *Le lexique*; sont particulièrement intéressants pour la linguistique romane⁹:

(a) Les éléments lexicaux conservés en brittonique mais non en roman; p. ex. *brassicue* > *bresych* 'choux', *calendae* > (*dydd*) *calan* 'le premier jour (de l'an)', *doctus* > *doeth* 'sage';

(b) Les éléments ayant conservé des sens qu'ils ont perdus en roman: p. ex. *bucca* < *boch* 'joue', *finem* > *ffin* 'limite, frontière'.

Il ne suffit pourtant pas d'étudier isolément les emprunts latins que l'on relève en gallois (ou même dans les langues celtiques en général). Il serait à souhaiter que quelqu'un prépare une synthèse de tout ce que nos collègues se spécialisant dans d'autres domaines linguistiques peuvent nous apprendre sur les éléments latins conservés dans ce que Carlo Tagliavini a appelé la 'Romania perduta'¹⁰. C'est évidemment une tâche énorme, embrassant pour le moins les langues celtiques, basque, berbère, albanaise, serbo-croate et grecque, sans oublier, comme le signale très justement Tagliavini, « i più antichi elementi latini nelle lingue germaniche ». Qui pourrait s'en occuper? Il faudrait assurément penser à une équipe, et à une équipe internationale.

Junie 1977

University College of Wales
Department of Romance Studies
Aberystwyth, Dyfed SY23 3DY
Great Britain

⁹ Encore une fois, pour d'autres exemples nous renvoyons aux ouvrages cités dans notre liste ci-dessus.

¹⁰ Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, 6e éd., Bologna, 1972, pp. 170—172 (traduction roumaine, *Originile limbilor neolatine*, București, 1977, pp. 130—133).

SEXTIL PUȘCARIU ȘI FONOLOGIA GENERATIVĂ

DE

MERRITT RUHLEN

1. S-a arătat adesea că cercetările fonologice actuale cunoscute sub numele de „fonologie generativă” se aseamănă mai mult cu orientarea fonologică a unor lingviști americani, ca, de pildă, Sapir și Bloomfield, decît cu cea a curentului structuralist din anii 1940 și 1950, care în ultimii ani a devenit cunoscut ca „fonematică taxonomică”¹. Sapir era îndeosebi preocupat de modul în care o reprezentare fonologică abstractă este transformată într-o reprezentare fonetică mai concretă printr-un ansamblu de reguli (parțial) ordonate. Aceasta este și principala preocupare a fonologistilor generativi. Structuraliștii, în schimb, s-au interesat mai mult de un nivel de reprezentare intermediar între nivelurile fonologic și fonetic : nivelul fonematic.

Așa cum arată McCawley,² există cel puțin patru diferențe evidente între concepția fonologică a lui Sapir (sau cea despre gramatica generativă) și fonematica structuralistă. În primul rînd, reprezentarea fonologică a lui Sapir voia să concretizeze imaginea unui morfem dat din mintea vorbitorului, și, în felul acesta, cel mai important criteriu a fost cel al „realității psihologice”. Dar structuraliștii americani au avut rețineri în legătură cu introducerea în lingvistică a considerațiilor psihologice și au considerat realitatea psihologică mai puțin importantă decît criteriile pur lingvistice, ca economia, simplitatea, simetria etc. În al doilea rînd, în timp ce Sapir era preocupat de modul în care imaginea mentală de bază a unei forme se leagă de diferitele ei manifestări fonetice, structuraliștii și-au concentrat atenția asupra dezvoltării unui ansamblu de procedee care ar determina automat reprezentările fonematice obținute prin datele fonetice brute. În al treilea rînd, în timp ce reprezentarea fonologică sapiriană a unei forme particulare ar putea trece printr-un număr de forme intermediare³ (datorită faptului că anumite reguli se aplică la rezultatele altor reguli) înainte de a ajunge la reprezentarea ei fonetică, nici una dintre aceste forme intermediare nu corespunde în mod necesar unei reprezentări fonematice clasice. Însă, descrierile structuraliste conțineau precis trei niveluri pentru toate morfemele : nivelul morfofonematic⁴,

¹ Vezi J. D. McCawley, *Sapir's Phonologic Representation*, în IJAL, 33, 1967, p. 106–111; T. G. Bever, *Theoretical Implications of Bloomfield's 'Menomini Morphophonemics'*, în „Quarterly Progress Report of the Research Laboratory of Electronics”, 68, 1963, p. 197–203.

² McCawley, *op. cit.*, p. 106–108.

³ Asupra importanței unor astfel de forme intermediare într-o descriere fonologică a limbii române, vezi M. Ruhlen, *Synchronic Palatalization in Romanian*, în RRL, XVII, 1972, nr. 6, p. 565–569.

⁴ Mulți lingviști americani au eliminat nivelul morfofonematic din descrierile lingvistice.

fonematic și cel fonetic. O ultimă diferență se află în folosirea de către structuraliști a „arhisegmentelor” la nivelul morfofonematic, în timp ce segmentele fonologice ale lui Sapir sint totdeauna complet specificate.

Studiul fonologiei limbii române a cunoscut o dezvoltare care este paralelă în multe privințe cu cea care a avut loc în Statele Unite. Pe scurt, se pot discerne trei perioade distincte. În prima perioadă, care a fost dominată de lucrările lui Sextil Pușcariu, atenția a fost îndreptată în special asupra laturii morfofonematice a limbii române⁵, deși acum au apărut și contribuții însemnate privitoare la studiul foneticii limbii române⁶. Începutul celei de-a doua perioade poate fi fixat odată cu apariția studiului de pionierat al lui Al. Graur și Al. Rosetti asupra fonematicii limbii române, publicat în 1938⁷. În timpul celor două decenii care au urmat, atenția s-a deplasat de la nivelul morfofonematic la nivelul fonematic, în special în anii '50 după publicarea binecunoscutelor articole ale lui E. Petrovici⁸. Chestiunea predominantă în timpul acestei perioade a fost întrebarea dacă în limba română se găsește, ca în cazul limbii ruse, o serie de consoane palatalizate și, dacă există, în ce poziție se află acestea în cuvânt.

În jurul anului 1960, odată cu apariția citorva monografii care resping analizele lui E. Petrovici⁹, preocupările în legătură cu această chestiune încep să dispară treptat. Deși cea de-a treia perioadă a început în urmă cu mai puțin de un deceniu, este deja evident că întrebările principale se axează din nou asupra structurii fonologice mai mult decât asupra celei fonematice sau fonetice¹⁰. Adică, întrebarea de bază este nu

⁵ Vezi S. Pușcariu : *Despre legile fonologice*, în DR, II, 1921–1922, p. 19–87 (*Sur les lois phonologiques*, în idem, *Études de linguistique roumaine*, Cluj–București, 1937, p. 135–202); *Phonétique et phonologie*, în *Études...*, p. 125–134; *Morfonemul și economia limbii*, în DR, VI, 1931, p. 211–243; *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologie al limbii române*, în DR, VII, 1934, p. 1–54.

⁶ Cf. I. Popovici, *Fiziologia vocalelor românești Ă și Î*, Cluj, 1921; idem, *Vocalele românești*, Cluj, 1927; E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930; A. Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935.

⁷ A. Graur et A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL, VI, 1938, p. 5–29.

⁸ E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, I, 1950, p. 172–232; idem, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL, III, 1952, p. 127–185.

⁹ A. Rosetti (ed.), *Recherches sur les diphtongues roumaines*, Copenhague–București, 1959; A. Juilland, *Microphonemics and Macrophonemics. Romanian Phonology and the Uniqueness of Phonemic Solutions*, manuscris, 1961. Vezi și G. Beuhler, *An Examination of the Debate on Romanian Phonemics*, University of Pennsylvania Dissertation, 1966.

¹⁰ Vezi E. Vasiliu, *Towards a Generative Phonology of Daco-Romanian Dialects*, în „Journal of Linguistics”, II, 1966, p. 79–98; Sanda Golopenția-Eretescu, *Alternanțe vocalice în gramatica transformațională*, în SCL, XVIII, 1967, p. 407–412; Anca Belchiță, *Morpheme Structure Rules in the Generative Grammar of the Romanian Language*, I, în RRL, XII, 1967, p. 507–522; II, în RRL, XIII, 1968, p. 29–48; idem, *Les semi-voyelles dans la grammaire transformationnelle de la langue roumaine*, în CLTA, V, 1968, p. 7–22; idem, *Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române*, I, în SCL, XX, 1969, p. 415–426; II, în SCL, XX, 1969, p. 509–535; idem, *Flexiunea verbală în gramatica transformațională a limbii române*, în SCL, XXI, 1970, p. 171–204; J. Augerot, *A Study of Romanian Morphophonology*, University of Washington Dissertation, 1968; idem, *Toward a Phonology of Romanian*, II, în RRL, XIV, 1969, p. 471–476; idem, *Toward a Phonology of Romanian*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, vol. IV, București, 1970, p. 435–441.

care ar fi reprezentarea fonetică (sau fonematică) corectă, ci mai degrabă în ce raport se află această reprezentare fonetică față de o reprezentare fonologică mai abstractă.

Într-o largă măsură, preocupările gramaticienilor generatiști sînt aceleași ca și ale lui S. Pușcariu, preocupările tuturor deosebindu-se radical de cele ale structuraliștilor din anii 1950. În acest articol aș vrea să examinez afinitățile numeroase dintre concepția fonologică a lui S. Pușcariu și fonologia generativă. În plus, voi arăta modul asemănător în care amîndouă metodele se deosebesc de fonematica structuralistă. În sfîrșit, voi discuta cele cîteva moduri prin care descrierile fonologice ale lui S. Pușcariu se deosebesc de practica generativă actuală.

2. Recitind astăzi dezbaterile structuraliste asupra palatalizării în limba română, nu putem decît să fim uimiți văzînd cît de rar intră în discuție criteriul realității psihologice¹¹. În susținerea unui sistem fonematic sau a altuia, au fost invocate adeseori criterii ca economie, simplitate și simetrie, tratate, de fapt, ca și cum astfel de noțiuni sînt definite *a priori*. Cu toate acestea, nimeni nu și-a pus întrebarea esențială dacă vreunul dintre diferitele sisteme fonematice este real din punct de vedere psihologic, dacă ele au corespondente în mintea vorbitorului. Omiterea acestui criteriu nu ține seamă deloc de avertizarea lui S. Pușcariu că, „surtout, nous ne devons pas perdre de vue que la façon de penser du linguiste sur l'objet de son étude, la langue, n'approche de l'exactitude que lorsqu'elle est dans son essence en harmonie avec la manière dont le sujet parlant comprend sa langue”¹². La fel ca transformaționaliștii, și spre deosebire de mulți structuraliști, S. Pușcariu a recunoscut în mod clar natura esențială mentală a limbii: „Fiecare individ grăitor are un fel de gramatică a sa”¹³ și nu a ezitat să postuleze structuri abstracte, pentru că „puterea de abstracție nu este o prerogativă a lingvistului, ci ea se găsește, în măsură mai mare decît am fi aplecați s-o credem, la orice subiect vorbitor”¹⁴. Concluzia lui S. Pușcariu a fost aceea că „le linguiste doit aussi être un psychologue”¹⁵, deoarece „astăzi [...] știm că limba nu este în afară de noi, ci în noi, [și] subiectul vorbitor nu mai e considerat ca un transmițător pasiv, ca un fel de instrument inconștient al graiului tradițional, ci ca un generator al lui”¹⁶. Recunoscînd natura mentală abstractă a limbii, S. Pușcariu era interesat mai puțin de fonetică și mai mult de fonologie, pe care el o definea ca „un chapitre de la grammaire, dont l'objet est le son réfléché dans la conscience linguistique des sujets parlants”¹⁷.

Potrivit cu această concepție, un morfonem reprezintă în mintea vorbitorului o regulă fonologică („o lege fonologică” în terminologia lui

¹¹ De fapt, valabilitatea realității psihologice pentru cercetările fonologice a fost uneori negată în mod explicit. Cf. E. Petrovici, *Les traits distinctifs des phonèmes roumains*, in *Proceedings of the Fourth International Congress of Phonetic Sciences*, 1962, p. 727: „La question se pose si le phonologue doit ou non adopter dans ces interprétations les idées que se font les sujets parlants des phénomènes linguistiques. Ma réponse est négative”.

¹² *Phonétiques et phonologie*, p. 131.

¹³ *Morfonemul...*, p. 215.

¹⁴ *Morfonemul...*, p. 217.

¹⁵ *Sur les lois phonologiques*, p. 141.

¹⁶ *Morfonemul...*, p. 235.

¹⁷ *Phonétique et phonologie*, p. 133.

S. Pușcariu¹⁸), și astfel de reguli fonologice „nu sînt abstracțiuni sau invenții ale gramaticilor, ci sînt realități lingvistice, formule existente în mintea vorbitorului, întocmai precum ‘pluralul’ sau ‘condiționalul’ sau ‘consecutio temporum’ sînt formule gramaticale, corespunzînd unui raport constant ce există sau există la un moment dat în simțul unei limbi”¹⁹. Și mai mult, S. Pușcariu a subliniat faptul că astfel de reguli fonologice sînt parte *activă* din competența lingvistică a vorbitorului: „cînd [...] o lege fonologică are repercusiune și asupra formelor morfologice, producînd în declinare și conjugare forme diferite, atunci simțul pentru raportul constant [...] se menține viu în simțul limbei și poate cuprinde și împrumuturile mai nouă: aceeași metafonie a lui *o* în *oa* ca în *frumos*: *frumoasă* o avem și în [...] *baron*: *baroană*, neologism din veacul al XIX-lea”²⁰.

S. Pușcariu a avut grijă să distingă proprietățile fonologice care pot fi prevăzute (de exemplu, alternanța vocalică din *frumos*: *frumoasă*) de proprietățile morfologice imprevizibile (de exemplu, alternanța supletivă a verbului *a fi*: *fi* ~ *fo* ~ *fu* ~ *sînt* ~ *est* ~ *era*), fapt pe care nu reușește să-l realizeze metoda structuralistă, care face uz de alomorfe²¹. La un moment dat, S. Pușcariu a exprimat această distincție în termeni de însușire a unei limbi: „Astfel copilul, cînd învață o limbă, nu extrage numai ‘tulpina’ și ‘dezinența’ formelor morfologice, ci și legile fonologice care au aplicare în declinare și conjugare”²².

În sfîrșit, am putea semnală recunoașterea de către S. Pușcariu a faptului că limba are tendința să evolueze în anumite direcții naturale, o consecință a faptului că toate limbile sînt supuse aceluiași constrîngerii umane generale: „De aici urmează că inovațiunile de rostire individuale, deși pot fi foarte diferite, vor urmă [...] unele tendințe generale, care la un moment dat pot produce în diferite locuri rezultate identice”²³.

3. Dacă teoria lui S. Pușcariu, în cuprinsul căreia nivelul morfofonematic este transformat în nivel fonetic prin intermediul legilor fonologice (fără vreun nivel fonematic intermediar), prefigurează în mod clar sistemul actual al fonologiei generative, bineînțeles că între cele două puncte de vedere există diferențe, care nu trebuie neglijate. În primul rînd, nu este satisfăcătoare tratarea de către S. Pușcariu a modului în care se poate selecta reprezentarea fonologică corectă dintr-un ansamblu de variante fonetice (adică, alomorfele). Avînd trei variante [pork], [porč] și [purč], S. Pușcariu se întreabă: „sîntem noi oare îndreptățiți să zicem că dintre PORC [sic], PORČ, PURČ etc. tulpina e tocmai PORK, adică cea extrasă din forma nominativului singular a cuvîntului radical, și nu PORČ, adică tulpina extrasă din plural [...]. N-am putea spune cu același drept că tulpina e PORČ, sau PURČ, și că PORK e o variantă?”²⁴. Apoi tot S. Pușcariu dă răspunsul la întrebare: „Cred că nu, cel puțin în mod normal [...] Cazul subiect și singularul [...] sînt cele ce răsar

¹⁸ *Morfonemul...*, p. 221.

¹⁹ *Despre legile fonologice*, p. 83.

²⁰ *Despre legile fonologice*, p. 51–52.

²¹ Vezi P. Postal, *Aspects of Phonological Theory*, New York, 1968, p. 162–163.

²² *Despre legile fonologice*, p. 83.

²³ *Despre legile fonologice*, p. 65. S. Pușcariu restrînge această formulare la „aceiași neam”. Astăzi cei mai mulți lingviști ar elimina și această restricție.

²⁴ *Morfonemul...*, p. 232.

în mod normal în mintea vorbitorului și din ele extragem, nu numai în filologie, ci și în gramatică nescrisă, tulpina-tip.

La verbe, forma care se ivește mai întâi în minte este persoana I singular din prezentul indicativului [...]. Deci, întocmai precum din nominativul singular extragem tulpina-tip PORC [sic], tot astfel din persoana I a singularului prezentului indicativ extragem tulpina PORT (cu variantele PORT, POART, PURT)" 25.

Reprezentarea de bază (adică 'tulpina-tip') a verbului *a purta* este, după S. Pușcariu, /port/, deoarece aceasta este forma de la persoana întâi singular indicativ prezent (i.e. *port*). Diftongul [ɔa] din forma verbală *poartă* va fi derivată prin următoarea regulă :

(1) $o \rightarrow \text{ɔa} / -\text{Ca}$

Asemănător, reprezentarea de bază a substantivului *poartă* (la plural : *porți*) ar fi /pɔartə/ și forma de plural ar fi derivată prin următoarea regulă :

(2) $\text{ɔa} \rightarrow 0 / -\text{C}(\sim\text{ə})$

Regula (2) se citește : 'diftongul *oa* este redus la *o* cînd nu este urmat de *ə*'.

Dar o gramatică care conține și regula (1) și regula (2) constată același lucru de două ori, adică distribuția diftongului *oa*. Dacă nu insistăm în mod arbitrar ca reprezentarea fonologică să corespundă unei anumite forme morfologice, atunci regula (2) poate fi eliminată din gramatică și derivarea substantivului *poartă* și a formei verbale *poartă* va fi aceeași.

NIVEL FONOLOGIC	/port + ə/
regula 1	pɔart + ə
NIVEL FONETIC	[poartə]

În plus, dacă admitem ca gramatica să conțină ambele reguli, ar însemna, greșit, că diftongul [ɔa] din *poartă* (substantiv) și cel din *poartă* (verb) au origini sincronice diferite, primul fiind de bază, pe cînd cel din urmă este derivat. Pentru a sprijini divizarea procesului unitar de diftongare în două reguli distincte, adică (1) și (2), ar trebui să dovedim că cei doi diftongi (sau cele două vocale pline) se manifestă într-adevăr în mod diferit. Este interesant să observăm, deși nu este un fapt revelator, că în dialectul istroromân, unde *oa* a fost înlocuit de *o* în substantive, aceeași schimbare s-a petrecut și în verbe. Aceasta ar tinde să sprijine afirmația că diftongarea trebuie analizată ca un proces unitar și, prin urmare, trebuie tratată prin intermediul unei singure reguli.

Deoarece și (1) și (2) stabilesc distribuția lui *oa* și *o*, s-ar putea crede că alegerea lui (1) mai degrabă decît a lui (2) este arbitrară. Dar nu e cazul. Alegerea lui *o* ca vocală de bază ne permite să derivăm atît *oa*, cît și *u* din ea prin regulile relativ naturale ale diftongării și închiderii vocalei 26. Dacă am alege pe *oa* ca vocală de bază (și astfel am adăuga pe (2) la gramatică, mai degrabă decît pe (1)), ar trebui să postulăm o regulă nefirească, de reducere a lui *oa* la *u*. În plus, cuvinte ca *doar*,

²⁵ *Morfonemul...*, p. 233.

²⁶ În forme ca *port*, *poartă*, *purlăm*.

care conțin acest diftong la nivel fonologic, ar trebui să fie desemnate ca excepții ale regulii (2) ca să evităm transformarea lor în *[dor], întocmai așa cum /poart/ din verbul *a purta* ar deveni [port] dacă gramatica ar conține numai regula (2).

Există cel puțin o altă obiecție care poate fi exprimată față de metoda lui S. Pușcariu de determinare a reprezentării de bază a unei forme. S. Pușcariu presupune în mod tacit că reprezentarea fonologică a unei forme trebuie să fie la fel ca una din variantele ei fonetice. Dar sint exemple bine motivate în care forma de bază a unui morfem este deosebită de toate variantele lui fonetice²⁷. De exemplu, să considerăm verbul *a arăta*. Acest verb are două alomorfe [arət ~ arət]²⁸ și, dacă l-am alege pe oricare dintre ele ca formă de bază, ar fi necesar să adăugăm încă una (3) sau două (4) reguli la gramatică:

(3) ə → a/într-un anumit context

(4) a → ə/într-un anumit context

Dar nici una din aceste reguli nu e necesară dacă presupunem că forma fonologică a acestui morfem e /aret/. În acest caz, reguli independente motivate²⁹ vor deriva formele corecte pentru toate contextele fonetice. Persoanele I, II, III ale prezentului indicativ vor avea derivările următoare:

NIVEL FONOLOGIC	/aret+u/	/aret+i/	/aret+ə/
Asibilarea dentalelor		aret ^s +i	
Reducerea vocalelor închise	aret+w	aret ^s +j	
Eliminarea lui w	aret		
Diftongare			arəat+ə
Velarizare ³⁰	arət	arət ^s +j	arəat+ə
Eliminarea lui ə			arat+ə
NIVEL FONETIC	[arət]	[arət ^s j]	[aratə]

A doua deosebire majoră dintre fonologia generativă și teoria fonologică a lui S. Pușcariu este aceea că în cea dintii regulile sint ordonate, pe cînd în cea de-a doua nu. Și mai mult, s-a arătat că regulile ordonate sint necesare într-o gramatică a limbii române, dacă vrem să evităm fenomenul de redundanță³¹.

O a treia deosebire dintre cele două teorii fonologice rezidă în folosirea 'trăsăturilor distinctive'. Desigur, S. Pușcariu n-a folosit trăsăturile distinctive în descrierile lui fonologice, fapt care a avut ca rezultat o pierdere în generalitate. Prin definirea regulilor în termeni de trăsături, și nu de segmente, se pot combina două reguli fonologice într-una singură.

²⁷ Vezi C. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958, p. 282—283.

²⁸ De fapt, există un al treilea alomorf, [arət^h], care nu trebuie să ne preocupe, deoarece alternanța finală [t ~ t^h] este previzibilă datorită unei reguli foarte generale a fonologiei române.

²⁹ Pentru justificarea fiecărei reguli, vezi M. Ruhlen, *Romanian Phonology*, Stanford University Dissertation, 1973.

³⁰ Această regulă este discutată pe larg în M. Ruhlen, *On the Importance of Minor Rules in a Description of the Romanian Verb*, în „Romance Philology”, XXVII, 1973, nr. 1.

³¹ Vezi E. Hamp, *Unele concluzii de fonologie generativă în legătură cu palatalizarea consoanelor*, în SCL, XIX, 1968, p. 493—496.

În felul acesta, evităm să constatăm de două ori același proces fonologic pentru segmente diferite. De exemplu, folosind trăsăturile distinctive putem constata procesul fonologic al reducerii vocalelor închise o singură dată (i.e., [V, + high] → [- vocalic]/C____ #), nu de două ori, așa cum ar trebui dacă am scrie regulile în termeni de segmente (i.e., i → j/C____ # și u → Ø/ C____ #).

4. În ciuda acestor diferențe dintre descrierile fonologice ale lui S. Pușcariu și acelea din gramatica generativă, cred că reiese din cele arătate aici că spiritul lucrărilor lui S. Pușcariu prefigurează scopul și metodele fonologiei generative mult mai mult decât acelea ale fonematicii structuraliste. La fel ca și pe Sapir, cred că sintem justificați să-l considerăm pe S. Pușcariu drept un precursor adevărat al teoriei fonologice generative actuale.

Septembrie 1977

*Stanford University
Department of Linguistics
Stanford, California 94305
U.S.A.*

SUFIXELE *-EZ* ȘI *-ESC* ÎN GRAIURILE LIMBII ROMÂNE

DE

RÖDICA ORZA

Cele două sufixe, *-ez* și *-esc*, caracterizează două din conjugările cele mai bogate și mai productive ale limbii noastre, conjugarea I, respectiv conjugarea a IV-a.

Conjugarea I atestă un număr relativ mare de verbe care dobîndesc la prezentul indicativ, pers. 1 — 3, 6, prezentul conjunctiv, pers. 3, 6 și imperativ, pers. 2, sufixul *-ez*.

Sufixul provine din lat. *-izo*, unde era de origine greacă.

Extinderea în latină a sufixului verbal *-izo* < gr. *-ιζω* s-a produs în epoca tîrzie sub influența traducerilor profane și religioase din limba greacă. Faptul că în greacă *-ιζω* era un sufix de denominative reiese și din modul în care s-au făcut împrumuturile în latină. Astfel, în cele mai multe cazuri, verbul este împrumutat alături de substantivul din care derivă: *propheta* — *prophetizo*, *scandalum* — *scandalizo*, *canon* — *canonizo*, *colaphus* — *colaphizo*, *dogma* — *dogmatizo*, *evangelium* — *evangelizo*, *anathema* — *anathematizo*¹.

După acest model s-au creat apoi denominative din teme latinești: *latinizo*, *pulverizo*, *paganizo*, *christianizo*, *singularizo*².

Utilizarea frecventă a verbelor în *-izare* face să apară în latina tîrzie un amestec de forme ale conjugării arhaice și ale celei cu sufix, stabilindu-se paradigma *lucrizo*, *-îzas*, *-îzat*, *-ámus*, *-átis*, *-îzant*³, care este limitată la timpul prezent. În felul acesta, sufixul se gramaticalizează servind la normalizarea accentuală a unor forme de conjugarea I⁴.

Singurele limbi romanice care cunosc noua paradigmă sint româna și italiana⁵.

În ceea ce privește limba română, se impune precizarea că elementul *-ez-* al verbelor românești cu tema în *-z-*, temă pe care aceste verbe o mențin de-a lungul întregii lor flexiuni, nu trebuie confundat cu sufixul *-ez*. Astfel, *-ez-* din *boteza*, *cuteza*, *rînceza*, verbe provenite din etimoane cu sufixul *-izo*: *baptizare*, *cottizare*⁶, **ronchizare*⁷, pe planul limbii române

¹, ² Cf. *Istoria limbii române*, vol. I, Editura Academiei R.S. România, București, 1965, p. 62.

³ Cf. E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, ed. a III-a, Paris, 1930, § 207 b, p. 217.

⁴ Cf. *Istoria limbii române*, vol. I, Editura Academiei R.S. România, București, 1965, p. 50.

⁵ Cf. E. Bourciez, *op.cit.*, § 207 b, p. 217—218; A. Lombard, *Le verbe roumain*, vol. I, Lund, 1954, p. 486.

⁶ Al. Graur se îndoiește de veracitatea etimologiei, cf. *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 223.

⁷ Cf. DLR, s.v. *rînceza*, p. 463.

nu mai poate fi considerat sufix, deoarece *-izo* s-a sudat cu radicalul încă pe teren latin⁸.

Alte verbe își datorează tema în *-ez-* altor cauze: evoluției fonetice a lui *d* latin + *yod*: *așeza* < **assēdiare*⁹; derivării din substantive cu tema în *-z*: *amieza*, *huhureza*, *impremieza*, *mereza*; derivării din prezente în *-ez*: *bureza*, *cetereza*, *cultcureza*, *piseza*¹⁰, *undeza*, *ureza*¹¹.

Ca marcă morfologică a prezentului la modurile și persoanele enunțate mai sus, sufixul *-ez* se aplică de preferință următoarelor categorii de verbe: denominative moștenite din latină: *lucra*, *îngenunchea*, *săra*, *subția*, *șchiopa*; denominative create pe teren românesc: *grăpa*, *grebla*, *înșeuă*, *rușina*, *sănia*, *visa*; denominative în *-iza*¹²: *bucureșteniza*, *carațializa*; derivate de la adverbe: *aiura*; numeroase neologisme pătrunse în limbă mai cu seamă la sfârșitul secolului al XIX-lea: *abandona*, *aborda*, *ambicioana*, *cocheta*, *coaliza*, *pulsa* etc.

Din punctul de vedere al ocurenței sufixului, toate aceste verbe se încadrează în două mari grupe: 1) verbe care cunosc numai flexiunea cu sufix, deci prezentul slab: *aiurez*, *durez* („construiesc”), *îmbrățișez*, *visez*, *vinez*, precum și cea mai mare parte a neologismelor: *abandonez*, *cochetez*, *formez*, *plantez* etc., și 2) verbe care se pretează la o dublă flexiune: fără sufix (deci cu prezentul tare) și cu sufix (cu prezentul slab): *lucru* — *lucrez*, *șchiopăp* — *șchiopătez*, *zvînt* — *zvîntez*, *cin* — *cinez* etc.

Caracterul facultativ al lui *-ez* la verbele din această ultimă grupă, precum și acțiunea sa limitată numai la anumite categorii de verbe pledează pentru statutul său de sufix flexional sau morfologic și nu de desinență¹³.

Preferința pentru formele sufixate sau nesufixate variază de la verb la verb și de la regiune la regiune, literară fiind întotdeauna numai una dintre ele, iar cealaltă, regională.

Privind problema pe plan dialectal, pe baza materialului *Atlasului lingvistic român I și II*, se constată utilizarea generală a sufixului la verbul *visez*¹⁴. O singură înregistrare fără sufix există totuși: *îo zis*¹⁵ în Sălciua de Jos, jud. Alba.

La celelalte verbe, care se pot conjuga atât cu sufix, cât și fără sufix, se observă o tendință mai accentuată de întrebuițare a sufixului în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și, pe o arie mai restrânsă, în Moldova, după

⁸ Cf. R. Orza, în CL, XXI, 1976, nr. 2, p. 201.

⁹ Cf. DA, s.v. *așeza*, p. 307; A. Lombard, *op. cit.*, p. 334, îl include în această categorie și pe *reteza* < **retundiare*, dar DLR, s.v. *reteza*, p. 365, indică: etimologie necunoscută.

¹⁰ Vezi ALR II, s.n., vol. IV, h. 1108 *Pisez* (*piperul*), care înregistrează *pisădăm* [4] (punctele cartografice 76, 102) și *pisădal* [part.] (punctul 36).

¹¹ Cf. A. Lombard, *op. cit.*, p. 334; Al. Graur, *op. cit.*, p. 223. Asemenea verbe nu au sufixul *-ez*, dar numai cu condiția ca ele să aibă un prezent tare, spre exemplu, *amiez* și nu *amiezéz*, formă atestată de CADIE, s.v. *amiez*.

¹² A nu se confunda cu sufixul *-izo*.

¹³ I. Pătruț, în LR, IV, 1955, nr. 6, p. 69, nota 3, consideră pe *-ez* și *-esc* „sufixe mobile”, deoarece „apar numai în formele a patru persoane ale indicativului prezent”. A. Lombard, *op. cit.*, p. 336, numește pe *-ez* „sufix morfologic”. *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei R. S. România, București, 1966, p. 253, consideră pe *-ez* și *-esc* desinențe împreună cu desinențele propriu-zise: *-ez*, *-ezi*, *-ează*; *-esc*, *-ești*, *-ește*. *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, București, 1969, p. 256, îl numește pe *-ez* „element”, fără a preciza dacă este sufix sau desinență.

¹⁴ ALR, I, vol. I, h. 73 *Visez*.

cum demonstrează verbele *greblez*, *grăpez*, *lucrez*, care oferă posibilitatea unei comparații pe regiuni, dată fiind uniformitatea răspunsurilor date de informatori.

*Greblez*¹⁵ cuprinde o arie foarte largă a teritoriului dacoromân. Se exceptează din aria lui *greblez* Maramureșul, nord-estul Transilvaniei, o arie ce cuprinde vestul Transilvaniei cu prelungire în Crișana, jumătatea de nord a Moldovei, dar nu integral, căci la nord-est există o mică arie în care verbul este sufixat. Mai există alte două arii restrinse, în sudul Crișanei și în sud-vestul Banatului, unde verbul apare sufixat.

Aria lui *lucrez*¹⁶ se desfășoară pe o suprafață ce cuprinde Oltenia, exceptând graiurile din partea vestică, Muntenia, cu o prelungire în Transilvania, în regiunea Făgărașului și a Brașovului, Dobrogea și Moldova, mai cu seamă pe flancul estic. Sporadic, verbul apare sufixat și în jurul Oradiei și a orașului Tirgu Mureș.

*Grăpez*¹⁷ are arie comună cu primele două verbe în Oltenia (exceptând partea vestică), Muntenia și Dobrogea; în rest, apar formele nesufixate.

Verbul *șchiopăta*¹⁸ și sinonimul său *șchiopa* ne oferă o imagine diferită în raport cu primele trei verbe. Formele sufixate, respectiv *șchiopătez* și *șchiopez*, sînt înregistrate tocmai în Maramureș, centrul și nordul Crișanei, nordul Transilvaniei, sud-vestul Transilvaniei (în regiunea Hunedoarei și a Sibiului), Banat și Moldova. În Oltenia, Muntenia și Dobrogea, formele nesufixate alternează cu cele sufixate.

La *îngenunchea*¹⁹, partea vestică a țării (Banatul, Crișana, sud-vestul și centrul Transilvaniei) este cea care înregistrează forma sufixată: *îngenunchez*, suprapunîndu-se într-o oarecare măsură cu *greblez*. Sporadic se înregistrează și în Muntenia, Moldova și Dobrogea.

Verbele obținute prin anchetele ALR I și II nu oferă întotdeauna posibilitatea de a delimita ariile formelor sufixate și nesufixate pentru fiecare verb în parte, deoarece, de foarte multe ori, în locul prezentului se înregistrează perfectul compus sau participiul și chiar sinonime sau expresii echivalente. Totuși, luînd în considerare un număr de 42 de verbe, constatăm că în toate regiunile țării sînt atestate verbe cu sufixul *-ez*. Se pare că frecvența sufixului este determinată de cuvîntul sau varianta în care apare și de circulația acestora în graiurile noastre. Astfel, repartiția teritorială a sufixului devine o problemă lexicală.

O serie de verbe care în limba literară au întotdeauna sufix apare în unele graiuri fără sufix. *Lucru* este înregistrat în Banat, estul Olteniei, Crișana, Transilvania, nord-vestul Moldovei, pe o suprafață aproximativ egală cu cea a lui *lucrez*. *Grăp* (*grap*, *grep*) se înregistrează în Banat și vestul Olteniei, Crișana, Maramureș, Transilvania, Moldova, pe o arie ce depășește ca întindere aria în care apare forma cu *-ez*.

Îngenunchea cuprinde o arie mult mai largă în varianta *îngenunchi* (sud-estul Banatului, arie compactă în Oltenia și Muntenia și, în alter-

¹⁵ ALR I, MN, [936] *Greblez*.

¹⁶ ALR I, MN, [2037] *Lucrez*; ALR II, s.n., vol. VII, h. 1904 *Lucrez*.

¹⁷ ALR I, MN, [899] *Grăpez* [1-3].

¹⁸ ALR I, vol. I, h. 95 *Șchiopez*; ALR II, vol. I, h. 75 *Șchioapătă pușin*.

¹⁹ ALR I, MN, [588] *Eu îngenunchi*; ALR II, vol. I, h. 189 *Îngenunchează* [6].

nanță cu *îngenunchez*, în Dobrogea, Moldova și Transilvania) sau *îngénunchi* (Maramureș) în raport cu *îngenunchez*.

Există apoi câteva verbe la care formele nesufixate sînt relativ frecvente, fără a fi majoritare : *cin* („cinez”) ²⁰ (în sud-estul Transilvaniei, Banat și sudul Crișanei), *pipăr* ²¹ (Petrești de Jos, jud. Cluj, Pecica și Ineu, jud. Arad), *mă rușin* ²² (în Boiu Mare, jud. Maramureș, și în Ghilad și Chizătău, jud. Timiș) sau *mă rúșin* (Negrești, jud. Satu Mare, și Ineu, jud. Arad), *se sánie* ²³ (nord-estul Transilvaniei, Poiana Sibiului și Mofinu Mic, jud. Satu Mare), *sar (săr)* ²⁴ pentru „sărez” apare mai cu seamă în Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat, *scurt* („scurtez”) ²⁵. (Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș), *subții (subție [3])* ²⁶ (Transilvania, Moldova, Muntenia), *pădúchi* („păduchez”) (Moldova, Muntenia, Dobrogea, sporadic și în celelalte regiuni ale țării).

Se constată și situația inversă, adică, la verbele a căror formă literară este nesufixată, în graiuri apar forme sufixate : *gustez* ²⁷ (în Sălaj), *întîrziez* ²⁸ (Vinători, jud. Mureș, Negreni, jud. Olt, și Zimnicea, jud. Teleorman), *mă răzbunez* ²⁹ (Certeze, jud. Alba, Todireni, jud. Botoșani, Gîrcina, jud. Neamț, Stoișești, jud. Vaslui), *mă purechez* ³⁰ sau *mă purecez* (în Crișana, Maramureș și, disparat, în Transilvania, Banat și Moldova, în total 14 localități), *să vătămese* ³¹ (în Petrila, jud. Hunedoara, Ghimpați, jud. Ilfov, Somova, jud. Tulcea, Furcenii Vechi, jud. Galați și Borșa, jud. Maramureș).

Cazurile acestea sînt mult mai rare și formele nesufixate apar în mod disparat, fără a constitui arii.

Sufixul *-esc* din lat. *-esco*, la verbele de conjugarea a IV-a, se semnalează la aceleași moduri, timpuri și persoane ca și sufixul *-ez*.

Spre deosebire de *-izo*, *-esco* este un sufix mult mai vechi, care formează în latină un sistem bine încheiat și bine reprezentat ³². Astfel, un număr foarte mare de verbe latine de conjugarea a III-a au sufixul *-sco*. *Cresco*, *nașcor*, *nosco*, *pasco* sînt doar câteva din cele mai cunoscute și utilizate verbe de acest fel.

Sufixul *-sco*, în latina tirzie, formează verbe noi de la alte verbe, substantive și adjective, verbe care au o valoare incoativă; *abdormisco* (de la *dormire*), *flōresco* (de la *flōrere*), (*in*)*veterasco* (de la *vetus*), *mollesco* (de la *mollis*), *grandesco* (de la *grandis*), *albesco* (de la *albus*) ³³. Dar sensul

²⁰ ALR II, s.n., vol. IV, h. 1086 *Cinez*.

²¹ ALRM II, s.n., vol. III, h. 920 *A piperă*.

²² ALR II, MN, [3719] *Mă rușinez*.

²³ ALR II, s.n., vol. V, h. 1308 (*Copții*) *se dau cu sania*.

²⁴ ALR II, s.n., vol. IV, h. 1104 *Sărez mincarca*.

²⁵ ALR II, MN, [3274] *Scurtez (haina)*.

²⁶ ALR II, MN, [3469] *Subțiez*.

²⁷ ALR I, vol. I, h. 82 *Gust*.

²⁸ ALR II, MN, [2387] *Întîrzi azi prin sat*.

²⁹ ALR I, MN, [1437] *Eu mă răzbun*.

³⁰ ALR I, MN, [1202] *Eu puric*.

³¹ ALR, I, vol. I, h. 147 *Mă vatăm*; ALR II, s.n., vol. VII, h. 2049 *Să vatăme* [3].

³² V. Nicolaie, *Observații asupra sufixului latin -sco*, în „Studii clasice”, VII, 1965,

p. 137.

³³ Cf. V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1963, p. 145; *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, București, 1969, p. 82.

incoativ ³⁴ al sufixului dispare treptat, astfel încît cele două verbe, unul fără sufix și altul cu sufix: *flōreo* și *flōresco*, spre exemplu, se confundă ca sens, fapt care facilitează amestecul celor două flexiuni: *florēscō*, *-ēscis*, *-ēscit*, *-ēmus*, *-ētis*, *ēscunt*, mai cu seamă că verbele aveau și un perfect comun *flōrui* ³⁵.

Alături de denominativele în *-esco*, latina cunoaște verbe denominative în *-io*, *-ire* care aparțin conjugării a IV-a și care, în utilizarea intransitivă, aveau un sens foarte apropiat de cel al denominativelor în *-esco*; astfel, *grandio*, intransitiv, avea sensul lui *grandesco* ³⁶.

Apropierea de sens dintre cele două tipuri de denominative, precum și identitatea fonetică dintre verbele de stare în *-eo*, *-ēre* și denominativele în *-io*, *-ire* favorizează întrepătrunderea flexiunii celor două tipuri de denominative, trecerea infinitivelor în *-ēre* la *-ire* **florire*, **lucire* etc., a lui *-ēscere* la *-iscere*: **florisco*, *lucisco*, **putrisco* etc. ³⁷ și, în consecință, constituirea unei flexiuni mixte în cadrul conjugării a IV-a, caracterizată printr-o accentuare uniformă.

Printr-o falsă analiză a formelor verbale conținând sufixul *-sc* s-au detașat împreună cu sufixul atît vocala radicalului verbal, cît și desinența *-o*, de aceea, în funcție de vocala care precedă sufixul, se vorbește de tipurile *-āscō*, *-ōscō*, *-ēscō* și *-iscō*. Tipurile *-āscō* și *-ōscō*, slab reprezentate, nu s-au extins în latina tirzie ³⁸, *-iscō* se păstrează în aria centrală a României (franceză, provensală, catalană, italiană), iar *-ēscō*, tipul cel mai vechi, se menține în celelalte regiuni ale României, inclusiv în latina dunăreană, pentru care s-a reconstituit flexiunea: *florēscō*, *florēscis*, *florēscit*, *florimus*, *floritis*, *florēscunt* ³⁹.

Aceasta explică existența în română, alături de flexiunea de bază, a flexiunii mixte cu sufixul *-esc*, respectiv *-āsc*, la verbele de conjugarea a IV-a terminate în *-i*, respectiv *-î*.

În română, sufixul și-a pierdut valoarea incoativă, dar româna a păstrat o altă caracteristică a latinei: verbele derivate cu un prefix, care uneori indică începutul acțiunii, au întotdeauna sufixul *-esc* ⁴⁰.

Categoriile de verbe care se conjugă cu sufixul *-esc* (*-āsc*) sînt următoarele: verbe păstrate din latină cu această flexiune: *adăugi*, *albi*, *înălbi*,

³⁴ V. Nicolaie, *op.cit.*, p. 140, contestă valoarea exclusiv incoativă a sufixului *-scō*, deși el este tratat ca atare în mod curent, și arată că, pentru exprimarea acestui sens, latina utiliza verbe ca: *incipere*, *coepisse*, *oriri* etc., iar verbele cu acest sufix exprimă „o acțiune neterminată, implicit începută, care continuă să se desfășoare cu intensitate” și care poate avea o diversitate de sensuri: incoativ, de devenire, eventiv etc. Ca atare, se poate vorbi de verbe în *-scō* factitive, intensive, imitative și altele.

³⁵ Cf. E. Bourciez, *op. cit.*, § 85, p. 78; V. Väänänen, *op.cit.*, p. 146.

³⁶ Cf. *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, București, 1969, p. 82.

³⁷ Cf. C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, după ediția spaniolă a lui F. de B. Moll, în românește de E. Tănase, Cluj, 1958 (litografiat), § 400, p. 192.

³⁸ *Ibidem*, § 413, p. 198—199.

³⁹ Cf. *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, București, 1969, p. 83.

⁴⁰ În latină, verbele derivate cu unul din prefixele *con-*, *de-*, *ex-*, care indicau începutul acțiunii, erau însoțite, în general, de sufixul *-scō*, cf. *Istoria limbii române*, vol. I, Editura Academiei R. S. România, București, 1965, p. 95.

*amări, câni, înăcri, încălzi*⁴¹, *înflori, înfrunzi, împlini, luci, urî, urzi*⁴²; derivate pe teren românesc din substantive (simple sau cu prefix ori sufix): *arvuni, asfinți, chioti, ciocăni, cîntări, cumpăni, dăscăli, innăduși, palmui, prețui, rugini, străjui, sudî*; derivate din adjective: *cîrni, ieftini, iuși*; derivate din numerale: *dezdoi, îndoi, însuti, înmii*; derivate din adverbe: *aminti, deosebi, întruni*; derivate din onomatopee: *boncăni, ciripi, croncăni, vui*.

Acestora li se adaugă un număr mare de cuvinte împrumutate din diverse limbi: bulgară: *azvîrli, ciocni, cloci, clocoti, cosi, hohoti, iscăli, izbi, învîrți, jelui, jeli, pipăi, pîndi, sfădi, suci, slei, tîngui, tîrgui, trînti*; maghiară: *cheltui, făgădui, mistui, sudui*; greacă: *aerisi, afurisi, agonisi, urgisi*; franceză: *aboli, aservi, defini, investi*⁴³ etc.

Toate acestea au optat pentru flexiunea sufixată, dar unele dintre ele au și forme nesufixate.

Ca și în cazul sufixului *-ez*, și aici întîlnim verbe care cunosc numai flexiunea cu sufixe: *albesc, acresc, cosesc, iubesc*, și verbe care cunosc ambele flexiuni: *împart — împărțesc, mint — mințesc, pipăi — pipăiesc, simt — simțesc*.

În graiurile dacoromâne, sufixul se întrebuintează pe toate ariile lingvistice, dar nu în mod identic la fiecare verb.

Luînd în considerare un număr de 75 de verbe din *Atlasul lingvistic român I și II*, constatăm existența unor arii generale în care verbele apar întotdeauna sufixate: *cîrpesc*⁴⁴, *clocește*⁴⁵, *cosesc*⁴⁶, *doresc*⁴⁷, *plătesc*⁴⁸, *poftesc*⁴⁹, *răresc*⁵⁰, *stăpînesc*⁵¹, *livesc*⁵², *îrăznește*⁵³, *tușesc*⁵⁴, *urăsc*⁵⁵.

La un număr relativ mare de verbe, *Atlasul lingvistic român* înregistrează numai forme sufixate, dar ariile acestor verbe, nefiind generale din cauza sinonimelor care apar, nu oferă date concludente pentru sufixul *-esc*.

Verbele care se pretează la o dublă flexiune și care, fiind înregistrate pe întreg cuprinsul țării, permit delimitarea ariilor sufixate de cele nesufixate, prezintă două situații:

⁴¹ DM indică drept etimologii ale lui *înăcri, înălbi* și *încălzi*: *in + acru, in + alb, in + cald*, dar O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 105, indică etimologiile latinești care sînt atestate în monumentele literare.

⁴² A se vedea lista verbelor românești cu sufixul *-esc* al căror corespondent latin este atestat la O. Densusianu, *op.cit.*, p. 105.

⁴³ Lista verbelor date spre exemplificare nu oglindește proporția reală dintre diferitele compartimente deoarece am inclus în ea, în mod preferențial, verbele existente în ALR I și II. or acestea nu au fost anchetate după criterii morfologice.

⁴⁴ ALR I, MN, [1755] *Eu cîrpesc o haină*.

⁴⁵ ALR I, MN, [997] *Găina clocește*.

⁴⁶ ALR I, MN, [939] *Eu cosesc*.

⁴⁷ ALR II, s.n., vol. V, h. 1446 *Doresc*.

⁴⁸ ALR I, MN, [1582] *Eu plătesc*.

⁴⁹ Vezi nota 47.

⁵⁰ ALR II, MN, [3501] *Răresc*.

⁵¹ ALR II, MN, [3558] *Stăpînesc*.

⁵² ALR I, MN, [1757] *Tivesc*.

⁵³ ALR I, MN, [1244] *Trăznește*.

⁵⁴ ALR I, vol. I, h. 146 *Tușesc*.

⁵⁵ ALR I, MN, [1546] *Eu urăsc*.

1. Formele sufixate formează arii numai în nordul țării: *Înghiteșc*⁵⁶ se înregistrează în nordul Transilvaniei (județele Cluj, Bistrița-Năsăud, mai puțin în județele Mureș și Turda), în Maramureș și Crișana, exceptând partea sudică, iar în estul țării, în jumătatea de nord a Moldovei alternează cu formele nesufixate: *înghit* și *înghiț*. La *sorbesc*⁵⁷ aria este aproximativ aceeași în nord-vestul țării, dar în Moldova ea este mult mai redusă.

*Mintesc*⁵⁸ și *simțesc*⁵⁹ apar tot în nordul țării, dar aria acestora este mai largă, ea coboară ceva mai mult înspre sud mai cu seamă în Moldova, iar în estul Transilvaniei și vestul Moldovei nu se interpun formele nesufixate, ca și în cazul lui *înghiți* și *sorbi*. Aceste forme mai apar în nordul Dobrogei și în regiunea Hunedoarei și sud-vestul Banatului. Formele nesufixate *mint*, *minț*, *simt*, *simț*, care caracterizează aria sudică, arie mai întinsă decît precedentă, apar incidental și în aria nordică.

2. Formele sufixate *sucesc*⁶⁰, *urzesc*⁶¹ cuprind întreaga arie dacoromână exceptînd nord-vestul Olteniei, sud-estul Banatului și sud-estul Transilvaniei, unde se înregistrează *eu suc* (*răsuc*), *tu suci*, respectiv *eu ord* sau *orz* („urzesc”). Ariile celor două verbe se suprapun doar în parte, căci *suc* gravitează mai mult înspre nord-vestul Transilvaniei, în timp ce *ord* apare în arie mai compactă în Banat.

Verbele pe care le-am avut în vedere în cercetarea de față demonstrează că formele sufixate realizează cea mai mare frecvență în jumătatea nordică a țării. În Maramureș și în nordul Crișanei, sufixul *-este* al pers. a 3-a se realizează în marea majoritate a cazurilor ca *-é*: *asfințé*⁶², *clocé* (vezi nota 45), *clocoté*⁶³, *grăité*⁶⁴, *încerețé*⁶⁵, *pîndé*⁶⁶, *străjuie*⁶⁷, *trăzné* (vezi nota 53), *zălogé*⁶⁸.

Dacă din dubletele *pipăie* — *pipăiește*⁶⁹, *înghit* — *înghițesc*, *mint* — *mintesc*, *simt* — *simțesc*, graiurile nordice preferă formele sufixate, nu este mai puțin adevărat că și aceste graiuri atestă forme nesufixate: *innădușe*⁷⁰, *mistuie*⁷¹ (care se întîlnesc pe întreaga arie nordică, dar în mod disparat, fără să constituie arii); *rugină*⁷² (Moișeni, jud. Satu Mare); *te trînt*⁷³ (Sînmihailu Almașului, jud. Sălaj, și în Năsăud); *asfînte* (vezi nota 62) (Tirgu Neamț, jud. Neamț). Imperativele *griji*⁷⁴, *feri*⁷⁵ constituie arii compacte mai cu seamă în nord-vest.

⁵⁶ ALR I, vol. I, h. 83 *Înghit*.

⁵⁷ ALR II, MN, [3450] *Sorb zeama*.

⁵⁸ ALR I, MN, [1520] *Eu mint*.

⁵⁹ ALR I, vol. I, h. 104 *Simt*.

⁶⁰ ALR I, MN, [1318] *Eu sucesc firul*.

⁶¹ ALR I, MN, [1280] *Eu urzesc*.

⁶² ALR I, MN, [1222] *Soarele asfințește*.

⁶³ ALR II, MN, [4147] *Apa clocotește*.

⁶⁴ ALR II, vol. I, h. 24 *Vorbește*.

⁶⁵ ALR II, vol. I, p. 3, MN, [6817] *Încerește frunța*.

⁶⁶ ALR I, MN, [2155] *Pisica pîndește soarele*.

⁶⁷ Vezi nota precedentă.

⁶⁸ ALR I, MN, [1450] *Eu zălogesc*.

⁶⁹ ALR I, vol. I, h. 91 *Pipăi*; ALR II, vol. I, p. 30, MN, [2179] *Pipăie*.

⁷⁰ ALR II, vol. I, p. 23, MN, [6952] *Se innăbușe*.

⁷¹ ALR II, vol. I, h. 101 (*Stomacul*) *mistuie* (*mîncarea*).

⁷² ALR I, MN, [1529] *Fierul ruginește*.

⁷³ ALR I, MN, [1440] *Eu te trîntesc* și [1441] *Eu te izbesc*.

⁷⁴ ALR II, s.n., vol. VII, h. 2103 *Grijește!*

⁷⁵ ALR II, s.n., vol. VII, h. 2111 *Ferește-te!*

În partea sudică a țării, care manifestă preferința pentru formele nesufixate: *înghit*, *sorb*, *mint*, *simt* etc., se singularizează o arie formată din nord-vestul Olteniei, sud-estul Banatului și sud-vestul Transilvaniei care înregistrează cu consecvență forme nesufixate, chiar și la verbele la care asemenea forme sint mai puțin obișnuite: *clócote* („clocotește”) (vezi nota 63), *cîntăr* sau *cîntăr* („cîntăresc”) ⁷⁶, *mă fier* („mă feresc”) ⁷⁷, *hóhote* („hohotește”) ⁷⁸, *mă iscāl* („mă iscălesc”) ⁷⁹, *încréte* („încrețește”) (vezi nota 65), *jéfui* ⁸⁰, *rugînă* sau *rugéne* („ruginește”) (vezi nota 72), *sfinte* sau *asfînte* („asfințește”) (vezi nota 62).

*

Sufixele *-ez* și *-esc*, la origine denominative, și-au menținut această trăsătură în bună măsură și în română.

Prezența lor numai la anumite moduri și persoane ale prezentului este pusă pe seama necesității unei accentuări uniforme la toate persoanele prezentului.

Ambele sufixe sint cunoscute tuturor graiurilor dacoromâne, dar frecvența lor, diferită de la regiune la regiune și condiționată de prezența sau absența verbelor care se pretează la sufixare, este, în ultimă analiză, o problemă lexicală.

Formele nesufixate sint întotdeauna cele arhaice, în timp ce formele sufixate sint mai noi. Prezența masivă a formelor nesufixate în Banat și în sud-vestul Transilvaniei, chiar și la acele verbe pentru care formele nesufixate constituie excepții, sint o dovadă că aceste graiuri sint mai conservatoare și reflectă mai fidel flexiunea primitivă latină.

Opțiunea limbii literare este întotdeauna pentru forma cea mai răspîndită și mai cu seamă pentru forma din Muntenia. Iată de ce limba literară atestă pe de o parte formele cu sufix: *lucrez*, *îngenunchez*, *cinez*, *cîntăresc*, *cheltuiesc*, *trîntesc*, iar pe de altă parte, cele fără sufix: *gust*, *întîrzi*, *pipăi*, *împart*, *mint*, *simt*.

RÉSUMÉ

Hérités du latin, les suffixes *-ez* et *-esc* se trouvent dans un grand nombre de verbes roumains de première, respectivement, de quatrième conjugaison. Connus dans tous les parlers roumains, ils n'ont pas la même fréquence dans toutes les régions du pays. Ainsi, *-ez* est plus fréquent au sud, pendant que *-esc* est plus fréquent au nord.

À côté des formes suffixées, on trouve aussi les formes verbales, simples, archaïques.

La prépondérance de ces dernières en Banat et dans le sud-ouest de Transylvanie prouve que les parlers de ces régions conservent mieux la flexion latine primitive.

Noiembrie 1977

Institutul de lingvistică și istorie
literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁷⁶ ALR I, MN, [1600] *Eu cîntăresc*.

⁷⁷ ALR II, s.n., vol. III, h. 863 *Mă feresc din drum*.

⁷⁸ ALR II, vol. I, h. 34 *Hohotește*.

⁷⁹ ALR I, MN, [1452] *Eu iscălesc*.

⁸⁰ ALR I, MN, [1430] *Păgînii jefuiesc*.

INFLUENȚĂ A DACOROMÂNEI SAU EVOLUȚIE PARALELĂ ÎN AROMÂNA DIN DOBROGEA?

DE

NICOLAE SARAMANDU

Lui D. MACREA, la 70 de ani

În unele graiuri aromânești din Dobrogea am înregistrat anumite forme dialectale identice cu cele din dacoromână. În legătură cu aceste forme se pune problema de a stabili dacă este vorba de influența dacoromânei sau de o evoluție fonetică internă în graiurile în cauză.

Se știe că una din particularitățile aromânei este conservarea vocalei *e* (neaccentuat : *i*) după consoanele labiale. Forme ca : *biútú*, *fitátú*, *misurátú*, *nviťátú*, *scápirú*, *spilátú* etc. sînt caracteristice pentru aromână, inclusiv pentru cea vorbită în Dobrogea. În graiul moscopolenilor din Dobrogea¹ am întilnit, însă, următoarele forme identice cu cele din dacoromână : *băút*, *fátát*, *măsurát*, (*i*)*nvăťát*, *scápăr*, *spălát*², în care *i* neaccentuat a trecut la *ă*, atît în silabă preaccentuală (*băút*), cît și în silabă postaccentuală (*scápăr*).

În graiul aceluiasi grup de aromâni³ am notat și alte forme identice cu cele din dacoromână : *băťere*, *fête*, *grêle*, *mère*, *stêle*, *vêde*, *vêrde* etc. Aceste forme, în care diftongul *ea* apare realizat ca *e*⁴, se întilnesc în locul celor cunoscute în restul graiurilor aromânești din Dobrogea : *băťări*, *feťati*, *greťali*, *meťari*, *steťali*, *veťadi*, *veťardi*.

La exemplele de mai sus adăugăm unul din domeniul consonantismului : este vorba de redarea consoanei *l'* prin *ĭ* (care apoi dispare) în graiul grămostenilor *curtuveăń*⁵. Ca rezultat al acestei schimbări, apar

¹ Denumirea de „moscopolean” este convențională ; aromânii în cauză nu o folosesc. Moscopolenii din Dobrogea, stabiliți în localitățile Nisipari (com. Castelu) și Ovidiu din județul Constanța, nu provin din Moscopole, ci din satele Nica, Lunca și Greava (Albania), numindu-se *niťôĭ*, *linťôĭ* și *grăvėń*. În diverse surse documentare se menționează că aromânii din Nica, Lunca și Greava, formînd un grup unitar, sînt originari din Moscopole. Pentru întreaga expunere, cf. Nicolae Saramandu, *Cercelări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Editura Academiei R. S. România, București, 1972.

² La moscopolenii din Dobrogea am notat rostiri atît cu *u* final șoptit, cît și fără *u* final. Am reprodus aici formele fără *u* final pentru a pune mai bine în evidență identitatea cu dacoromână.

³ Parțial, și la fărșeroii originari din Albania, anchetați de noi în localitatea Palazu Mare (municipiul Constanța).

⁴ Difongul *ea* se realizează, uneori, ca *e* ; am transcris aici formele cu *e* pentru motivul aratat în nota 2.

⁵ Originari din Curtova (Bulgaria) ; i-am anchetat în localitatea Nicolae Bălcescu (com. Nalbant) din județul Tulcea.

în graiul menționat forme identice (sau asemănătoare) cu cele din dacoromână : *cai*, *gâîînă*, *iau*, *pai^u*, *pui^u* etc. (în loc de *cal'*, *gâl'ină*, *l'au*, *pal'ă*, *pul'ă*, formele curente la ceilalți aromâni). Aceeași schimbare se produce și când *l'* face parte din grupurile consonantice *cl'*, *gl'* : *gîemă*, *gîndă*, *șkiopă*, *ureăki* etc. (față de *gl'emă*, *gl'îndă*, *șcl'opă*, *ureăcl'i*, care apar în celelalte graiuri).

Urmărind exemplele date, s-ar putea crede că este vorba de adop-tarea de către unele grupuri de aromâni din Dobrogea a rostirii din dacoromână sau că schimbările fonetice semnalate se datorează influenței exercitate asupra graiurilor aromânei de către dacoromână. Dacă examinăm, însă, fenomenele într-un cadru mai larg, ajungem la constatări de altă natură.

În ceea ce privește trecerea vocalei *i* la *ă*, semnalăm faptul că, în silabă neaccentuată, schimbarea are loc în graiul moscopolenilor nu numai după labiale, ci și după orice consoană nepalatală ⁶, de exemplu : *alăkěscu* (lipesc), *astăndém* (stingem), *dăscăltă* (descalț), *frăcăt* (frecat), *năpótă* (nepot), *sătărăm* (secerăm), *tinără* (tinăr) ⁷ etc. În exemplele date, unui *ă* din formele aromânești îi corespund *ă*, *e* sau *i* în limba literară, de unde rezultă că paralelismul între dacoromână și aromâna din Dobrogea este parțial. Formele identice din cele două dialecte sînt rezultatul unor evoluții fonetice diferite : caracterul labial al consoanei care precedă vocala anterioară — în dacoromână, poziția neaccentuată în care se găsește vocala anterioară — în aromână.

Într-un mod similar se pune problema reducerii diftongului *ea* la *e*. Și de această dată paralelismul este parțial, căci formele identice au apărut pe căi diferite. În timp ce, în dacoromână, schimbarea în discuție este condiționată de prezența vocalei anterioare în silaba următoare, în aromână această restricție nu se pune. Astfel, în graiul moscopolenilor din Dobrogea (și, parțial, în graiul fărșeroților originari din Albania) ⁸, diftongul *ea* se realizează totdeauna ca *e* (*e*), indiferent de timbrul vocalei din silaba următoare, de exemplu : *albětă* (albeață), *crépă* (crapă), *fětă* (fată), *frécă* (freacă), *mătrětă* (mătreacă), *sécă* (seacă), *z-védă* (să vadă) etc. După cum se poate observa, în exemplele de mai sus, pentru *e* din aromână apar în dacoromână *ea* sau *a*.

În legătură cu redarea consoanei *l'* prin *i* ⁹ în graiul grămostenilor *curtuređân*, precizăm că, în grupurile consonantice, *l'* trece la *i* după orice consoană, nu numai după *c*, *g* (cum se întîmplă în dacoromână), de exemplu :

⁶ Adică după : *p*, *b*, *f*, *v*, *m*; *t*, *d*, *θ*, *δ*, *n*, *l*, *r*; *ʃ*, *ʒ*, *s*, *z*; cf. Nicolae Saramandu, *op.cit.*, p. 160. Pentru trecerea lui *e* neaccentuat [= *i*] la *ă* după unele consoane, cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 251—256.

⁷ Aceste cuvinte apar în celelalte graiuri sub forma : *alikěscu*, *astindēmă*, *discăltă*, *fricătă*, *nipótă*, *sițrămă*, *linără*.

⁸ Pentru *ε* : *ε*, *e* la aromânii din Albania, cf. Th. Capidan, *op. cit.*, p. 243—244.

⁹ Schimbarea a fost semnalată pentru aromânii din Albania, în special în graiul fărșeroților, de T. Capidan, *op.cit.*, p. 346—347.

úmpîi (umpli), *áfîi* (afli), *hîinû* (fin)¹⁰ etc. Iată, aşadar, că şi de această dată identitatea între dacoromână şi aromână este parţială¹¹.

Exemplele analizate în expunerea de faţă reprezintă o ilustrare a unui fenomen cunoscut în evoluţia limbilor, anume că schimbări de aceeaşi natură pot apărea la date diferite în diverse dialecte ale unei limbi. În cazul nostru, este vorba de inovaţii paralele în dacoromână şi aromână. „Mecanismul” schimbărilor fonetice este, în esenţă, acelaşi în cele două dialecte; rezultatele în sistemele graiurilor sînt, însă, diferite. Astfel, în timp ce în dacoromână reducerea diftongului *ea* la *e* în anumite poziţii nu a exclus conservarea lui în alte poziţii, în graiurile menţionate ale aromînei diftongul *ea* nu apare în nici o poziţie. De asemenea, distribuţia vocalelor *i* (*e*) şi *ă* în poziţie neaccentuată este diferită în dacoromână şi în aromâna din Dobrogea (graiurile în cauză). Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru distribuţia lui *î*.

Uneori, schimbările fonetice semnalate de noi ca specifice pentru unele graiuri aromâneşti se regăsesc, dialectal, în dacoromână. Astfel este trecerea vocalei *e* la *ă* nu numai după consoanele labiale, ci şi după alte consoane (cf. dr. dial. *blastăm*, *dăscalt*, *dăsfac*, *năpot* etc.) sau realizarea diftongului *ea* ca *ê* (*e*) indiferent de timbrul vocalei din silaba următoare.

Constatările de mai sus pun în evidenţă faptul că raporturile de corespondenţă între dacoromână şi aromâna vorbită în Dobrogea nu pot fi exprimate prin „formule de conversiune automată”¹². Aceste raporturi, întemeiate pe evoluţii paralele în dacoromână şi aromână, sînt de altă natură decît cele care se stabilesc între graiurile dacoromânei şi care pot fi redată prin tipul de formule menţionat aici.

Cu toate acestea, nu putem să nu punem în legătură fenomenele din aromână cu cele similare din dacoromână. Contactul direct între vorbitorii celor două dialecte, realizat pentru prima oară în Dobrogea, a putut să favorizeze schimbările fonetice din graiurile aromânei. „Direcţia”, modul specific în care se realizează aceste schimbări în aromâna din Dobrogea nu au fost, însă, modificate în urma contactului cu dacoromâna.

Iunie 1977

Institutul de cercetări etnologice
şi dialectologice
Bucureşti, str. Nikos Beloiannis, 25

¹⁰ Adăugăm că, în acest grai, şi *î* se rosteşte ca *i*: *îăspi*, *îermu*, *îîfălă*, *îină* etc., în loc de *îăspi* (viespe), *îermu* (vierme), *îîfălă* (viţel), *îină* (vin), deosebindu-se de celelalte graiuri; cf. Nicolae Saramandu, *op. cit.*, p. 143–144.

¹¹ „Orientarea” rostirii după formele din dacoromână este, uneori, evidentă. În acest sens, vezi Nicolae Saramandu, *op. cit.*, p. 117, unde am arătat că subiectul anchetat în Tariverde (com. Cogealac, jud. Constanţa) evita, în rostire, grupurile consonantice conţinînd un *l'* pe două căi: fie prin redarea lui *l'* ca *i*: *anglîă*, *mîări* etc. (în loc de *angl'lîă*, *ml'ări*), fie prin „depalatalizarea” lui *l'*: *ăfli*, *sûfli*, *úmpli* etc. (în loc de *ăfl'i*, *sûfl'i*, *úmpl'i*). Această „inconsecvenţă” în tratamentul consoanei *l'* se explică prin adaptarea rostirii la modelul oferit de formele din dacoromână: *inghil*, *nuiere*, respectiv, *afli*, *sufli*, *umpli*.

¹² Cf. Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, The Hague, 1968, p. 2.

DESPRE -*OAUĂ*, -*EAUĂ* ȘI -*AUĂ* ÎN STRUCTURA MORFOLOGICĂ A PLURALULUI SUBSTANTIVELOR ROMÂNEȘTI

DE

ROMULUS TODORAN

1.1. În studiile care au abordat, sub diverse aspecte, problema lui -*auă* și -*eauă*¹, acest segment fonic final este luat în discuție și considerat ca „terminație”, adică partea cu care se termină un cuvânt, tranșa finală a cuvântului. În acest sens, termenul menționat nu se referă la funcția gramaticală, iar cei ce îl întrebuințează nu au în vedere analiza morfologică a cuvântului. Fiind lipsit de precizie și având un anumit grad de ambiguitate, este, pe bună dreptate, evitat în cercetările gramaticale de astăzi.

1.2. Examinând materialul lingvistic, putem constata că -*eauă* apare la câteva substantive feminine, atât la singular cât și la plural, iar -*ouă*, -*eauă* și -*auă*, la o mulțime de substantive neutre, la plural.

1.2.1. Substantivele feminine cu tranșa finală -*eauă*, la sg. și la pl., au fost corelate cu pluralele neutre care au același segment fonic final².

Să examinăm mai îndeaproape exemplele în discuție. Primul este *hivăuă* „sectantă”, atestat în ALR II, vol. 1, h. 192/325 (Voivozi — Șimian, jud. Bihor), cu pl. *hivăuă*. În aceeași localitate, pe aceeași hartă, s-a înregistrat *hivéu* „sectant” (< magh. *hivő*). Sg. și pl. *hivăuă* sînt creații românești. Din masc. *hivéu* + -ă, morfem lexical (sufix motional) și, totodată, morfem gramatical (marcă a genului feminin sg.), cu *é*, în poziția *ă*, devenit *éă*, s-a născut la sg. forma feminină *hivăuă*. Pluralul se formează cu desinența *e*, atât de obișnuită la substantivele feminine, care, după *u*, devine *ă*. Deci forma de plural *hivăuă* e identică cu cea de singular, fiind normal dezvoltată³. Un caz asemănător ni-l prezintă *piuă*, care în unele regiuni face pluralul *piuă* (articulat *piuăle*), identic cu singularul, din cauză că desinența de pl. -*e*, după *u*, devine *ă*⁴.

¹ Vezi R. Todoran, *Note morfologice* [4. *Terminația de plural -(e)auă a substantivelor neutre cu singularul în -ău și -eu*], în CL, I, 1956, p. 131—134; V. Arvinte, *Terminația de plural -auă a unor substantive neutre*, în SCL, X, 1959, nr. 2, p. 213—237.

² Vezi V. Arvinte, *art. cit.*, p. 226.

³ V. Arvinte, *art. cit.*, p. 226, afirmă că substantivul feminin sg. *hivăuă* „capătă [la plural] tot terminația -auă, ca și cum ar fi neutru”. S-ar putea înțelege de aici că „terminația” de pl. -*eauă* s-ar explica de la pl. substantivelor neutre (de tipul *ileauă*, sg. *ileu*). Identitatea „terminației” -*eauă* a pl. *hivăuă* cu a pl. substantivelor neutre rezidă în identitatea morfemului de pl. -*e* al substantivelor feminine (de ex. *case*) cu cel al substantivelor neutre (de ex. *temne*).

⁴ Vezi DLR, t. VIII, partea a 2-a, p. 676, col. 1: *piuăle de făcut sumane* (Creangă); *piuăle de pisat piatră auriferă*, *piuăle tocau neîntrerupt* (Agribiceanu).

Celălalt exemplu adus în discuție de V. Arvinte este pl. *skintîăuă* „scînteii”, atestat de două ori în ALR II, vol. 1, p. 128, în aceeași localitate (punctul cartografic 325), ca răspuns la întrebări diferite: *îpă skint'ăuă* (MN [3860]), *îpă skint'ăuă* (MN [3862]). Pentru V. Arvinte, „surprinde faptul că un substantiv de genul feminin, cum este acesta, primește la plural terminația *-auă*, pe care nu am întîlnit-o decît la cele de genul neutru”⁵. Încercînd o documentare mai amplă asupra acestei forme în materialul Atlasului lingvistic, am consultat răspunsurile la întrebarea 679 (*Scînteie*) din ALR I, dar nu am găsit nici o atestare pentru acest plural. În schimb, în aceeași regiune a Bihorului am întîlnit în două localități forma de singular *scînteăuă*: sg. *scînteăuă* — pl. *scîntîi* (pct. 308, Meziad, jud. Bihor), sg. *skintîăuă* — pl. *scîntîi* (pct. 320, Nojorid, jud. Bihor). Aceste atestări ne îngăduie presupuția că cel de-al doilea exemplu (atestat de două ori) din punctul 325, la care se referă, V. Arvinte, ar putea fi o formă de singular. O asemenea interpretare ar permite și contextul. Dar, chiar și în ipoteza că am acceptat-o ca o formă de plural, nu este plauzibilă explicația ei prin substituția desinenței *-i* (din *scînteii*) prin *-auă* (în *scînteauă*) „datorită faptului că la pluralul substantivelor neutre, care nu primesc desinența *-uri*, merg împreună cu femininele”⁶. Forma de sg. *scîntăuă* este refăcută după pl. *scîntîi*, cuvîntul intrînd în categoria substantivelor de tipul *șeauă* — *șei* (cf. *cucuveauă* — *cucuvei*, *jucăreauă* — *jucărei*, *mantăuă* — *mantăi*). În ipoteza că am admite un plural *scînteauă*, acesta ar putea fi al unui singular *scînteauă*, cuvîntul avînd cele două forme identice. Pluralul și-ar putea găsi o explicație pornind de la tema singularului, ca și în cazul lui *hiveauă*, discutat mai sus, care prezintă de asemenea o identitate a celor două forme.

La aceste exemple, mai adăugăm încă unul, din același punct 325: sg. *meriteăuă* „polonic” (< magh. *merítő* „obiectul cu care se scoate un lichid din ceva”) — pl. *meriteăuă* (ALR, s. n., IV, h. 1047/325)⁷. Magh. *merítő* a trebuit să dea în română **meritéu*, cu pl. *meriteăuă*. După plural, s-a creat un singular nou.

1.2.2. Tranșa finală *-ouă*, *-auă* și *-eauă* se întîlnește cu deosebire la pluralul unor substantive neutre, în nordul, nord-vestul și sudul Transilvaniei⁸.

V. Arvinte a adus, din *Atlasul lingvistic român*, numeroase exemple. Din aceeași sursă, vom semnală cîteva exemple în plus, cu scopul de a spori materialul documentar necesar pentru determinarea răspîndirii, frecvenței și explicării tipurilor de substantive neutre de care ne ocupăm⁹.

⁵ V. Arvinte, *art. cit.*, p. 226.

⁶ *Ibidem*.

⁷ DLR, t. VI, înregistrează cuvîntul, după singura atestare din materialul ALR, sub forma greșită *meritănă* [!], creîndu-se un cuvînt inexistent în limba română. Deși în materialul ALR e înregistrată și forma de plural (vezi harta citată), pentru redactorii Dicționarului Academiei pluralul acestui cuvînt rămîne necunoscut.

⁸ Pentru răspîndire, vezi harta publicată de R. Todoran, *art. cit.*, p. 132.

⁹ Nu vom ține seama de finalul etimoanelor maghiare, fiindcă acesta nu interesează problema morfologică în discuție. Considerăm fără importanță dacă *-ouă*, *-ăuă* și *-éuă* provin din *-o*, *-ă*, *-a*, *-ö* etc. ale cuvintelor maghiare. Aceste vocale finale nu au nici un rol în explicarea pluralilor în *-ouă*, *-auă* și *-eauă*. Trebuie să pornim de la formele de singular în *-ouă*, *-ăuă* și *-éuă*, care constituie temele cuvintelor.

(a) sg. -**ou** – pl. -**oăuă**: *écóu* „cască” < magh. *csákó* – *écóuă* (ALR, s. n., IV, h. 945/157); *émóu* „cocoloș (de lină)” < magh. *csomó* – *émóuă* (ALR II, chest. 3527/334); *șorompóu* „barieră” < magh. *șorompó* – *șorompóuă* (ALR, s.n., III, h. 907/346); *valtó* „macaz” < magh. *váltó* – *váltóuă* (ALR, s.n., III, h. 873/157); cf. și *bimbău* „boboc (de floare)” < magh. *bimbó* – *bimbóuă* (ALR, s.n., III, h. 660/334);

(b) sg. -**ău** – pl. -**ăuă**: *becătu* „veston țărănesc”, cf. magh. *beköt* „a înfășura”, part. *bekötő* – *becătuă* (ALR, s.n., IV, h. 1182/316); *bigătu* „fier de călcat”, cf. germ. *bügeln* – *bigăluă* (ALR, s.n., IV, h. 1232/219); *écău* „cască” < magh. *csákó* – *écăuă* (ALR, s.n., IV, h. 945/279, 325, 334); *șăplău* „șiret (la ghetete)” < magh. *csapó* – *șăplăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1191/353); *êucălu* „eiucure” < ? – *êucăluă* (ALR, s.n., IV, h. 1205/346, cf. 353); *cobîltău* „baltă” < ? – *cobîltăuă* (ALR, s.n., III, h. 831/334); *fizău* „șiret (la ghetete)” < magh. *fűző* – *fizăuă* (ALR, s.n., h. 1191/250); *haițău* „goană (la vînătoare)” < magh. *hajtó* – *haițăuă* (ALR, s.n., III, h. 726/141); *langălu* „plăcintă, scovardă” < magh. *lángoló* *lángoló* – *langăluă* (ALR, s.n., IV, h. 1074/334, cf. h. 1075/279, 346); *locălu* „stropitoare” < magh. *locsoló* – *locăluă* (ALR, s.n., IV, h. 1041/334, cf. 316, 346, 348); *lopițău* „cîrpător” < magh. *lapító* – *lopițăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1053/260, cf. h. 1034/284); *macău* „bită” < magh. *makó* – *macăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1203/362); *mazălu* „mistrie” < magh. *mázaló* – *mazăluă* (ALR II, vol. 1, h. 241/334); *razălu* „răzătoare” < magh. *reszelő* – *razăluă* (ALR, s.n., IV, h. 1052/279, 316, cf. 53, 260, 346); *tău* „lac” < magh. *tó* – *tăuă* (ALR, s.n., III, h. 831/316); *tîglăzău* „fier de călcat” < magh. *téglázó* – *tîglăzăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1232/272, cf. 260, 353, 362); *văcărău* „răsunoi” < magh. *vakaró* – *văcărăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1065/260, cf. 279, 349); *văltău* „poliță (bancară)” < magh. *váltó* – *văltăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1008/272, 284, 310, 316, 325, 346, 349); *vîgrihaițău* „portărel” < magh. *végrehajtó* – *vîgrihaițăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1014/349); *voșolău* „fier de călcat” < magh. *vasaló* – *voșolăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1232/334, cf. 279, 316, 346, 349);

(c) sg. -**eu** – pl. -**eăuă**: [*ad'eu* „tun” < magh. *ágyú*] – *ad'euă* (ALR, s.n., IV, h. 955/310 n.); [*bind'eu* „abdomen” < magh. *bendő* – *bind'euă* (ALR II, chest. 2211/334); [*born'eu* „raniță” < magh. *bornyú* – *born'euă* (ALR, s.n., IV, h. 946/53, cf. 272, 316, 325, 334, 346, 349, 353)]; [*can'eu* „cană” < magh. *kancsó* – *can'euă* (ALR, s.n., IV, h. 1039/157, 272, 279, 310, 316, 334, 346, 349, cf. 260)]; [*keizeli'eu* „mînecută” < magh. *kézelő* – *keizeli'euă* (ALR, s.n., IV, h. 1197/334)]; [*goi'eu* „bilă” < magh. *golyó* – *goi'euă* (ALR, s.n., V, h. 1275/316, 325, 334, 346)]; [*hai'eu* „luntre” < magh. *hajó* – *hai'euă* (ALR, s.n., III, h. 839/334)]; [*jacand'eu* „batistă” < magh. *zsebkendő* – *jacand'euă* (ALR, s.n., IV, h. 1202/362, cf. 353)]; [*labréu* „vestă țărănească” < magh. *lábri* – *labri'euă* (ALR, s.n., IV, h. 1181/316, cf. 325)]; [*laci'eu* „veston țărănesc” < magh. *lékri* – *laci'euă* (ALR, s.n., IV, h. 1182/325)]; [*mesel'eu* „bidinea” < magh. *meszelő* – *mesel'euă* (ALR II, vol. 1, h. 291/334, cf. 53, 284, 325)]; [*rezel'eu* „răzătoare” < magh. *reszelő* – *rezel'euă* (ALR, s.n., IV, h. 1052/334)].

1.2.3. Un caz particular îl prezintă *stău* „staul” – *stăuă* (ALR, s.n., II, h. 392/130, Poiana Sibiului). Este în afară de orice îndoială că *stău* e o formă nouă de singular refăcută după plural. V. Arvinte explică pe

stau din pluralul *stauri*, atestat în Banat, care ar proveni din pl. *staure* (sg. *staur*) „prin trecerea lui *-e* final în *-i*, favorizată de asemănarea părții finale a cuvintului (*-ure*) cu desinența neutră *-uri*”¹⁰. Explicarea fonetică nu este plauzibilă. În schimb, se impune a fi reținută cea morfologică: vorbitorii, asociind segmentul fonic final *-ure* din pl. *staure* cu desinența *-uri*, caracteristică neutrelor, au creat un plural *stauri*, din care s-a detașat un singular nou *stau*¹¹. Acest nou singular, în Poiana Sibiului, are pluralul *stăuă*. Comentînd exemplul, V. Arvinte constată că „în părțile unde se găsește terminația de plural *-auă* [...], la substantivele cu singularul în *-ău*, desinența *-uri* a fost înlocuită prin terminația de care ne ocupăm. A rezultat astfel o formă de plural *stauă*, cu totul neobișnuită în limba română”¹². Pentru V. Arvinte, „acest fapt constituie o probă că *-auă* este pentru unele regiuni, și numai la unele substantive neutre, echivalentul perfect al desinenței *-uri*”¹³. Din echivalența stabilită între desinența *-uri* și „terminația” *-auă*, care pot fi comutate, avînd — așa cum reiese din citatul de mai sus — aceeași funcție gramaticală, rezultă că *-auă* în *stauă* este desinență de plural, precum *-uri* în *stauri*. Numai într-o astfel de interpretare forma de plural *stauă* este „cu totul neobișnuită”. O analiză morfologică corectă ne arată că desinența *-uri* din *stauri* este echivalentă cu *-ă* din *stauă*, desinență provenită din *-e*, după *u*. În această situație, *stauă* este o formă normală în sistemul morfologic al limbii române (cf. *tău* „lac” — *tăuri* și *tauă*, ALR, s.n., III, h. 831/316 etc.).

1.2.4. Tranșa finală *-(e)ăuă*, la pl., o găsim și în derivatele românești: *-ău*: *meștecău* „făcăleț” < *mesteca* — *meștecăuă* (ALR, s.n., IV, h. 1112/130), *tocăndu* „făcăleț” < *tocană* — *tocănduă* (*ibidem*/353); *-ălău*: *frecălău* „făcăleț” < *frecă* — *frecălăuă* (*ibidem*/272); *-enău*: *skefeșenău* „strachină de lemn” < *scafă* — *skefeșăuă* (*ibidem*/272). Exemplele acestea se adaugă la cele menționate de V. Arvinte¹⁴, sporind categoriile derivatelor, în raport cu varietatea sufixelor. Nici în cazul acestora nu au importanță sufixul ca atare și proveniența lui. Interesează doar secvența fonică finală *-ău* sau *-ăuă*.

2.1. Studiarea acestor clase de substantive, create în limba română, impune o analiză morfologică riguroasă. Prin prisma unei astfel de analize, *-ou*, *-ău*, *-ăuă* — *-oăuă*, *-ăuă* — *-eăuă*, nu au nici o justificare, fiindcă ele nu sînt elemente funcționale, mărci ale unor categorii gramaticale. În *ăacou* — *ăacouă*, *părau* — *părauă* și *cănceu* — *cănceăuă*, opoziția dintre singular și plural e marcată prin *-o/-ă* și prin alternanțele vocalice *ô/ô* (= *oă*), *ă/ă* și *ê/êă*.

2.2. În termenii descrierii structurii morfematice, *-ă* este un alomorf fontetic al alomorfului morfologic *-E*¹⁵, caracteristic substantivelor neutre

¹⁰ V. Arvinte, *art.cit.*, p. 226.

¹¹ J. Byck și A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, în BL, I, 1933, p. 29, consideră pe *stau*, cu pl. *stauri*, ca formă de bază; după pl. *stauri* s-a născut un nou singular *staur*. În această explicație, rămîne nelămurită etimologia lui *stau*.

¹² V. Arvinte, *art.cit.*, p. 226.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 225.

¹⁵ Vezi Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 43; G. Ciompec, C. Dominte, V. Guțu Romalo, Cl. Mirza, E. Vasiliu, *Limba română contemporană*, vol. I (Sub coordonarea acad. Ion Coteanu), București, 1974, p. 126 — 128.

(*lemn — lemne, scaun — scaune*), realizat, după *u*, ca o vocală centrală, mijlocie, nerotunjită (cf. sg. *casă* — pl. *casă*, sg. *car* — pl. *cară*).

2.3. În legătură cu alternanțele care apar în radicalul celor trei tipuri de cuvinte, cu tranșa finală în *-óu/-oăuă, -ău/-ăuă* și *eu/-eăuă*, comentate pe larg de V. Arvinte¹⁶, considerăm că e necesar să facem câteva observații.

2.3.1. Alternanța *ă/á* a fost luată în discuție mai întâi de H. Tiktin. Explicația lui, pe bună dreptate, nu a fost admisă de Al. Philippide, care propune, în contextul transformărilor fonetice ale limbii române, o alta, demnă de a fi reținută. Aceasta a fost înșușită și susținută, cu o argumentație mai bogată, de V. Arvinte¹⁷. Asamblând observații diferite și dispersate de natură fonetică, putem reconstitui — așa cum a făcut, de altfel, V. Arvinte, — maniera în care Al. Philippide explică „terminația” de plural *-ăuă*, a substantivelor neutre cu singularul în *-ău*, și, implicit, alternanța *-ă/-á*. Din aceste observații rezultă următoarele privind problema în discuție:

(a) *-ău* < *-óu*, în cuvintele ungurești terminate în *-ó, -ú*: *hírdău* < magh. *hordó*, *măngălău* < magh. *mángoló*, *haidău* < magh. *hajdú* etc.; *pírău*, de origine „obscură”, „are la sfârșit același grup *-óu* > *ău*”¹⁸;

(b) *-oăuă* < **oae*, cu epenteza lui *u*¹⁹, < *-ó* al etimonului maghiar + desinență de plural *-e*, prin metafonizarea lui *ó*; deci: **píroae*, pl. lui *pírău*, > **píroae* > **píroăuă* (> *píroáo* > *píráo*)²⁰;

(c) *-oae* > *ae*, prin reducerea diftongului *oa* la *a*: **hírdoe* > *hírdae*, **iloe* > *ilae*, **măngăloe* > *măngălae*, **píroe* > *pírae*.

Explicația lui Al. Phillipide, reluată de V. Arvinte, are nevoie, după părerea noastră, de o îndreptare și de o completare, ca să poată fi acceptată.

Al. Philippide, cum am văzut mai sus, presupune apariția lui *u* în grupul *-ae* (*-oae*), care devine *-aue* (*-oae*), prin epenteză, deci pe cale fonetică. Nu putem admite epenteza lui *u*, deoarece el există în tema acestei clase de substantive, indiferent dacă tranșa finală *-óu* sau *-ău*, în cuvintele românești de origine maghiară, rezultă în urma unei evoluții fonetice, provine prin substituție de sunete sau reprezintă o adaptare morfologică²¹. Se știe că pluralul se formează de la tema cuvântului, adăugându-i-se aceștia morfemul caracteristic. În cazul cuvintelor discutate aici, tema e identică cu singularul. Nu e nevoie, așadar, să apelăm la epenteză, fiindcă *-óu* + *-e* > *-oae* > *-oăuă* și, apoi, *-ăuă*. În cazul în care s-ar admite că „terminației *-óu* i-a corespuns la plural într-o epocă veche [...] terminația *-oae*, pentru că *-ó*-, urmat în silaba următoare de *e*, desinență de neutru, s-a diftongat în *-oă*”²², ar trebui să se găsească o motivare pentru dispariția lui *u*.

¹⁶ Art. cit., p. 229–235.

¹⁷ Vezi Al. Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1927, p. 76–77, 95; V. Arvinte, art. cit., p. 230 ș.u.

¹⁸ Al. Philippide, op. cit., p. 77.

¹⁹ Ibidem, p. 90.

²⁰ Ibidem, p. 95.

²¹ Vezi discuția la E. Kis, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române*, București, 1975, p. 79 ș.u.

²² V. Arvinte, art. cit., p. 232.

Considerînd acceptabilă explicația lui Al. Philippide, cu rectificarea propusă de noi, admitem implicit că tranșa finală *-ău* a cuvintelor de origine maghiară, de tipul *hîrdău*, ca și a lui *pîrău*, provine din *-óu*. Aceasta poate fi dovedită prin : (a) etimonul cuvintelor românești de origine maghiară terminate în *-ău* : *hîrdău* < magh. dial. (și vechi) *hordóu* (= magh. lit. *hordó*)²³; (b) atestarea cuvintelor în *-óu* în limba veche : *КѢРОСЪ У[Т] КРАШОКА* (a. 1434), într-un document slavon²⁴; (c) atestarea cuvintelor românești de origine maghiară în *-óu*, cu pluralul în *-oauă* (*-oă*), în unele graiuri populare și în unele cuvinte. La exemplele date de V. Arvinte : *ceapóu* — *ceapoăuă*, *corşóu* — *corşoăuă*, *hamfóu* — *hamfoăuă*²⁵, adăugăm cele menționate de noi mai sus (v. p. 49) : *écacóu* — *écacóuă*, *éumóu* — *éumóuă*, *şorompóu* — *şorompóuă*, *valtóu* — *valtóuă*²⁶.

E de menționat că exemplele de sub (c) apar în cuvinte de origine maghiară cu o restrînsă arie de circulație, ceea ce poate dovedi relativ recenta lor pătrundere în graiurile românești. Tranșa finală *-óu*, la singular, reproduce întocmai finalul etimonului maghiar dialectal, nedevenind încă, pe teren românesc, *-ău*²⁷.

2.3.2. Reducerea lui **-oăe* la *-ăe* propusă de Al. Philippide : **hîrdóae* > *hîrdae*, **ilóae* > *ilăe*, **măngălóae* > *măngălăe*, **pîróae* > *pîráe*²⁸, a avut loc, cum se poate observa, înainte de presupusa apariție a lui *u* epentetic. Deși Al. Philippide se referă la „terminația” de plural a acestor substantive cu singularul în *-ău*, a avut în vedere că aici, e vorba de diftongul *oa* care se reduce la *a*. Dealtfel, exemplele menționate sînt citate în paragraful consacrat acestui diftong. Încercînd să explice reducerea diftongului *oa* la *a*, el constată un paralelism cu *éa* > *á* : „diftongul *óá* apare cîteodată prefăcut în *á* după *f, v, r, l, t, d, s*, adică după acele sunete după care (cu excepție de *l, t*) și *éá* apare, dar în mod mai regulat, prefăcut în *á*”²⁹. Pentru *éá* > *á*, el a admis „o prefacere a lui *é* [= *e*] în *á* și apoi căderea lui *á* înaintea lui *a*”. Al. Philippide se întreabă dacă, în cazul diftongului *oa* > *a*, e oare același proces sau e o asimilare regresivă, cum a admis altădată.

Reducerea diftongului *oa* la *a* nu e prea obișnuită în limba română. La exemplele citate de Al. Philippide : *afără* < *afoară*, păstrat în aromână, < lat. *ad-foras*, *povără* < *povoară*, atestat în graiurile dacoromâne de nord, < sl. (comp. v. sl. *podŭvora* „targă”), dr. *ráuă*, ar. *aráuă* < *roáuă* < lat. *ros*, -*rem*, ar. *dáo* < *doauă* < lat. **doue*, ar. *nauă*, *nao* <

²³ Vezi E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în „Studii și cercetări științifice” (Cluj), Seria III, V, 1954, nr. 3–4, p. 481–482; V. Arvinte, *art. cit.*, p. 215; E. Kis, *op. cit.*, p. 79.

²⁴ Vezi Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966, p. 117; E. Kis, *op. cit.*, p. 88.

²⁵ *Art. cit.*, p. 223.

²⁶ Forma veche românească *ptroao*, citată de V. Arvinte, *art. cit.*, p. 234, nu se atestă (vezi DLR, VIII, p. 728). Pl. *pároaie*, înregistrat de DLR, de asemenea nu se atestă în dacoromână. Al. Rosetti, după care e citată (vezi *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 273), o menționează după Jokl, considerînd-o suspectă.

²⁷ Pentru răspîndirea lui *-óu* (= *-ó*, în limba literară) în graiurile maghiare din Transilvania, vezi harta nr. 1 din E. Kis, *op. cit.*, p. 83.

²⁸ Al. Philippide, *op. cit.*, p. 76.

²⁹ *Ibidem*.

noauă < lat. *novem*, ar. *năuă*, *nao* < *noauă* < lat. *nova* ³⁰, adăugăm pe ar. *anauă*, *anao* < *onoauă* < lat. *nobis* și ar. *avauă*, *avao* < *avoauă* < lat. *vobis*. Dacă privim mai îndeaproape aceste exemple, vedem că ele se încadrează în două categorii: (a) *qá* > *á*, precedat de o consoană labială (în *povoară* > *povară* și *afoară* > *afară*), și (b) *qá* > *á*, când în silaba următoare se găsește *u* (în *dqáuă* > *dáuă*, *nqáuă* > *náuă*, *anqáuă* > *anáuă*, *avqáuă* > *aváuă*). În ambele categorii diftongul se reduce în prezența unui element labial ³¹.

2.3.3. În articolul nostru precedent ³², am crezut că alternanța *á/ă*, în cuvinte de tipul lui *hîrdău* – *hîrdăuă*, se poate explica prin *-éáuă* de la pluralul substantivelor terminate în *-éu*, precedată de o consoană palatală sau palatalizată, ca în: *belcáuă* (sg. *belcéu*), *cancăuă* (sg. *cancéu*) *leped'áuă* (sg. *leped'éu*), *hernáuă* (sg. *hernéu*), *keskenáuă* (sg. *keskenéu*) ș.a. În asemenea exemple, *é* se diftonghează în *éá* (*-éu* + *-e* (> *ă*) > *éáuă*), iar *-éáuă*, avînd în față o consoană palatală, devine *auă*. Dezvoltată astfel, tranșa finală *-áuă* de la aceste cuvinte s-ar fi generalizat și la pluralul substantivelor terminate în *-ău* la singular. Pe bună dreptate, V. Arvinte ³³ consideră această explicație incompletă. Ea nu poate să determine apariția „terminației” *-áuă* la pluralul substantivelor în *-ău* la singular, acceptabil explicată de Al. Philippide, ci cel mult să o consolideze.

3.1. Alternanța *é/éá*, de care nu s-a ocupat Al. Philippide, în cuvinte de tipul *leped'éu* – *leped'éáuă* (*leped'áuă*), a fost explicată de noi în același fel, adică tot prin metafonie. De data aceasta se diftonghează *é*, cînd în silaba următoare se găsește *e(ă)*. Deci: *-éu* + *-e* > **éăue* > *éáuă*. Explicația noastră este acceptată de V. Arvinte ³⁴, cu deosebire că și aici, ca și la pluralul substantivelor cu tranșa finală în *-ău*, ar fi vorba de *u* epentetic: *leped'éu* + *-e*, desinență de plural, > **leped'éăe*, de unde, prin epenteza lui *u*, s-a ajuns la **leped'éăue* și, apoi, la *leped'éáuă*. Dar și la acest tip de substantive, ca și la cele discutate mai sus, *u* există în tema cuvîntului, identică cu nominativul singular nearticulat, de la care se formează pluralul. Nu e necesar deci să apelăm la epenteză pentru a motiva prezența lui *u* (vezi p. 51) ³⁵.

4.1. În legătură cu pluralele de tipul *pîrăie* și *leped'ěie* vom aduce cîteva precizări. În explicația acestui final al clasei de cuvinte de care ne ocupăm, am pornit de la tema cuvintelor, terminată în *-u*. La această temă se adaugă morfemul de plural *-e*. Am considerat că din *pîrău* + *-e* *leped'éu* + *-e* s-au dezvoltat **pîrăue* și **leped'éăue*, din care, prin acomodarea

³⁰ *Ibidem*. Am lăsat la o parte pe *ta* și *sa*, fiindcă aceste forme pronominale nu sînt pe deplin elucidate. Vezi și I. Pătruț, *Rostirea nouă, două* etc., în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, [București], 1958, p. 662.

³¹ Vezi și I. Pătruț, *art. cit.*, p. 664, nota 6.

³² R. Todoran, *art. cit.*, p. 133, nota 22.

³³ V. Arvinte, *art. cit.*, p. 231; vezi și p. 233.

³⁴ *Ibidem*, p. 233.

³⁵ În cuvinte ca *belcéu* – *belcéăuă* (*belcáuă*), *leped'éu* – *leped'áuă* (*leped'ăuă*), *fed'éu* – *fed'ăuă* etc., *-eăuă* sau *-ăuă* reprezintă variante grafice, redînd, impresionist, aceeași realitate fonetică. Dacă acceptăm că, după consoane palatale sau palatalizate, *ea* se reduce la *a* (cf. ar. *mul'ări, kărsică*, dr. *hăuă* etc.), fenomen explicabil fonetic, înseamnă că, în aceste exemple, avem alternanța *é/ă*.

lui *u* la *e*, s-au născut formele *pîrăie* și *leped'êie*³⁶. Explicația noastră nu este convingătoare pentru V. Arvinte³⁷. Acesta, în *pîrăuă*, după Al. Philipide, admite un *u* epentetic, iar în *pîrăie*, un *i* epentetic. Pentru motivele arătate (vezi p.51, 53), nu putem fi de acord cu această explicație prin epenteză, menținându-ne punctul de vedere exprimat mai înainte. Considerăm că trebuie să pornim de la tema cuvintului, terminată în *-u*, căreia i se adaugă desinența de plural *-e*. Se creează astfel un grup fonetic *ue*. Între cele două vocale, în limba română, există un anumit grad de incompatibilitate fonetică. Incompatibilitatea de care vorbim se poate rezolva în două feluri, cum rezultă din pluralele *pîrăuă*, *leped'ăuă* și *pîrăie*, *leped'êie*. Adică :

$$\begin{array}{l} \text{-u} + \text{-e} \begin{array}{l} \nearrow \text{-uă} \\ \searrow \text{-ie} \end{array} \end{array}$$

Modalitățile de rezolvare ale acestei incompatibilități sînt dovedite și de formele de plural ale lui *piuă* : sg. *piuă* — pl. *piuă* (articulat *piuăle*) < *piue*, sg. *piuă* — pl. *piie* < *piue*. Forma de plural *piue* este atestată. Există și un al treilea mod de a evita segmentul fonic *-ue* în acest cuvînt : schimbarea lui *u* în *v* : sg. *piuă* — pl. *pive*³⁸.

5.1. Din cele discutate mai sus, rezultă că pluralele substantivelor neutre cu tranșa finală în *-oăuă*, *-eăuă* și *-ăuă* nu prezintă nimic neobișnuit. În structura lor, avem o desinență de plural, existentă în sistemul gramatical al limbii române (și încă moștenită), și alternanțe vocalice, cu rol morfematic, ca multe altele, explicabile prin criterii fonetice. Este evident că opoziția dintre (sg.) *ceacou*/(pl.) *ceacoăuă*, (sg.) *căncu*/(pl.) *cănceăuă* și (sg.) *pîrău*/(pl.) *pîrăuă* e marcată de morfemul de plural *-ă* și de alternanțele din tema cuvintelor, întocmai ca și în (sg.) *ou*/(pl.) *oăuă*. De asemenea este clar că în pluralele *stăuă* și *stăuri*, *tăuă* și *tăuri*, *campăuă* și *campăuri*, *bătăluă* și *bătălăuri* ș.a. desinența de plural *-uri* este echivalentă cu *-ă* și nu cu *-auă*³⁹.

5.2. Problema secvenței fonice finale *-eauă* și *-auă* devine mai interesantă din momentul în care tinde să se morfemizeze, adică să se transforme în desinență de plural a substantivelor neutre. Dispunem deocamdată de două exemple în care *-eauă* și *-auă* sînt morfeme : (sg.) *henger* „tăvălug”/(pl.) *hengeriăuă* (ALR, s.n., I, h. 26/334, Moftinu Mic, jud. Satu Mare) și (sg.) *odór* „curte”/(pl.) *odorăuă* (*Lexic regional* I, p. 71, Girișu de Criș, jud. Bihor). Temele celor două cuvinte sînt identice cu singularul, avînd la acest număr morfemul $\emptyset$. Pluralul este marcat prin *-(e)auă*, care a devenit astfel un nou morfem de plural al substantivelor neutre românești. Cuvîntul *odor* (< magh. *udvar*) e cunoscut în nord-vestul țării, avînd pluralul *odoare* și *odoruri*⁴⁰. Morfemul *-(e)auă* este echivalent cu *-e* și *-uri*.

³⁶ Vezi R. Todoran, *art. cit.*, p. 133.

³⁷ Vezi V. Arvinte, *art. cit.*, p. 233.

³⁸ Vezi DLR, t. VIII₂, p. 676.

³⁹ V. Arvinte, *art. cit.*, p. 235, semnalînd că „aceleași cuvinte terminate în *-ău* au două forme de plural : *-ăuă* sau *-uri*”, vorbește de „posibilitatea substituirii lui *-uri* ca *-auă*”.

⁴⁰ Vezi DLR, t. VII₂, p. 137.

Se impune să reținem observația că opoziția sg. *henger*/pl. *henge-riđăuă* și sg. *odór*/pl. *odorăuă* este marcată nu numai de morfem, ci și de accent, care primește astfel o valoare funcțională.

5.3. Morfemizarea lui *-(e)auă* a putut avea loc prin asocierea acestei tranșe finale a pluralului substantivelor terminate în *-ău*, *-eu* cu genul neutru al acestor substantive. Desigur frecvența pluralelor de acest tip, cuprinzând mai ales cuvinte de origine maghiară, a favorizat corelarea celor două elemente în conștiința lingvistică a vorbitorilor și a determinat extragerea unui nou morfem de plural *-(e)auă*.

5.4. Vom sublinia, în încheiere, că problema lui *-(e)auă* este un exemplu dintre cele mai interesante, care ne arată mecanismul dezvoltării interne a limbii și modalitatea de apariție a unor inovații în sistemul morfematic. Prin acestea, problema discutată prezintă un interes teoretic, general.

Noiembrie 1977

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

DERIVATE ȘI COMPUSE ÎN TOPONIMIE

DE

M. HOMORODEAN

Lui D. MACREA, la 70 de ani

0.1. Relevăm aici câteva derivate și compuse culese în cadrul unor anchete de toponimie efectuate pe valea Riului Grădiștii (jud. Hunedoara).

1. Derivate

Formele vor fi menționate în ordinea alfabetică a sufixelor, respectiv, în curpînsul acestora, în ordinea alfabetică a toponimelor.

1.1. Derivate în -ar(i)

1.1.1. *Nederu* [*N'ed'ëru* M I, II, III] sau *Poiana Nederului* (Grăd M, Măg)¹, munte (1305 m), pășune alpină; tot acolo sau în preajma acestui loc sînt *Dîlma Nederului* sau *Muchea Nederului*, *Cioaca Nederului*, *Fața Nederului*, *Părău Nederului* sau *Valea Nederului*. Numele se explică prin n.p. *Nederu*: *neder* „om mare, prost” (Pașca, T.O., p. 298)²: *nedeie*

¹ Informatorii, peste 30, de la care am obținut materialul toponimic în cauză sînt localnici, agricultori, crescători de vite, paznici de cîmp sau pădurari. În articol, ei sînt menționați prin sigle alcătuite din inițialele numelor localităților respective, urmate de numere de ordine exprimate prin cifre romane. Deși, la rigoare, ar fi fost necesară prezentarea unei liste complete a informatorilor, ne limităm aici la explicarea inițialelor numelor de localități: (A = anchete efectuate în Valea Jiului de cercetători ai Institutului din Cluj-Napoca); B = Beriu; Bu = Bucium; C = Căstău; Co = Costești; GM = Grădiștea Muncelului; L = Ludești; O = Orăștie; OJ = Orăștioara de Jos; OS = Orăștioara de Sus; S = Sereca. Pentru localizarea toponimelor, s-au folosit următoarele abrevieri ale numelor de localități: Ber = Beriu; Buc = Bucium; Căst = Căstău; Cost = Costești; Cost D = Costești-Deal; Grăd M = Grădiștea Muncelului; Lud = Ludești; Lunc = Luncani; Măg = Măgureni; Oră = Orăștie; Oră J = Orăștioara de Jos; Oră S = Orăștioara de Sus; Ser = Sereca.

² Pentru indicarea izvoarelor bibliografice, am păstrat abrevierile întrebuițate în lucrările de specialitate (în primul rînd, în DLR). Dăm în continuare altele, mai puțin cunoscute: AMN, I ș.u. = *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca, anul I, 1964 ș.u.; Arh. Bff. = Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (Filiala Cluj-Napoca), Arhiva istorică; arhiva familiei Bánffy; Arh. Bth. = Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (Filiala Cluj-Napoca), Arhiva istorică; arhiva familiei Bethlen de Criș; Așez. dac. = C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, partea I: *Studiul topografic al așezărilor* de C. Daicoviciu; partea a II-a: *Studiul bibliografic asupra așezărilor* de Al. Ferenczi, Cluj, 1951; Conea, Cl I, II = I. Conea, *Clopotiva un sat din Hașeg*, vol. I – II, București, 1940; H. Daicoviciu, *Dacia* = Hadrian Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972; MDGR I – IV = *Marele dicționar geografic al României, întocmit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe*, București, vol. I – IV, 1898 – 1902; STUBB = „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series philologia, Cluj-Napoca, 1950 ș.u.; Szabó T. Attila = Material arhivistic cules de prof. univ. Szabó T. Attila; Trans. Barcs. = Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (Filiala Cluj-Napoca), Arhiva istorică; arhiva familiei Bánffy, transumpturi ale actelor familiei Barcsai.

+ suf. -ar (cf. Pașca, Gl., s.v.; la DLR însă, cuvîntul apare cu etimologie necunoscută).

Etimologia formulată de Șt. Pașca pentru *neder* este confirmată de structura și evoluția semantică, precum și de aria de răspîndire. După cum rezultă din DLR (s.v.), cuvîntul va fi însemnat la început „tînăr care participă (sau poate participa) la n e d e i e” (cf., propriu-zis, „bărbat tînăr, flăcău (care chiuie la horă)”; „băiat între paisprezece și optsprezece ani”). Sensurile peiorative (cf. „om nătîng, om zăpăcit, nebun; om îmbrăcat prost, cu hainele rupte sau în dezordine”) pot avea la bază ideea de „flăcău (mai în vîrstă) care se ține (numai) de petreceri, haimana”. Cf. și *hoinar* „(la origine, despre copii: care nu stau acasă, ci joacă h o i n a; p. e x t.) vagabond, fără căpătii” (< *hoină* „oină” + suf. -ar) (DA, s.v.). În sfîrșit, este de notat că aria de răspîndire a numerelor de agent *neder* (Transilvania de sud-vest, nordul Olteniei și Munteniei) coincide cu aria în care, sporadic, obiceiul nedeilor se mai practică încă și în ale cărei părți muntoase (Carpații sud-vestici) se localizează majoritatea oronimelor Nedeia.

1.2. Derivate în -easă

Toponimele rezultate prin derivare cu acest sufix de la nume de persoană pot însemna atît „soția lui N.”, cît și „moșia (proprietatea etc.) lui N.” (Iordan, T., p. 179). Semnificativ pentru frecvența valorii din urmă este, printre altele, numărul apreciabil de oronime în -easă; cf. doar cîteva exemple din Munții Retezatului și din Munții Apuseni: *Bogdăneasa* (< n.p. *Bogdan*), *Buteasa* (< n.p. *Buta*), *Călineasa* (< n.p. *Călin*), *Cristeasa* (< n.p. *Cristea*), *Mihăiasa* (< n.p. *Mihai*), *Onceasa* (cf. n.p. *Oncea*), *Rădeasa* (< n.p. *Radu*), *Tomeasa* (< n.p. *Toma*), *Vlădeasa* (< n.p. *Vlad*) etc. etc. Din regiunea cercetată, menționăm părțile de munți *Drăgăneasa* (Cost D; din n.p. *Drăgan*) și *Todereasa* (Cost; din n.p. *Toader* sau *Todor*).

1.3. Derivate în -esc (-ească)

1.3.1. Valoarea toponimică menționată în paragraful precedent este proprie și numelor de locuri create prin derivare cu suf. -esc (-ească) de la nume de persoană. Interesante ni se par mai ales cazurile în care aceste forme se întîlnesc ca determinante, ele păstrîndu-și astfel calitatea inițială de adjective. Iată, mai întîi, cîteva nume luate din diverse părți ale țării: *Dealul Albesc* (< n.p. *Albu*), *Părău Budeșc* (< n.p. *Buda*), *Poiana Butească* (< n.p. *Buta*) (Valea Jiului: A III); *Aria Dălească* (Almaș, jud. Arad; com.: V. Zoican; din n.p. *Dalca*); *Dîmbu Dronesc* (Cămirzana — Țara Oașului; din n.p. *Dron*); *Valea Mărinească* (Valea Jiului: A III; din n.p. *Marian*); *Culmea Mihăiască* (Cămirzana — Țara Oașului; din n.p. *Mihai*) etc. Pe Rîu Grădiștii: *Ruienea Forcoșească* (Oră J), loc arabil, odinioară proprietate a unui „domn” *Farkas* (cf. OJ II); *Mucea Rușească* (Oră J); din n.p. *Roșu*, cf. *Părău lu Roșu* (Căst). O origine întrucîtva diferită are determinantul *Ocolișenesc* (*Părău* ~ *Lunc*): *Ocoliș* (numele unui sat vecin) + suf. -ean + -esc; în ultimă analiză, este vorba însă tot de persoane, numele însemnînd „pîriul ocolișenilor”.

1.3.2. Pe plan antroponimic, sufixul *-esc* arăta odinioară, pe lângă descendența dintr-un strămoș (valoare binecunoscută), și proveniența locală : cf. n.p. *Craiovescu* (< *Craiova*), *Tufescu* (< n. top. *Tufă*) (Iordan, T., p. 159; cf. Graur, N.L., p. 70). În același mod se explică și n.p. *Fili-goreszk* (*Iosziv* ~), atestat în 1733 la Ocolîșu Mic (Arh. Bff., fasc. 89, nr. 20). Fără îndoială, este un derivat de la n. top. *Filigorea*, azi pășune în hotarul satelor vecine Ludești și Costești : *filigor(i)e* „foișor (de pază)” (: magh. *filegória* DA; cf. *Mat. dialect.*, p. 255). În regiune, am înregistrat și alte nume de persoană (porecle), derivate (cu suf. *-ean*, *-an*) de la termeni topografici sau de la numele unor părți de hotar (stăpînite sau locuite de cei în cauză); cf. *Dumbrăveana* (Ber; „o femeie care sta lângă *Dumbrava*” BJ); *Greblan* (Grăd. M; cf. *La Greblă* Cost); *Hogan* (Oră S; cf. n. top. *Hoaga*, frecvent în regiune), cf. și *Poiana Hoganilor* (Oră S); *Pleşanu*, *Pleşana* : *Pleşa*, deal (Lud); *Zăcătoareanu* (Oră J; „o avut casa aproape de *zăcătoarea vitelor*” OJ II); *Zgăvîr-dean* (Lud, la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, *Iuon Zgevergjan*, Arh. Bth., nr. 359, anexă); *Zgăvîrda* (Lud). „uliță și pârău” (L II) etc.

1.4. Derivate în *-ime*

Valea Stăjerimii (Oră J) : *stejerime* (*stăjerime*, *stejărime*) „stejăriș” (ALR II, s.n., vol. II, h. 595/157; cf. DR, XI, p. 73); asupra rarității derivatelor cu suf. *-ime* de la nume de plante, ca și asupra originii sufixului în astfel de cazuri, vezi Șt. Pașca (DR, XI, p. 81); cf. SFC, I, p. 68.

1.5. Derivate în *-ină*

Rogojina (Oră S), sfîrșitul sec. al XVIII-lea *Rogosina* (Arh. Bth., nr. 359 anexă), „loc arător lângă *Slatina*” (OS I); cf. și *Rogojina*, vale (Ursoaia, jud. Olt : MDGR V, p. 260); *Rogojina*, vale (Mărgineni, jud. Vilcea : *ibidem*). Numele se explică prin *rogojină*, „loc cu rogoz” (L I; cf. *Mat. dialect.* I, p. 266), derivat de la *rogoz* cu suf. col.-loc. *-ină*. Termenul se adaugă la cele trei derivate cu acest sufix de la nume de plante, semnalate pînă acum (*făgină* < *fag*, *mălăină* < *mălai*, *rugină* < *rug*; SFC, III, p. 49).

1.6. Derivate în *-os* (*-oasă*)

1.6.1. *Jerosu* (Grăd M), culme între Valea Largă și Valea Jerosului (cf. GM I, Lu I). Derivat cu suf. *-os* de la *jar* (pron. și *jer*, Conea, Cl., p. 466) „loc cu pădure arsă (de curînd); jăriște”, sens neînregistrat de DA; pentru radical și sufix, cf. și *Jaru cu Groșii*, *Jaruletele*, păduri (Jieț — Valea Jiului : A III); *Jeriște*, pădure (Dîlja Mare — Valea Jiului : *ibidem*); *jegos-oasă*, derivat cu sufix *-os* (*-oasă*) de la *jeg* „murdărie”, dar și „jar, cărbuni aprinși” (DA). În vecinătatea Jerosului sînt și alte locuri ale căror nume se referă, direct sau indirect, la defrișări : *Arșura*, *Leșu ăl Mic*, *Lunca Zmedii*, *Muchea Firezului*, *Muchea Goală*, *La Runc*.

1.6.2. *Pustiosu* (Grăd M), deal cu bogate urme de gospodărie dacice (*Așez. dac.*, p. 6 (fig. 1), 29, 30; cf. AMN, I, p. 117; H. Daicoviciu, *Dacia*, p. 162) : adj. *pustios*, aici substantivat, cu sensul aparte de „cu ruine”;

pentru acest sens, cf. adj. *pustiin* „(despre locuințe și așezări omenești) aflat în paragină, în ruină” (DA, mss; cf. DM).

2. Compuse

Cazurile pe care le menționăm aici aparțin cu deosebire (dacă nu în exclusivitate) toponimiei. Unele din ele sînt unice; altele se regăsesc, sporadic, și în alte părți ale țării. De reținut că toate prezintă o sudură a elementelor componente și că, de obicei, la nivelul părților sudate au loc diverse accidente fonetice (asimilări, disimilări, sincope, anticipări etc.); în legătură cu atare fapte, vezi Iordan (T., p. 491–495); Graur (N. L., p. 73–82); cf. și M. Homorodean, în StUBB, 1964, fasc. 2, p. 129, 130. Din punct de vedere morfologic, numele care urmează sînt compuse din: substantiv + (prepoziție +) substantiv; substantiv + substantiv (+ adjectiv); prepoziție + substantiv.

2.1. *Gruguceri* [*Grugucêru* OJ II] sau *Gruiu cu Ceru* (Oră J); de menționat și asimilarea $g - c > g - g$.

2.2. *Gurdealbun* [*Gurd'albun* OS I, L, I, II] sau *Gurdeal* [*Gurd'al* OS I], art. *Gurdealu* (Oră S), deal cu pășune (cf. L II, OS I): subst. *gură* + *deal* (la gen.) (+ adj. *bun*) „gura dealului (bun)”

2.3. *Guralmic* [*Guralmic* L I, OS I] sau *Gura lu Mic* (Lud), sfîrșitul sec. al XVIII-lea *Gura lui Miku* (Arh. Bth., nr. 359), locul unde iese din Ludești drumul care apucă spre Ocolîșu Mic. Numele poate însemna gura drumului spre Ocolîșu Mic” (cu substantivarea adjectivului) sau „gura (= începutul sau sfîrșitul) locului constituind proprietatea lui Mic(u)”. În această din urmă ipoteză, cf. și *La Pttýdtrá lui Mnyik* (1824 Ocolîșu Mare, jud. Hunedoara: Szabó T. Attila), ca și n.p. *Micșa* (*Mixa Miklos*, iobag, 1711, Trans. Barcs., p. 240, fasc. 3, nr. 20); *Micșesc* (*Iuon Miksesk*, iobag, 1711, *ibidem*, p. 241). Asupra originii antroponimului *Micu*, vezi Pașca, T.O., p. 280.

2.4. *Năpărți* [*Năpărț* Co I; cf. II] (Cost), finaț. Cf. și *Năparte*, parte a localității Pui, jud. Hunedoara; locuitorii de aici sînt numiți *năpărțeni* (com. D. Loșonți). Pentru prima parte a numelor, cf., mai întîi, forma na în întîlnită de O. Denssianu (HLR, II, p. 280, 281) în textele vechi (cf. *na al șaselea ceas, na al noale ceas, na dereapta sau în na această noapte, în n-al treile ceas, întru na al unsprăzecele ceas, în n-al unsprăzecele ceas, în na partea Iordanului, din n-al unsprăzecele [ceas]*) și explicată de acesta ca însemnînd „la” (indicînd, anume, timpul sau direcția) și ca provenind, în consecință, din sl. *na* „idem”. S-ar putea face observația că, aici, *na* este susceptibil de a fi interpretat și ca avînd valoarea temporală sau spațială a prep. *în* (care, dealtfel, și precedă pleonastic pe *na*, în mai multe din expresiile citate). De aceea ne întrebăm dacă, în toate exemplele (inclusiv în numele de locuri), nu avem a face în realitate cu cazuri de aglutinare a prepoziției (*i*)n (< lat. *in*) ca, dealtfel, și în *neseară* (precedat, uneori, de prep. *în*) „deseară” (atestat de noi în împrejurimile Orăștiei) < (*i*)n + *aseară*. Aglutinări similare se întîlesc, după cum se știe, și la alte prepoziții sau la alte părți de cuvînt (cf. *aseară* < prep. *a* + *seară*; *deseară* < *de* + *seară*; reg. *astară* < *astă* + *seară* etc.). În cazul formelor *Năpărți* (*Năparte*), anticiparea vocalică a avut loc pentru facilitarea pronunțării. Cît despre cel de-al doilea

element al numelui discutat, el se referă, prin semnificația sa, la practica-rea unui asolament — tradițional — în agricultură; în acest sens, cf. și *Părți, Părțile de Ovese*, numele unor trupuri de hotar (Căst).

2.5. *Pestereni* (Oră S), sfârșitul sec. al XVIII-lea *Peszterély* (Arh. Bth.), uliță în dreapta Riului Grădiștii; cf. și *Valea Pesterenilor*, partea din cuprinsul acestui sat a Văii Pleșii (cf. OS I): *pesterean* (pl. *pestereni*), „locuitor de peste riu (= din dreapta Riului Grădiștii)” (cf. OS I). Este vorba, se înțelege, de un derivat cu suf. *-ean (-eni)* de la un compus format din prep. *peste* și subst. *rîu*. În mod firesc, calificativul a devenit și antroponim (n.f.): *Pesterean* (Buc, Oră J, Oră S). Toponimul este întâlnit și în alte părți: *Pestereni*, cătun (Arpașu de Sus, jud. Sibiu: com. D. Loșonți).

RÉSUMÉ

L'auteur relève quelques formes dérivées et composées, rares ou à valeur moins connue, rencontrées dans la toponymie de la vallée de Riu Grădiștii (dép. de Hunedoara). Parmi les premières, on remarque: *Nederu: nedcier* «jeune qui peut participer à la fête villageoise dite *nedeie*» (< roum. *nedeie* (< sl. *nedelja* «dimanche») + suff. *-ar*); certains dérivés des noms de personnes (à l'aide des suffixes *-easă* ou *-esc, -ească*) qui désignent le domaine de N: *Drăgăneasa* (< *Drăgan*), *Todereasa* (< *Toader*), *Rușească* (*Muchea* ~) < *Roșu*, etc. D'autre part, les toponymes *Gruguceru, Guralmic, Năpărți, Pestereni*, etc. proviennent par contraction (et derivation) des toponymes composés *Gruu cu Ceru, Gura lu Mic, În Părți, Peste Rlu*, etc.

Noiembrie 1977

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ALTE TOPONIME FORMATE DIN ANTROPONIME*

DE

I. PĂTRUȚ

Există un sufix *-t-* într-o serie de antroponime/toponime românești, dintre care voi examina aici doar câteva, suficiente însă pentru a susține analiza pe care o propun.

Antroponimele după care au fost numite localitățile *Bonțești*, jud. Arad¹, Vrancea (precum și una care s-a numit ulterior *Mircești*, jud. Ilfov²) pot fi: *Bonț* (și sat, jud. Cluj), *Bonțu* (vezi DOR, p. 209) și sat desființat (inglobat la satul Colții Pietrii), jud. Buzău, sau *Boanță*, sprn, jud. Timiș.

Antroponimele sînt derivate de la tema *Bon-*, cf. *Bon* nb, *Bone* nb, *Bonea* nfam (cf. și *Bonescu*, *Bonoaia*, *Bonaș*) (DOR, p. 209; cf. Pașca, p. 184); cf. și bg. *Bóne* nb, *Bónjo* nb (Ilčev).

Bonț este o formă veche, care stă și la baza numelui localității apropiate *Bonțida* (jud. Cluj) < ung. *Bonchida* („podul, puntea lui Bonț”), atestată din secolul al XIII-lea: 1263 terra *Bonchhyda*, 1307 *Bonchyda* etc. (Suciu, I, p. 94).

Cîteva localități, din județele Argeș, Bacău, Dimbovița etc., poartă numele *Conțești*. Cea din județul Dimbovița este atestată la anul 1525 (DRH, B, II, p. 433). Mai înainte este consemnat antroponimul *Conț*: 1425 *Конць Мнхаль* (*ibidem*, I, p. 112, cf. p. 113); cf. și *Conțu* nfam, *Conțea* nfam (comparate în DOR, la întîmplare, cu subst. *conț* „testea, bucată de piine”, p. 248). Ele însă se leagă de *Conea* nfam, *Conei* nfam, *Conilă* (vezi DOR, p. 245).

Cunța, sat, jud. Alba, reprezintă, evident, un antroponim, a cărui pereche *Cunțu* este înscrisă într-un suret de pe un ispisoc moldovenesc din anul 1398 (DRH, A, I, p. 8). Este justă afirmația lui Kniezsa I. că forma maghiară (*Koncza*, atestată din vechime, vezi Suciu, I, p. 184) e de origine românească și că aceasta din urmă reprezintă un nume de persoană (p. 186/113), care însă nu a avut forma *Konc* [= *Conț*] (< germ. *Konz* < *Konrad*), ci *Cunța*, format (ca și *Cunțu*) din tema *Cun-*, cf. *Cunie* nb (DOR, p. 254), *Cunești*, sat, jud. Ialomița.

Dămțeni (sat, jud. Vîlcea) presupune existența unui antroponim *Damț(u)*, *Damț(e)a*, din tema *Dam-*, ca și *Damșa* (vezi Pătruț, *Studii*, p. 184), *Dămuc*, sate, jud. Neamț, *Damciu* nfam, *Damcea* nfam (vezi DOR, p. 3), cf. *Dama*, care nu poate fi explicat din *Adam* (ca în DOR,

* Vezi I. Pătruț, *Din nou despre toponime formate din antroponime*, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 39–44.

¹ Înregistrată sub forme ca: 1441, 1445 *Boncsafalva*, 1525 *Bonc-falwa* (ung. *falva* „sat”). 1746 *Bonczesly*, 1828, 1851 *Bonczesd* (Suciu, I, p. 94).

² Consemnată într-un document din 1520: *Бонцѣли* (DRH, B, II, p. 370).

p. 3), ei sînt corespondente ale bg. *Dámo* nb (Ilčev); cf. scr. der. *Damić* nfm, *Damin* nb (RJA).

Găntulei, sat, jud. Vilcea, este, evident, legat de *Ganțul* (vezi DOR, p. 280), cf. *Găntoae* nfm (*ibidem*), pe care le consider înrudite cu *Gan*, *Gane* nfm, *Ganea* nfm și localitate, jud. Vilcea, *Ganul* (DOR, p. 62), cf. *Găneasa*, sate, jud. Ilfov, Olt, *Gănești*, sate, jud. Alba, Argeș, Galați etc.; cf. bg. *Gan* nb, *Gáno* nb, *Gánjo* nb (Ilčev), scr. *Gano* nb (RJA).

La 1351 este atestată *Gherța Mare*: *Gerche* (Suciu, I, p. 258); într-un document din 1393 sînt menționate și *Gherța Mare* și *Gherța Mică*, jud. Satu Mare: *Gerche* et alia *Gerche* (Doc. Val., p. 466).

După cum și-a dat seama N. Drăganu (care adaugă și un *Gherța* afluent al Someșului), toponimele reprezintă nume de persoană (*Românii*, p. 550), pe care-l consider format din tema *Gher-* (ca și *Gherghe*, *Ghergul* nfm. DOR, p. 65).

Gonțești (sat, jud. Buzău) provine de la un *Gonț(e)a*, atestat din vechime (vezi DRH, B, II, p. 443, anul 1525: *Гонцѣ*), *Gonța* (vezi DOR, p. 29, unde sînt comparate, inacceptabil, cu substantivul plural *goanțe* „boabe de fasole, pietricele”, după Pașca, p. 247); cf. și *Goanță* nfm actual.

Antroponimele sînt înrudite cu *Gon* nfm, *Gonea* (cf. și der. *Goncea*, *Gonciu*, *Goncescu*) (înregistrate în DOR, p. 286).

Grințieș (comună, jud. Neamț), dacă e rostit (moldovenește) *Grințiș* (= *Grințiș*), pare a fi un diminutiv față de *Grințieș*, forma oficială *Grințieșu*, cu precizarea „veche denumire a satului Grințieș, com. Grințieș, jud. Neamț”³.

Grințieș reprezintă, cred, un antroponim, derivat cu sufixul *-eș*, față de *Grinț(u)*, *Grinț(e)a* (cf. *Grințești*, nume de sat, *Grințescu*) (DOR, p. 400), formate de la tema *Grin-*, ca și *Grincă* nb, *Grinca* nf (înregistrate în DOR, p. 400, s.v. *ungur* [?]). Cf. bg. *Grinjo* nb (explicat de Ilčev, după DOR, din rom. *Grin*), scr. *Grinje* top (RJA).

Trei localități, din județul Bacău, care formează o singură unitate, *Hanțul*, poartă un nume de persoană, de la care provine și *Hănțești* (două sate, jud. Galați, Suceava); cf. *Hanț*, *Hanța* nfm, *Hanțul* (explicate, inacceptabil, în DOR, p. 85, din germ. *Hans*). Pentru tema *Han-*, cf. *Han*, *Hanu*, *Hana*, *Hanea* etc. (explicate, forțat, în DOR, p. 85 „din germ. *Iohann* [sic], *-es*, *Hannes*, *Hans*”).

Satul *Hințești*, jud. Argeș, își are numele de la un *Hința*, *Hințea* nb (DOR, p. 146) și denumire a unui sat, dispărut, de lângă Băile Govora, jud. Vilcea, atestat în documente din secolul al XV-lea: 1488 *Хинца* (DRH, B, I, p. 335), 1492 *Хинцѣ* (*ibidem*, p. 373).

³ Ion Iordan, Petre Gâstescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, p. 150.

Adaug că, administrativ, a existat și un *Grințieșu Mic* — „sat desflințat, înglobat la satul Grințieș, com. Grințieș, jud. Neamț” (*ibidem*). Deci în prezent există o singură unitate administrativă *Grințieș* „sat, comună, jud. Neamț”. Față de cine e diminutiv acest *Grințieș*? Este undeva o greșeală? Mai logică îmi pare situația de după raionarea administrativ-economică din 1950, cu modificările din 1956, cînd exista comuna *Grințieșu*, de care depindeau satele *Grințieșu Mare* și *Grințieșu Mic* (*Indicator alfabetic al localităților din Republica Populară Română*, București, 1956, p. 287), cu observația că Grințieșu (diminutiv) trebuia să fie și „Mare” și „Mic”.

Explicarea antroponimelor din sl. *sveťu* „sfint” (DOR, p. 146) este deplasată. Ele sînt formate (cu sufixul *-ť-*) de la o temă *Hin-* (ca și *Hintea* nfm, DOR, p. 274, încadrat, arbitrar, s.v. *Finta*⁴; *Hintoiu* nb, acesta încadrat, la întîmplare, s.v. *Hentea*, comparat cu *henteiu* (*hinteu*) „trăsură veche, caleașcă” [sic] (*ibidem*, p. 294), cf. *Hina* pren și nfm (DOR, p. 164, s.v. *Trofîm*); cf. bg. *Chîno* nb, *Chînjo* nb (Ilčev), scr. der. *Hinić* nfm (RJA)).

Satul *Lențea*, jud. Argeș, poartă un nume de persoană, identic cu cel după care a fost botezată localitatea *Lențești*, pomenită sub forma *ЛѢНЦОКНЧОГО СЕЛО* la anul 1448 (DRH, A, I, p. 275, 276 nota 6; cf. Costăchescu, II, p. 309). Cf. *Lența* nb, *Lențe*, *Lențu* (DOR, p. 50, s.v. *Elena*). Dacă *Lența* nfm este legat de *Elena*, *Lena*, cum e simțit și astăzi, pentru numele bărbătești se impune să ne gîndim la derivarea (cu sufixul *-ť-*) dintr-o temă *Len-*, prezentă și în antroponimele (cu sufixul *-t-*) *Lentea*, *Lentul*, înregistrate ca toponime (DOR, p. 95), care, după părerea mea, nu pot fi apropiate de *Leontie* (cf. *ibidem*). La tema *Len-* raportează pe *Lean* nfm (DOR, p. 50, s.v. *Elena* [sic]; cf. der. *Leancu* nfm, *ibidem*); cf. și bg. *Léno* nb, *Lénjo* nb (Ilčev); der. *Lénko* nb (*ibidem*), rus. *Lénja* nb, *Lénja* nb (Petrovskij).

Un nume de persoană este și *Manțu* (sat, jud. Vaslui), cf. *Manțul*, în DOR, p. 100, unde este explicat „prob[abil] cu sincopă” din *Manițiu*, care (fiind comparat și cu *miniță* „stofă groasă”, și cu un substantiv neogrec cu sensul de „mașon” [!]) este raportat la *Man*, iar acesta la *Manuel* [sic]. Existența lui *Manța* nfm, pe care îl cunosc din Banat, mă determină să le consider (pe *Manțu/Manța*) derivate față de *Mane(a)* nb, *Man(u)* nb (DOR, p. 100).

Un nume vechi (derivat din tema *O(a)n-*, cf. *Oană*, *Oancea*, *Oncea*) este *Oanță*, *Oanța* (vezi DRH, A, I, p. 335, 387 etc.); cf. și *Oanțu*, sat, jud. Neamț, Poiana *Onții*, sat, jud. Sălaj.

Panțu nfm, *Panț(e)a* nfm, *Panța* nb, cf. *Panțoiu*, sat desființat, jud. Ilfov, sînt comparate, hazardat, în DOR, cu substantivele *panț* [?] sau *pantă* (p. 342). Le consider derivate față de numele cunoscute *Pan*, *Panu*, *Pană*, *Pane(a)* (vezi DOR, p. 125); cf. *Pănăști*, numele a două localități, jud. Brăila, Dîmbovița.

Este inacceptabilă, evident, etimologia antroponimelor *Perța* nfm, *Perțea* nfm, *Perțul* nfm < ung. *perc* „minut”, propusă în DOR, p. 346. Numele sînt derivate din tema *Per-*, cf. *Pera* (înregistrat la anul 1515: DRH, B, II, p. 192, 193), *Pero* (*ibidem*, p. 209, 213), de la care provine *Perești*, înglobat în satul Bălcești, jud. Dolj.

Țonțești, sat, jud. Prahova, este un derivat față de *Țonța* nb, *Țonțea* nb (vezi DOR, p. 399, unde sînt explicate din *țonț* „cuvînt de alintare

⁴ Comparat, inutil, cu ung. *finta* „strimb” (*ibidem*). Antroponimul este vechi, atestat, sub forma *финтъ*, boier al lui Mircea cel Bătrîn, într-un document dintre anii 1401 și 1406 (DRH, B, I, p. 56). *Finta* este și numele localității (jud. Dîmbovița) unde a avut loc, în anul 1653, lupta dintre armata munteană a lui Matei Basarab și cea moldo-cazacă, condusă de Vasile Lupu.

RJA

sprn

Suciu

Rječnik krvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 și urm. supranume

Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I — II, Editura Academiei R. S. România, București, [1967, 1968].

RÉSUMÉ

L'auteur soutient l'existence d'un suffixe *-Ń-* dans les anthroponymes / toponymes roumains tels que : *BonŃ, CunŃa, GherŃa, HanŃa, LenŃea* etc. (cf. der. *BonŃești, HănŃești, LenŃești*, noms de lieux).

Noiembrie 1977

*Institutul de lingvistică și istorie
literară*

Cluj-Napoca, str. E. RacoviŃă, 21

PREOCUPĂRI DE ONOMASTICĂ ÎN REVISTA „FAMILIA”

DE

GABRIEL VASILIU

Lui D. MACREA, la 70 de ani

Un rol important în răspîndirea și discutarea argumentelor privitoare la formarea poporului și limbii române l-a avut în Ardeal presa. Ion Breazu afirma: „presa din Transilvania a fost timp de un secol laboratorul uriaș al conștiinței naționale”¹. Este știut că după 1881 în Transilvania apar peste 21 de ziare și reviste românești², dintre ele remarcîndu-se „Familia”, „Transilvania”, „Tribuna”. Pentru a putea scrie o istorie a lingvisticii este necesar să se parcurgă toate periodicele: „cunoașterea științifică a istoriei, lingvisticii și a literaturii, artei, filozofiei, economiei, dreptului, științelor naturii este strîns legată de cercetarea publicațiilor periodice, deoarece acestea oglindesc frămîntarea vie, faptele și controversele din cadrul fiecărui domeniu de cultură în dezvoltarea lui”³. În revistele românești din Transilvania, alături de studii de dialectologie, lexicologie, gramatică, apar și articole de onomastică.

Prima lucrare de onomastică, la care se fac destul de des referiri, este cartea lui Aureliu Candrea, *Porecele la români*, apărută la București în 1895.

Mai devreme, în revista „Familia”, apar o serie de articole de onomastică semnate de At. M. Marienescu, dovedind existența unor preocupări susținute în acest domeniu. Alături de numele lui At. M. Marienescu, putem semnală articole de onomastică semnate de Zaharia Voronca și Vasile Dumbravă. Sfera preocupărilor este atît antroponimia, discutîndu-se numele de botez și porecla⁴, numele de familie românești⁵, cît și toponimia⁶.

În unele articole sînt prezentate materialele culese din documente, relevîndu-se importanța numelor de familie, care „sînt caracteristica națională a unui popor”⁷. Se constată că o primă urgență culegerea și publi-

¹ Ion Breazu, *Presa Transilvaniei*, în idem, *Studii de literatură română și comparată*, vol. II, Cluj, 1970, p. 158.

² Liviu Maior, *Presa românească din Transilvania și compoziția socială a conducerii mișcării naționale*, în „Steaua”, XXVII, 1976, nr. 4, p. 5.

³ D. Macrea, *Contribuția publicațiilor periodice la dezvoltarea lingvisticii românești*, în idem, *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române*, București, 1965, p. 80.

⁴ At. M. Marienescu, *Numele de botez și proleca*, în „Familia”, 1869, p. 361—362.

⁵ At. M. Marienescu, *Numele de familie românești*, în „Familia”, 1891, p. 8—10, 18, 26—29, 42, 54, 66, 78, 90, 103.

⁶ At. M. Marienescu, *De originea și antichitatea numelor geografice și istorice*, în „Familia”, 1890, p. 76—77.

⁷ At. M. Marienescu, *Numele de familie...*, p. 8.

care materialului: „Cu aceste nume avem interes istoric și geografic și lingvistic de a aduna numele familiare și a le publica”⁸. Autorul, după ce explică importanța acestor studii, dă o listă de 10 pagini cu nume de familie și frecvența lor din ținuturile: Lugoj, Oravița, Caransebeș. Iar fel va proceda și Zaharia Voronca cu material din Bucovina⁹. At. M. Marienescu nu a rămas numai la o simplă înșirare de nume, ci a trecut și la interpretarea lor, cu scopul de a scoate în evidență specificul românesc: „La noi în uzul cel mai lătit e sufixul *-anu-* pentru a însemna pe cineva ca locuitor din atare oraș ori ținut: Câmp > Câmpian, Munte > Muntean, Moldova > Moldovan”¹⁰.

De aceeași mare importanță sînt considerate și numele de locuri: „Tot poporul de cultură are interes istoric și limbistic de a studia numele geografice, adică numele munților, dealurilor, colnicelor, pădurilor, satelor [...] pentru că toate aceste numiri sînt documentele istorice și limbistice”¹¹. Explicarea toponimiei „cade mai mult ca oricînd în sarcina limbisticii și [...] trebuie să corespundă esenței obiectului și [...] să fie dreaptă, adecă adevărată”¹². Fiind convins de importanța toponimiei, At. M. Marienescu întreprinde o cercetare paralelă asupra numelor de locuri românești nu numai din Transilvania, ci și din Muntenia și Moldova¹³. Următorul pas pe care îl face acest pasionat culegător de material onomastic este studierea etimologiilor, așa cum ne-o demonstrează articolele despre Olt¹⁴ și Beiuș¹⁵. Ultimul toponim îl va discuta și Vasile Dumbravă¹⁶.

Prezentarea de mai sus întărește ideea afirmată de D. Macrea privitoare la importanța cercetării presei, mai ales cea de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în explicarea unor probleme de istorie a lingvisticii, impunînd o parcurgere și a altor reviste în care se află inserate materiale similare.

Aprilie 1977

Institutul de lingvistică și istorie
literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁸ Idem, *ibidem*, p. 9.

⁹ Zaharia Voronca, *Numele de familie românești din Bucovina*, în „Familia”, 1891, p. 623—625.

¹⁰ At. M. Marienescu, *Numirea persoanelor la etrusci*, în „Familia”, 1892, p. 145.

¹¹ At. M. Marienescu, *De originea și antichitatea...*, p. 76.

¹² Idem, *ibidem*, p. 77.

¹³ At. M. Marienescu, *Sufixe -ești și -iste în numele de localități românești*, în „Familia”, 1891, p. 187—189.

¹⁴ At. M. Marienescu, *Numele riului Olt*, în „Familia”, 1897, p. 100—103.

¹⁵ At. M. Marienescu, *Belényes, Beiuș, Beinș, Binș*, în „Familia”, 1902, p. 601—604.

¹⁶ Vasile Dumbravă, *Beiuș sau Beinș*, în „Familia”, 1902, p. 553—555, 568—570.

NOTE ETIMOLOGICE

DE

IOANA ANGHEL

rédeş, -ă

DLR se bazează pe o unică atestare a cuvîntului în materialul *Atlasului lingvistic român I*, ca răspuns la întrebarea [789] *Înalt ca bradul*. La această chestiune s-a răspuns în comuna Vadul Crişului, jud. Bihor (punctul cartografic 295): *ca omu rédeş*. În DLR cuvîntul are etimologia necunoscută.

Etimonul este magh. *rendes* „normal, care este așa cum trebuie să fie”, iar cuvîntul *redeş* nu trebuia să constituie articol independent în dicționar, ci un sens, și respectiv o variantă¹, a cuvîntului *rendes*, -ă², înregistrat în DLR, dintr-o arie geografică învecinată. E adevărat că sensul lui *rendes*: (despre cornute) „cu coarne lungi și drepte”, pare la prima vedere foarte depărtat și de cel al etimonului (magh. *rendes*)³ și de cel al lui *redeş*. Totuși, ambele sensuri, care s-au dezvoltat în română, se pot explica pornind de la sensul din maghiară a lui *rendes*: „normal, regulat, așa cum trebuie să fie”.

rémeş, rîmiş

Ambele forme s-au obținut ca răspunsuri la întrebarea [6782] din *Atlasul lingvistic român II* *Șaruri, șanțuri pe piatra morii*. În punctul 260 (Beclean, jud. Bistrița-Năsăud) s-a răspuns prin *remeş*, iar în 365 (Ciocănești, jud. Suceava) s-a răspuns prin *rîmiş*.

Etimonul e sâs. *Remisch*⁴ „șanț, canal”; „șanț pe suprafața pietrelor morii”. Și în maghiară există cuvîntul *rémes*⁵, dar numai cu sensul „jghiab pe care curge făina la moară”. De aceea putem presupune că acest cuvînt din terminologia meșteșugărească a morăritului a fost împrumutat din graiurile săsești de nord în română și în maghiară, independent în fiecare din aceste limbi.

Noiembrie 1977

Institutul de lingvistică și istorie
literară

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹ Dispariția lui *n* a avut loc în graiul maghiar din care a fost împrumutat cuvîntul.

² În nord-vestul Transilvaniei, *Rendeş* e unul dintre numele ce se dau boiler.

³ Cf. Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966, s.v. *rendes*.

⁴ Cf. Krauss Friedrich, *Wörterbuch der nordstiebenbürgischen Handwerkssprachen*, Siegburg, 1957.

⁵ Cf. Freckay János, *Mesterségek szótára. Molnärmesterség*, Budapest, 1912.

ALBASTRU 'SUR'

DE

DOINA GRECU

Dacă etimonul cuvîntului *albastru*, deşi reconstituit, nu a suscitat discuţii, explicarea evoluţiei sensului său este făcută cu oarecare rezerve, ea bazîndu-se pe presupuneri izvorîte din chiar înţelesul etimonului¹ sau pe fapte de limbă de la românii sud-dunăreni².

Lăsînd la o parte faptul că fie şi numai răspunsurile la întrebările [1483] VÎNĂT şi [1484] ALBASTRU din ALR I arată că definirea lui *albastru* ca „o nuanţă mai deschisă a culorii «vinete»” (DA, s.v.) nu este valabilă la nivelul graiurilor, unde el înregistrează sensuri de la „alb” pînă la „foarte întunecat”, materialul atlaselor lingvistice române³ dovedeşte că pînă astăzi *albastru* şi-a păstrat, în dacoromână, sensul de „sur”, iar sintagma *vinăt-albastru* (vezi nota 1) e încă vie.

În acord deplin cu afirmaţia făcută de J. André asupra dificultăţilor legate de determinarea exactă a sensului termenilor care denumesc culori⁴, am lăsat la o parte atestările care nu ni s-au părut destul de concludente, în special o mare parte din cele înregistrate ca răspuns la întrebarea [1484] ALBASTRU din ALR I, prin care s-au urmărit atît termenul, cît şi sensurile lui. Deoarece termenul de referinţă folosit de anchetator pentru a stabili cît mai exact ce se înţelege prin *albastru* şi ce se înţelege prin *vinăt* (= ALR I [1843]) — în ce măsură şi în ce arii cei doi termeni sînt sinonimi sau care este diferenţa de sens între ei — este adesea, astăzi, pentru noi, ambiguu (nu lipsesc notaţii de felul „ca indigoul meu”, „ca la cutia de chibrite”, sau definiţii ca „bleumarin mai închis”), din răspunsurile la aceste întrebări, care par, la prima vedere, revelatoare pentru problema în discuţie, noi nu am extras material decît din cîteva puncte de la întrebarea [1484], material care ni s-a părut clar pentru documentarea sensului în discuţie. Astfel, în punctul 1 se notează că *albastru* „nu e alb de tot, e puţin alb”, în 24 „(despre cai)

¹ „La dacoromâni [*albastru*, n.n.] pare a se fi întrebuintat mai ales în legătură cu «vinăt»: *vinăt-albastru*, cu sensul de «vinăt, care bate în alb», adică «vinăt-deschis». Mai tirziu «vinăt» a fost omis şi a rămas cu acest sens *albastru* singur” (DA, s.v.).

² „În dialectul macedoromân, *albastru* nu înseamnă pînă astăzi altceva decît «blanchâtre»” — arată HJEM, s.v., iar DA, s.v., mai moderat, precizează că „sensul original de «albui» s-au mai păstrat în aromână, unde *albastru* înseamnă şi «sur»”.

³ Datele utilizate de noi sînt extrase din hîrţile şi arhivele ALR I, ALR II şi NALR—*Maramureş*; pentru acesta din urmă, le mulţumim colegilor care ni le-au pus la dispoziţie.

⁴ „La détermination exacte du sens des termes chromatiques rencontre donc diverses difficultés. Les unes, tenant à la nature même de la couleur et de l'organe qui la perçoit, sont d'ordre *physique* et *physiologique*. Les autres ont leur source dans les *sentiments* de l'individu qui déformant la vision. D'autres enfin sont dues à l'insuffisance et par suite à l'imprécision du vocabulaire, accrue par la nonchalance du sujet parlant”. J. André, *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Paris, 1949, p. 20.

nu-s așa albi", în 144 „suretică, alb + vinăt", unde *vinăt* înseamnă „albastru deschis" (vezi ALR I [1483]), în 156 „nu-i galben, că-i mai alburii", în 170 „alb închis", în 190 „cam albă", în 229 „albinu, albineț, iar la sud-dunăreni, în 05 (= *nălbăstru*) „care are păr alb cu negru", în 06 „nici alb, nici negru", în 07 „albastru-alburii" și în 09 (= *năzbăstpu*) „albastru deschis". Exceptând aceste două ultime puncte, menționate de noi doar pentru că în explicare se subliniază ideea de „deschis"⁵, din răspunsuri se desprinde faptul că informatorii îl apropie pe *albastru* de *alb*⁶, de care îl departajează prin introducerea, într-un fel sau altul, a unei note care cuprinde ideea de „nuanță mai închisă", adică exact ceea ce se presupune, în conformitate cu etimonul, că trebuie să fi fost sensul original al lui *albastru*.

Răspunsurile notate la întrebarea CE NUME AU OILE DUPĂ CULOAREA LÎNII (= [5328] în ALR II și [2302] în NALR — *Maramureș*) dovedesc că în terminologia păstoritului *albastru* și-a păstrat pînă astăzi, în Maramureș, și sensul etimologic. Termenul în discuție apare, în acest material, fie denumind o anumită categorie de oi, în raport cu o anumită culoare a lînii lor (și, de obicei, nu ca nume ce se dă oilor după culoarea lînii, fapt ce rezultă din forma nearticulată de singular, ba uneori chiar de plural, a adjectivului, iar alteori din chiar precizările informatorilor), fie în explicarea altor termeni din aceeași sferă semantică. Este adevărat că el nu apare glosat decît în două din punctele anchetate pentru NALR — *Maramureș* (= 231 „nici albă, nici neagră" și 238, unde *sărină* se explică prin „alții zic *albastră*, prin Leordina — pagă") și în punctul 010 (*nălbăstră* „sură") ca răspuns la întrebarea [5328] din ALR II, dar nu credem că greșim generalizînd explicațiile în acest sens și pentru celelalte puncte în care apare termenul.

Ne atrage atenția faptul că Tache Papahagi, care nu atestă termenul în *Graiul și folclorul Maramureșului*, explică, în glosarul acestei lucrări, pe *alboi*, -*oale* (*herbece alboi*), înregistrat în Crăcești (azi Mara), prin „*albastru*". Se pare că pentru autorul lucrării acest sens al lui *albastru* era atît de normal încît glosarea a apărut ca firească. Lucrul este posibil, căci în răspunsurile la întrebarea [2302] din NALR — *Maramureș* termenul apare de nouă ori ca denumind una din culorile posibile ale lînii oilor (în localitățile 221, 222, 226, 228, 230, 231, 232, 236 și 239) și de șapte ori în explicarea altor termeni referitori la culoarea lînii oilor (în 221: *preușă* „*albastră*, dar roșie pe sub barbă", în 224: *brîndușa* „care-i *albastră* la lînă", în 226: *brază* „albă pe obraz și ea *albastră*", în 227: *țigancă* „*albastră*", în 229: *brază* „care-i *albastră* și-i puțin albă pe nas, pe cap", în 238: *sărină* „alții zic *albastră*, prin

⁵ În punctele 227, 776, 835, 890, 898, 988 și 990 în explicarea termenului e cuprinsă și ideea de „decolorat".

⁶ Nu lipsesc, din materialul înregistrat ca răspuns la această întrebare, nici puncte în care pentru *albastru* s-a notat termenul *alb* (în punctele 80, 85, 103, 278) sau un derivat al lui (*albinu*, *albineț* în 229); cit privește pe *alberin*, înregistrat în 96, nu-i putem preciza etimologia. Ca răspuns la întrebarea [32] OCHI ALBAȘTRI din ALR I, *albi* apare în punctele 18, 59, 75, 77, 79, 83, 85, 103 („mai *albi*, a l b o t i n i, suri"), 122, 170, împreună cu *albaștri* în 190, 215, 584, 748, cu *vineți* în 164 și cu *merii* în 90 (unde informatorul nu poate preciza culoarea denumită) și 248, iar *alboi* în 63 și *alburii* în 158. De remarcat că majoritatea acestor răspunsuri s-au înregistrat în punctele în care la întrebarea [1484] nu s-a răspuns cu *albastru* sau în vecinătatea acestor puncte.

Leordina — pagă” și 240 : z g ă r d u n ă „*albastră* și cu zgărdă albă”). Termenul a mai fost înregistrat, ca răspuns la întrebarea [5328] din ALR II, în punctele 353 (= 230 în NALR—*Maramureș*) și 362 (= 237 în NALR—*Maramureș*) precum și în 316, în care este însă glosat prin „curat albă”⁷.

Dacă acceptăm faptul, de natura evidenței, că în acest context nu i se poate atribui lui *albastru* sensul consemnat de dicționare și dacă ținem seama că, în destul de multe puncte la această întrebare, pe lângă *albastră* se răspunde și cu *neagră*, *albă* (punctele 222, 228, 232, 236, 238 și 239) sau cu termeni sinonimi (punctele 221 și 224), ceea ce exclude eventualitatea unei posibile interpretări a lui *albastru* ca denumind una din aceste două culori⁸ (iar pentru punctul 227 este exclusă interpretarea ca „alb”, pentru acesta existind alt termen), credem că, prin excludere, nu rămîne altă posibilitate decît să se considere, și aici, că *albastru* are sensul de „sur”, „sur deschis”.

În același fel ar trebui interpretate și explicațiile ce se dau la întrebarea [1485] SUR din ALR I în punctul 518 : se i n „la un pâr suriu, altul negru, altul *albastru* etc.”⁹, și la întrebarea [5541] CE NUME AU BOII DUPĂ CULORI din ALR II, unde s-a notat, în punctul 228, i a m b o r „cam *albastru*”, m i ș c a „vinăt”, și poate chiar și răspunsurile *pămînt albastru* (punctul 105) și *albastru* (punctul 284) la întrebarea [5064] LOC CRETOS din ALR II.

Trebuie semnalat totodată faptul că răspunsurile la chestiunea [1233] CER ALBASTRU din ALR I, la ALR II, s.n., vol. IV, h. 1217 ALBASTRU CA CERUL și în special la ALR I [32] și NALR—*Maramureș*, vol. I, h. 30 (OCHI) ALBAȘTRI, ca și la întrebarea [1521] CUM E CERUL ZIUA, CÎND E SENIN, MAI ALES DUPĂ PLOAIE? din NALR—*Maramureș* arată că *albastru*, raportat la alte sfere semantice, este înregistrat, în aceleași arii pentru care noi dorim să semnalăm sensul de „sur”, și cu sensul general atestat de dicționare.

Dat fiind faptul că *albastru ca cerul* exprimă o comparație curentă, merită să fie înregistrat faptul că pe harta 1217 ALBASTRU CA CERUL din ALR II, s.n., vol. IV, este înregistrat, în punctul 833, *vinăt ca cucul*¹⁰, iar, la legendă, „senin alburii ca cerul”. Aici *vinăt* trebuind să fie sinonim cu *albastru* (lucru posibil, mai ales după răspunsurile la ALR I [1483] și [1484]), sintagma pare în evidentă similitudine semantică cu *cuc albastru*, citată de Tache Papahagi în *Dicționarul dialectului aromân*, s.v. *albastru* și relativ frecventă în poezia noastră populară (în *Jahresbericht*, XIII, p. 138 se citează *corb albastru*!).

Luînd în considerare păstrarea sensului de „sur” al lui *albastru*, ar trebui, credem, reconsiderată atît explicația dată de DA sensului acestui

⁷ Ca răspuns la întrebarea [1484], *albastru* a fost explicat prin „foarte alb” în punctul 315 și „ca zăharu” în 174. Pentru apropierea de *alb*, vezi și răspunsurile din punctele 1, 24, 144, 156, 170, 190, 229, citate de noi.

⁸ Pentru apropierea lui *albastru* de *alb*, vezi notele 6, 7; la posibilitatea interpretării ca „negru” ne-am gîndit din cauza unor puncte în care, la întrebarea [1484], se înregistrează, dar nu pentru zona Maramureșului, sensul de „bleumarîn”, care ar putea fi asociat cu ideea de „întunecat” și, de aci, „negru”.

⁹ La această întrebare apar și explicații ca „nici albă, nici neagră, vine vineție” (punctul 538), „nici vînt, nici negru” (punctul 750), „un fir alb și unu vinăt” (punctul 860) etc.

¹⁰ Pentru *vinăt* sensul de „sur” este consemnat în dicționare și frecvent în materialele atlaselor (vezi și nota precedentă).

euvinț în expresia *inimă albastră*, unde termenul în discuție e considerat ca „simbolul jellii și al tristeții”, cit și sensul figurat de „prevestitor de rele” din *Cucule, pasăre-albastră*, *Ce-mi strigi atît la fereastră*, dat de același dicționar; în același context s-ar putea explica, poate, și expresia familiară *cam albastru*, citată de DM.

Cît privește presupunerea făcută în DA că *albastru* a circulat la început în sintagma *vînat-albastru*, materialul ALR I ne-o atestă în punctele 26 (răspuns la întrebarea [1233], care înregistrează și *vînat-alb* în punctul 229, *albastru-mieriu* în 269, *vînat-mierîie* în 270, 278, 397), 30 (răspuns la întrebarea [1484]): „un păreț văruiț *vînat-albastru*”, 96 (răspuns la aceeași întrebare): „*vînat-albastru* (sau mai) *alberin*” = mai albastru) și, mai revelator, dublul răspuns din punctul 107 unde, la aceeași întrebare, s-a notat *vînat-albastru* și *vînat-alburîu*.

Pentru posibilitatea existenței unui sufix *-astru* aducem ca argument pe *bălastru*, înregistrat în punctul 27 ca răspuns la ALR II [5545], și anume ca explicație a termenului *mușeu* prin „cam bălastru”.

Bălastru lipsește din dicționare, după cum lipsesc și *alberin*, *alboc*, *albotin*, *alburin*, ba, chiar și în DLR, *nalbastru*, înregistrat în punctul 100 ca răspuns la ALR I [31] OCHI CĂPRII și ALR I [1484] (aici cu precizarea că are sensul de „galben”), în 166 ca răspuns la ALR I [32] OCHI ALBAȘTRI și ALR I [1484] (dar, în acest punct în varianta *năbăstru*), nu apare nici măcar ca variantă. Menționăm că la aromâni *nălbăstru* apare în 05 și în 09 (= *năzbăstru*) ca răspuns la ALR I [1484] și este atestat de Tache Papahagi în *Dicționarul dialectului aromân*.

ZUSAMMENFASSUNG

Aufgrund einiger Daten aus linguistischen Atlanten, vor allem der Antworten auf die Frage [1484] ALBASTRU (blau) aus ALR I und CE NUME AU OILE DUPĂ CULOAREA LÎNII (Was für einen Namen haben die Schafe nach ihrer Wollfarbe) aus ALR II [5328] und aus NALR—Maramureș [2302], wird gezeigt, daß *albastru* auch im Dakorumänischen den Sinn „sur” (grau) beibehalten hat und das Syntagma *vînat-albastru* (blau-bläulich) heute noch in den Mundarten lebendig ist.

Noiembrie 1977

Institutul de lingvistică și istorie
literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

SENS, POLISEMIE ȘI INCLUZIUNE SEMANTICĂ

DE

DOINA NEGOMIREANU

Lui D. MACREA, la 70 de ani

Ideea organizării structurate și sistematice a limbii, ca mijloc de comunicare, a fost susținută și confirmată în timp prin nenumărate cercetări și studii privind îndeosebi fonologia și morfologia, lexicul fiind interpretat, la început, ca un compartiment refractar sistemului.

Funcționalitatea limbii a impus atenției tot mai mult studiul acestuia nu ca o mulțime haotică, ci ca un ansamblu particular structurat în angrenajul general și unitar al limbii.

În acest context, abordarea conținutului semantic al cuvintelor se realizează nu numai din perspectiva independenței acestui nivel, ci și din aceea a interdependenței lui cu celelalte planuri ale limbii¹. Existența și funcționalitatea lexicului nu pot fi interpretate și judecate în afara unor factori de referință imediați care privesc atât unitatea lexicală, ca element de sine-stătător, cât și implicațiile ei relaționale în lanțul sintagmatic al vorbirii.

Sensul, ca reflex lingvistic al unei realități obiective, este și un corelat al statutului cuvântului, care se definește simultan ca unitate lexico-semantică aparținând sistemului de denotație, vocabularului, iar ca unitate lexico-gramaticală, fiind un element de structură.

Coroborînd varietatea elementelor externe de dependență cu varietatea relațiilor interne specifice, sensul reflectă într-o formulă proprie sinteza acestor referenți diferiți.

Constituenții sensului, marcați și în perifraza metalimbajului lexico-grafic, reprezintă indici asupra :

- particularităților semice proprii, ca unitate de sens, independentă,
- locului și valorii sensului în micro- sau macrostructura semantică a termenului,

- relațiilor care pot interveni pe scara paradigmatică cu alte sensuri cu valoare sinonimică sau antonimică.

Evidențierea acestor aspecte este mult mai elocventă în limitele unui câmp semantic, unit prin comunitatea referenților, ca trăsături semantice propriu-zise, și constituit ca o motivare deductivă a unei realități obiective în sfera semantică.

Studiul, din această perspectivă, a unor verbe care exprimă activități mintale, de gîndire, relevă anumite constante ale fenomenelor ca derivate ale unui regim corespunzător de existență și funcționalitate.

¹ Vezi Emile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966.

Organizarea semică, dedusă prin procesul de dezambiguizare², ierarhizează, la modul general, mulțimea sememelor obținute, conform categoriilor semice³:

(1) sem de categorizare gramaticală, socotit ca un dat lingvistic (verbe ca *a simți*, *a face*, *a pătrunde* etc.)

(2) trăsătura semantică propriu-zisă, disociată paradigmatic (*minte* și *idee* cu sinonimele lor)

(3) sem complementar (modal, temporal, calitativ etc.).

Semul de categorizare împreună cu trăsătura semantică propriu-zisă alcătuiesc un nucleu semic.

Sub raportul corelării succesive a acestor categorii, observăm repetabilitatea unor raporturi⁴, fără a le socoti stricte și imuabile.

Analiza mulțimii de sememe demonstrează prezența a două mari categorii de sensuri: (I) primare și (II) derivate. În cadrul primei categorii distingem: (1) sememe primare simple, echivalente cu un nucleu semic (de pildă, *gîndi*₁⁵ „a pătrunde cu mintea”, *reține* „a-și fixa în minte”, *pomeni* „a-i reveni în minte”), și (2) sememe primare dezvoltate (acestea formînd majoritatea): *inventa* „a produce cu mintea ceva nou”, *înțelege* „a-și face o idee clară (despre ceva)” etc.

În cea de-a doua categorie se cuprind sememele a căror structură se compune dependent de sememele primare. Astfel, disociem: (1) sememe derivate simple, alcătuite dintr-un semem primar și diferite alte categorii de seme complementare (de pildă, *medita* „a gândi îndelung”, *reaminti* „a-și aminti din nou”), și (2) sememe derivate dezvoltate, formate dintr-un sens derivat simplu, articulat cu alte categorii semice suplimentare (de pildă: *discerne* „a judeca, clar și precis”, *examina* „a cerceta amănunțit”).

Capacitatea de incluziune este o mărime fluctuantă, repartizată neuniform la nivelul mulțimii, dependentă fiind de rangul distribuțional al nucleului semic în seriile paradigmatiche identificabile în cîmpul semantic.

Lărgind investigația comparativă și asupra coeficientului de ocurență, observăm relația care intervine între sensurile lexicalizate (ca sensuri derivate), ocurența lexemului în calitate de sens primar și capacitatea de incluziune a acestuia. Convertirea ocurenței — ca stabilizare a relației

² Efectuat asupra informației semantice oferite de metalimbajul lexicografic. Cf. *Dicționarul limbii române* (DA), tom. I—II (A—Loiniță), București, 1913—1937; *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, București, 1955—1957; *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958; *Dicționarul limbii române* (DLR), tom. VI—VII, partea 1, 2, tom. VIII, partea 1, 2, tom. IX, București, 1965—1975; *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București, 1975.

³ Pentru discuția în jurul metalimbajului, sensului și categoriilor de sens, vezi de exemplu: B. Pottier, *Vers un sémantique moderne*, în *TraLiLi*, Strasbourg, II, 1964, p. 108—137; E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în *TraLiLi*, Strasbourg, II, 1964, p. 139—186; J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966; A. Rey, *Le dictionnaires: forme et contenu*, în „*Cahiers de lexicologie*”, VII, 1965, 2, p. 65—102.

⁴ Vezi E. Coseriu, *Lexikalische Solidaritäten*, în „*Poetica. Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft*”, I, 1967, Heft 3, p. 293—303.

⁵ Cifra indică sensul lexicalizat din seria sensurilor cuprinse în microsemantica aceluiași lexem, înscrise în sfera cîmpului semantic:

*gîndi*₁ „a pătrunde cu mintea”

*gîndi*₂ „a gîndi, îndelung”

*gîndi*₃ „a gîndi, stăruitor la ceva”

etc.

sintagmatice — spre lexicalizare generează capacitatea de incluziune a sensului primar (de ex. : *a gîndi*₁ îndelung = *medita*) ca mărime variabilă conform articulărilor succesive de sens.

Elementul contextual implicat are o v a l o a r e net distinctă pentru același sens aparținînd unor lexeme diferite (vezi *gîndi*₁ în cadrul microstructurii lui *gîndi* și *medita*). Faptul este mult mai edificator cu cît echivalentul este un lexem monosemantic sau polisemantic, dar cu distribuția aceluiași nucleu semic scăzută (de comparat „a cerceta în adîncime” și *aprofunda*). Aici sensul primar derivat „a *gîndi*₁ asupra unui obiect din toate punctele de vedere” (= *cerceta*) dispune de un nucleu semic (= *gîndi*₁) cu distribuție unică în valențele semantice ale lui *cerceta*, dar cu o incluziune de rangul doi în *aprofunda* :

aprofunda

|
„a cerceta în adîncime”

|
„a *gîndi*₁ asupra unui obiect...”

De remarcat că același nucleu semic, în limitele polisemantismului specific lexemului, se caracterizează printr-un grad de incluziune scăzut. De pildă, în categoria sememelor aferente lui *gîndi* sau *medita*, nucleul *gîndi*₁ „a pătrunde cu mintea” este invariabil ca element component; „a *gîndi*₁ îndelung”, „a *gîndi*₁ profund”, „a *gîndi*₁ stăruitor la ceva” ș.a.m.d.

Din perspectivele discutate, incluziunea semantică este un fenomen corelat al derivației sinonimice aproximative, un dependent al distribuției sensului primar în structura altor sensuri și un element necondiționat de polisemantism; acesta din urmă poate doar să-i marcheze probabilitatea prezenței. Descifrabil în structura sensurilor, raportul de incluziune răspunde în mod real, la nivel lexico-semantic, necesităților de economie și diversitate a limbii.

Iunie 1977

Universitatea din Craiova
Centrul de științe sociale

UN CAZ DE PARALELISM SEMANTIC

DE

VALENTINA ȘERBAN

Lui D. MACREA, la 70 de ani

Tîri și *tîrîi* sînt verbe cu o situație specială în limbă, prin faptul că, avînd forme diferite, au ajuns, prin evoluție semantică, să aibă sensuri comune. Alte cîteva verbe existente în limba română sînt asemănătoare, cu cele de mai sus, numai sub aspectul formei (cf. *pîri* și *pîrîi*).

Prezentînd această particularitate, verbele în discuție au fost tratate diferit în dicționarele limbii. Astfel, dicționarele mai vechi (CIHAC, ȘĂINEANU, D. U., CADE, TDRG, SCRIBAN, D.)¹ înregistrează ambele forme sub cuvîntul-titlu *tîri*, cu varianta *tîrîi* și cu etimologia din v. sl. *трѣти* (cf. CIHAC, II, 412, TDRG, ȘĂINEANU, D. U., SCRIBAN, D. ²).

În dicționarele mai noi, DL, DM, DEX, apar ca două cuvinte separate, *tîri* cu etimologia din v. sl. *трѣти* și *tîrîi* cu trimitere la *tîri* (în DM și DEX).

Al. Graur, discutînd aceste verbe, conchide: „Mai prudent mi se pare totuși să admitem că s-a petrecut o încrucișare între reprezentantul vechiului slav *трѣти* și formația onomatopeică românească, astfel încît cele două cuvinte s-au influențat reciproc atît în ce privește forma, cit și înțelesul”³.

Bazîndu-ne pe materialul bogat în atestări de la *Dicționarul limbii române* (DLR) constatăm că sensul etimologic, „a zdrobi, a nimici, a distruge”, este cel care apare primul în textele noastre vechi, dar aici găsim cuvîntul numai sub forma *tîri*: *Și cu multă slava ta tîrit-ai vrăjmașii*. PSALT. 219. *Și ucise viile lor și smochinele lor și tări tot lemnul de hotarul lor*. CORESI, PS. 292/8.

Cu sensul „a mișca (cu greu) un obiect dintr-un loc într-altul, trăgîndu-l pe jos după sine; a trage un om, un animal silindu-l să meargă”, tratat în DLR ca sensul al doilea, cuvîntul este întîlnit pentru prima dată sub forma *tîrîi*, apoi și *tîri*: [Sfintele icoane] *le tîrîia pre mijlocul tîrgului și le călca arzîndu-le și scuipîndu-le*. PRAV. GOV., ap. CADE. *I-au rănit lot trupul, tîrîndu-l pre mărăcini fără milă* (a. 1675). GCR I, 222/7.

Observăm, așadar, un paralelism semantic între cele două forme verbale, începînd cu sensul al doilea și continuînd apoi și cu sensurile următoare.

¹ Am utilizat siglele *Dicționarului limbii române* (DLR).

² Consideră că *trăsc* este var. din *tiresc* < v. sl. *tirati*, *trieti*.

³ Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 157.

Verbe de tipul lui *tîrîi*, avînd la bază o onomatopee, sînt frecvente, ele formînd un sistem în limba română (*bîrîi*, *cîrîi*, *mîrîi* etc.). Avînd în vedere această stare de lucruri, precum și vechimea lui în limbă, *tîrîi* ar putea fi considerat cuvînt aparte, de formație onomatopeică. Iar din împletirea de forme și sensuri s-ar putea deduce că el a exercitat o influență asupra lui *tîrî*⁴. Cît despre răspîndirea lui *tîrî* și *tîrîi*, așa cum reiese din fișierul *Dicționarului limbii române*, ambele sînt cunoscute deopotrivă de vorbitori.

În cadrul sensurilor acestor verbe apar expresii, locuțiuni și compuse care, de-a lungul evoluției lor, au păstrat fie forma *tîrî*, fie forma *tîrîi*. Așa, de pildă, expresiile: *a tîrî barca*, *a tîrî în noroi*, (regional) *a tîrît piciorul* apar cu forma consacrată *tîrî*; *tîrîi* apare în expresia regională *a tîrîi vorba*; compusele sînt numai cu *tîrîi*: *tîrîie-brîu*, *tîrîie-obile*, *tîrîie-vătra*⁵.

În ce privește derivatele acestor verbe, ne-am aștepta ca, în dicționarele amintite, ele să aibă o interpretare identică cu a verbului. Totuși dicționarele mai vechi manifestă inconsecvență, considerînd două cuvinte în cazul lui *tîrîș* și *tîrîiș* (CADE, SCRIBAN, D.), *tîrîtor* și *tîrîitor* (SCRIBAN, D.); la CADE însă *tîrîitor* este interpretat ca variantă a lui *tîrîtor*.

Așa cum reiese din materialul DLR, nici unul dintre derivate nu mai păstrează sensul etimologic, iar celelalte sensuri apar reprezentate unele printr-o formă, altele prin alta. De pildă, ca adverb cu sensul „tîrîndu-se pe jos, abia mișcîndu-și picioarele de oboseală, de slăbiciune etc.”, cuvîntul este atestat numai sub forma *tîrîș*, începînd cu textele noastre vechi pînă la cele actuale, dealtfel ca și în locuțiunile adverbiale *tîrîș-grăpiș*, *pe tîrîș*, *cu tîrîșul*. De asemenea, unele sensuri regionale există numai pentru forma *tîrîș*. La *tîrîtor*, din patru sensuri trei sînt reprezentate numai de această formă. Abstractul verbul *tîrît* cu sensul de „tîrîre” are atestări numai pentru *tîrîit*. Tot așa unele sensuri de la *tîrîtură* există numai sub forma aceasta, după cum altele sînt reprezentate numai de forma *tîrîitură*.

Luînd în considerare aceste date, înclinăm să credem că avem de-a face cu două verbe separate: *tîrî* din v.sl. *тѣрѣти* și *tîrîi* ca formație onomatopeică.

RÉSUMÉ

Dans cet article l'auteur apporte des preuves en ce qui concerne le fait que *tîrî* et *tîrîi* sont deux mots indépendants (*tîrî* < v.sl. *тѣрѣти* et *tîrîi* mot onomatopéique).

Mai 1977

Institutul de lingvistică și istorie
literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁴ Cf. *ibidem*.

⁵ Cf. Iorgu Iordan, *Note de lexicologie românească (I)*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 4, p. 407.

LAT. *GRUMUS* ÎN ROMÂNĂ ȘI ÎN LIMBILE ROMANICE (II)

DE

TEOFIL TEAHA

În prima parte a articolului de față* am arătat că urmașii lat. *grumus* și ai derivatului său *grumulus* se păstrează pînă astăzi în cîteva arii lingvistice laterale, arhaice ale limbii române. Ei cunosc în prezent o întrebuințare relativ redusă, o circulație tot mai restrînsă în spațiu.

O examinare cît de sumară a situației lui *grumus* în restul limbilor romanice ne va permite să remarcăm, de la bun început, că el se bucură de o largă răspîndire pe întreg teritoriul Romaniei occidentale.

Prin publicarea atlaselor lingvistice romanice dispunem astăzi de hărți lingvistice comparative cu ajutorul cărora putem examina atît răs-pîndirea în spațiu, cît și evoluția semantică a lui *grumus* în aproape toate limbile romanice. Cu siguranță că o despuiere sistematică și exhaustivă a acestor atlase ar îmbogăți simțitor cunoștințele noastre asupra termenului. Aceasta cu atît mai mult cu cît se știe că dicționarele n-au putut folosi încă datele noi oferite de atlasele lingvistice publicate sau în curs de publicare. Este suficient să ne referim, de exemplu, la REW, care necesită astăzi multe revizuiuri și adăugiri.

În italiană *grumus* și *grumulus* sint bine reprezentați, avînd și numeroase derivate care confirmă vitalitatea lor¹: *grumo* (-u), *grumolo*, *grumoso* (-u, -a) etc. *Atlasul lingvistic italian* (AIS)² completează aceste date. Iată cîteva exemple: *grüm* (pct. 153 în Piemont) — AIS 1420: *La zolla* (*Erdscholle* — *motte de terre*); *grum* (pct. 326 în Friul) și *grümüoë* (pct. 175 în Piemont) — AIS 1399: *Il mucchio di feno* (*Heuhaufen* — *tas de foin*); *pàra sot al fen in grum* (pct. 326 în Friul), *ingruma l fen* (pct. 318 în Friul și pct. 368 în Istria), *ingrumálo* (pct. 397 în Istria) — AIS 1398*: *Heuhaufen machen* (ammucchiare il feno, ammucchiarlo); *e kul altro va ingrumá* (pct. 397 în Istria), *e te yngrómi* (2),... *ingrumá le entrate* (pct. 398 în Istria) — AIS 1444: *Uno semina, l'altro raccoglie* (*Der eine sät, der andere erntet* — *l'un sème, l'autre récolte*). O formă aproape identică întîlnim și în dialectul istroromân: *nayrnui*, [na/ yrnui *pemîntu*: pct. 02 (ALR II, s.n., h. 101, 102).

Atlasul lingvistic friulan (ASLEF)³ întregeste șirul exemplelor, confirmînd totodată păstrarea în italiană a sensului care exista în latină: *grum di cêre dal fark*, *grum dal fark*, *grumi* (pl.) *de tera*, *grumas* (pl.) *da la talpîna*, *grun de la solvéra* (ASLEF 233: *Rumata* (*taupinière*, *Maulwurfhügel*)).

* Vezi „Cercetări de lingvistică”, XXII, 1977, nr. 2, p. 235—238.

¹ Cf. REW 3889, 3887; G. Devoto, *Avviamento alla etimologia italiana. Dizionario etimologico*, Firenze, 1967.

² K. Jaberg und J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Zofingen, 1928—1940.

³ G. B. Pellegrini, *Atlante storico linguistico etnografico friulano*, Udine, 1972—1974.

Cu înțelesul de „cîrd, stol, ceată, mulțime, grup”, pe care le-am înregistrat în română, se întîlnesc și în italiană, îndeosebi în Friul, forme ca: *grum* (de *fede*) — AIS 1072: *Il branco di pecore* (*Schafherde* — *troupeau de moutons*); *un grum di vaci* — AIS 1189: *Una mandra di vacche* (*Kuhherde* — *troupeau de vaches*); *grum, grum* (di *piores, di fei, di fedes*) — ASLEF 272: *Gregge, branco* (*troupeau de moutons*); *un grum de ave, grumo, grun* (pct. 318, 327, 338, 359. 365 din Friul) — AIS 1155: *Lo sciame* (*Schwarm* — *essaim*); *grum di as* (pct. 2, 23, 83, 193, 196) — ASLEF 289: *Sciame di api* (*essaim*).

În dialectul toscan întîlnim și pe reprezentantul lui *grumulus*: *grúmolo* (pct. 534, lingă Florența) — AIS 1366*: *Das Herz* (*il grumolo, la parte più tenera del cavolo*).

Pentru sardă este atestată forma *grumu* „grumo, coagulo di sangue”, fiind considerată ca un împrumut din italiană⁴.

În provenșală și franceză, *grumus* cunoaște o evoluție semantică prin care se distanțează nu numai de sensul din latină, ci, în bună parte, și de sensurile întîlnite în italiană. Dictionarele consemnează formele *grum*, *grumeau*, *grumel* și derivatele: *grumeler*, *grumeleux*, *grumelure*, *engrumeler*, *grumillon*⁵. *Atlasul lingvistic al Franței* (ALF)⁶ înregistrează pentru provenșală forma *grumo*, cu sensul de „larme” (ALF, h. 1840), iar în atlasele lingvistice regionale (ALLy⁷, ALMC⁸, ALG⁹) se întîlnesc frecvent, într-o zonă compactă cuprinzînd aproape întreg sudul Franței, formele: *grumeau*, *grumó*, *grumens*, *grumos* etc. care desemnează „les petites boules dures qui se produisent dans une sauce, dans la bouille de maïs mal faite, ou dans une pâte de farine” (ALLy, h. 610; ALMC, h. 1107; ALG, h. 1306).

Trecînd dincolo de Pirinei constatăm că și în catalană *grumus* este bine reprezentat. În *Atlasul lingvistic al Cataloniei* (ALC)¹⁰ întîlnim formele *grumo* și *grumi*. Sensul este identic cu cel din dialectul toscan (ALC, h. 405: *Una capça de bròquil*).

Pentru spaniolă, *Atlasul Andaluziei* (ALEA)¹¹ atestă, în vestul Spaniei, atît existența lui *grumus*: *grumo* — ALEA, h. 327: *Cogollo* (*de la col y en general de las hortalizas*) (*Herz vom Kohl* — *coeur de chou*), cît și a diminutivului *grumulus* (>* *grumellus*): *grumélo* — ALEA, h. 297: *Seta* (*Pilz, champignon*). Dictionarele¹² întregistrează formele: *grumo*, *gromo* „parte de un líquida que se coagula”: *grumo de sangre*, *grumo de leche*; *grumull* „grumo de la leche”; *grumoso* „lleno de grumos”.

⁴ Vezi M. L. Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, vol. I, Heidelberg, 1960.

⁵ Cf. REW 3887; O. Bloch et W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, 2e édition, Paris, 1950; A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, 1964; Loui Alibert, *Dictionnaire occitan-français d'après les parlers languedociens*, Toulouse, 1965.

⁶ J. Gillieron et E. Edmont, *Atlas linguistique de la France*, Paris, Champion, 1902—1910.

⁷ P. Gardette, *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, Lyon, 1950—1956.

⁸ P. Nauton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, Paris, 1957—1961.

⁹ J. Séguy, *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, Paris, 1954—1966.

¹⁰ A. Giera, *Atlas lingüístic de Catalunya*, Barcelona, 1923—1961.

¹¹ M. Alvar, *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*, Granada, 1961—1963.

¹² Cf. REW 3889; *Diccionario de la lengua española* (Real Academia Española), Madrid, 1959; J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Berna, 1954—1957; V. García de Diego, *Diccionario etimológico español e hispánico*, Madrid, 1955.

În portugheză ¹³ sînt consemnate formele : *grumo*, *grumelo*, *grumulo* „grumeau”, *grumoso* „grumeleux, en grumeaux”, *grumar*, *grumear* „mettre en grumeau”.

Din această succintă analiză rezultă că, în timp ce în română urmașii lat. *grumus* persistă doar în cîteva arii lingvistice laterale, arhaice, dimpotrivă, în celelalte limbi romanice ei se bucură de o largă răspîndire pe întreg teritoriul României occidentale. Reținem, de asemenea, că în timp ce în română și, în bună parte, și în italiană *grumus* și-a păstrat, în întregime, sensul avut în latină, în restul României, deși cu o vitalitate mai pronunțată, el cunoaște evoluții semantice diferite.

Aprilie 1977

Institutul de cercetări etnologice și
dialectologice
București, str. N. Beldișanu, 25

¹³ Cândido de Figueiredo, *Dicionário da língua portuguesa*, Lisboa, 1951 ; I. Almeida Costa, A. Sampaio e Melo, *Dicionário da língua portuguesa*, 5^a ed., Porto, 1970.

UN ORIGINAL SLAV ȘI DOUĂ TRADUCERI CORESIENE

DE
STELA TOMA

Lui D. MACREA, la 70 de ani

Observațiile noastre privesc *Psaltirea slavo-română* a diaconului Coresi, tipărită la 1577, și *Psaltirea slavo-română* a lui Șerban Coresi, tipărită — după ultimele cercetări — la 1589.

Dacă pe parcursul discuției este amintită și *Psaltirea românească* de la 1570, este pentru că specialiștii recunosc în *Psaltirea slavo-română* de la 1577 (textul românesc) o recopiere a *Psaltirii românești*.

La cîtiva ani după ce Coresi scosese de sub teascurile tiparniței din Brașov *Psaltirea românească* (1570) publică o ediție bilingvă a psalmilor, intercalînd textul slavon cu cel românesc.

Fiind o carte destinată cultului religios, *Psaltirea* de la 1570, pusă la îndemina românilor de Coresi, constituia prin apariția ei, deci prin ideea care a generat-o, un adevărat act de cultură : „Deaca văzuîu că mai toate limbile au cuvîntul lu Dumnezeu în limba lor”, declară Coresi în epilogul lucrării sale, „numai noi rumânii n-avăm, și [...] întru besereacă mai virtos cinci cuvinte cu înțelesul meu să grăiesc ea și alalți să învăț, decît untnearec de cuvinte neînțelease într-alte limbi”.

Cu șapte ani mai tirziu, tipărind *Psaltirea slavo-română*, Coresi împlinește o altă lacună, care se datora tot mai puținei cunoașteri a slavonei din partea preoților, ale căror cărți de cult circulau, mai ales, în această limbă. Astfel, în partea finală a *Psaltirii slavo-române*, din 1577, repetînd epilogul *Psaltirii* din 1570, Coresi subliniază scopul urmărit prin prezentarea bilingvă a lucrării sale : „Derept aceea, frații miei preuților, serisu-v-am aceaste Psăltiri cu otveat, de-am scos den psăltirea sirbească pre limba rumânească, să vă fie de înțelegătură și grămăticilor”.

Același text biblic, cu același text slav, dar într-o versiune românească destul de diferită pe alocuri de forma prezentată la 1577 de diaconul Coresi, este tipărită de fiul său, Șerban Coresi, în 1589.

Specialiștii care s-au preocupat de problema traducerii psalmilor au inclinat, în marea lor majoritate, spre un original slavon.

Către sfîrșitul sec. al XIX-lea, V. Mangra se întreba : „Oare făcut-a el [Coresi] traducerea românească a *Psaltirii* după textul slavon, ori după *Septuaginta*, și de cel slavon se va fi folosit numai spre a se ajuta în construirea frazei române, precum probabil se va fi folosit și de *Vulgata*, ceea ce pare explicat prin numărul cel mare de cuvinte neolatine de o parte, cit și slavone literare”¹. Iar mai departe, V. Mangra presupune că, „moștenind de la părinții săi cultura elină, Coresi va fi fost mai îndemînat să traduce din limba greacă decît din cea slavonă. Și însemnarea de la sfîrșitul *Psaltirii slavo-române*, unde zice că « a scos den psăltirea sirbească pre limba românească. . . » o face cu scop, ca să cîștige mai mare auctori-

¹ În „Tribuna”, Sibiu, VII, 1890, nr. 268, p. 1072.

tate canonică cărții, ori doară pentru că a făcut în textul românesc, tipărit deja, oarecare schimbări și adaptări după textul slavon?"².

Al. Rosetti, bazindu-se pe investigații largi legate de această problemă, atunci când comentează apariția textelor bilingve, arată că textul slavon alăturat textului românesc servea „desigur la justificarea versiunii românești pentru a arăta că ea este canonică. Coresi a procedat la fel, alternînd tipăriturile românești cu cele slave [...], pentru a risipi bănuiala de erezie”³.

Ce text anume a stat la baza traducerii psalmilor nu s-a stabilit încă cu precizie.

Dacă ar fi să considerăm cu certitudine că traducerea psaltirilor coresiene s-au efectuat după texte slavone, ar trebui să excludem total ideea altor izvoare. Or, în stadiul actual al cercetărilor care privesc acest domeniu, atîta timp cît nu s-a efectuat, încă, o riguroasă confruntare a tuturor textelor care ar fi fost posibil să circule în acea perioadă și care ar fi putut să fie mai la îndemîna tipografului doritor să redea textul biblic „pre limba rumânească”, dată fiind dispunerea textului slavon cu cel românesc, nu putem decît să încercăm să constatăm gradul de similitudine sau de diferențiere dintre cele două texte.

G. Mihăilă s-a pronunțat categoric că „între textul slavon și cel românesc din manuscrisele și tipăriturile bilingve există o corespondență perfectă sau aproape perfectă, în sensul că textul slav este originalul celui românesc”⁴.

Nu știm în ce măsură cercetările întreprinse pe cele două texte ale psaltirilor coresiene slavo-române (1577—1589) vor susține afirmația respectivă. Verificarea minuțioasă a corespondențelor textului slav în limba română, sperăm să preocupe, într-un viitor apropiat, pe specialiștii slaviști, care, cu competența pregătirii lor, vor putea clarifica nu numai atît de controversata idee a „originalului” acestor scrieri, ci, în același timp, vor putea facilita numeroase studii privind limba acestor texte.

Cu prudență pe care ne-o impune situația relatată mai sus, observațiile pe care ne permitem să le facem în continuare au pornit de la realitatea că ambele psaltiri slavo-române coresiene (1577—1589) au textul slav intercalat cu cel românesc și, deci, acesta din urmă reprezintă fidel originalul.

S-a afirmat, adesea, că, datorită sărăciei lexicului românesc în acea perioadă, un singur cuvînt românesc traducea mai mulți termeni slavi.

În studiul consacrat lexicului *Psaltirii Scheiene*, I. A. Candrea sublinia drept cauză principală a acestei sărăcii a lexicului textelor rotacizante: „lipsa de cultură a traducătorilor, care, neputînd găsi corespunzătorul românesc al unui cuvînt slavon, îl transcriau de-a dreptul pe acesta sau tălmăceau cîte 10—12 termeni diferiți printr-un singur cuvînt românesc”⁵.

Psaltirile coresiene nu transcriau, însă, toate „de-a dreptul”, în egală măsură, termenii slavoni și nici nu pot fi invinuite de o prea mare sărăcie

² Loc. cit., p. 1073.

³ Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 650.

⁴ G. Mihăilă, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972 p. 248.

⁵ I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVI traduse din slavonește*, vol. I, *Introducere*, București, 1916, p. CCXXVIII.

a vocabularului; psaltirile respective înregistrează, în plus, aproximativ 400 de unități lexicale, față de *Psaltirea Scheiană*.

Cazul citat de I. A. Candrea, cu traducerea mai multor termeni slavi printr-un singur termen românesc, poate fi ușor exemplificat, după parcurgerea concomitentă a textului slavon și a celui românesc, din câteva pagini ale psaltirilor coresiene.

S-ar părea, totuși, că *Psaltirea slavo-română* de la 1589 face dovada fenomenului invers celui discutat mai sus, adică oferă probe care îndreptățesc pe cercetător să vorbească de o „îmbogățire” a vocabularului față de psaltirile anterioare, folosind pentru un singur cuvânt slav mai mulți termeni românești.

Uneori, însă, ultima versiune coresiană a psalmilor se dovedește a fi mai apropiată de textul slav decât versiunea din 1577.

Cu toate acestea, observația care se impune în urma confruntării celor două traduceri coresiene, care se înfățișează cititorilor ca fiind corespondentele unui singur text slavon, este aceea că *Psaltirea slavo-română* de la 1589 se prezintă într-o limbă mai cursivă, cu o topică, pe alocuri, net detașată de tipare străine, cu mai puține forme perifrastice la verbe și, îndeosebi, cu un vocabular care înregistrează, în plus, peste 200 de unități lexicale față de cele aproximativ 1750 cu care vehiculează *Psaltirea slavo-română* de la 1577.

Am încercat în rindurile de mai sus să punctăm numai câteva dintre întrebările pe care și le pune cercetătorul în fața celor două traduceri coresiene: 1) un original slav stă la baza psalmilor tipăriți de Coresi?; 2) același original a stat sub ochiul traducătorului *Psaltirii românești* de la 1570, al traducătorului *Psaltirii slavo-române* de la 1577 și al traducătorului *Psaltirii slavo-române* de la 1589?; 3) diferențele dintre psaltirea de la 1577 și cea de la 1589 reprezintă rezultatul evoluției limbii în cele aproximativ două decenii cit s-au scurs între prima apariție a psaltirii în limba română și ultima psaltire coresiană, sau traducătorul psaltirii lui Șerban Coresi a avut alt original și fiul diaconului a copiat după ediția tatălui său intercalarea textului slavon cu cel românesc al psalmilor?

Oricare ar fi răspunsul la aceste întrebări, nu trebuie să scăpăm din vedere „conștiința” lui Coresi că prin traducerile puse la îndemîna românilor săvîrșea un act de cultură; căci ce altceva voia să spună scribul în cele trei rinduri strecurate la sfîrșitul psalmului 76, deci, la jumătatea cărții, care avea 150 de psalmi, prin cuvintele: „Cu ajutoriul Domnului dospîiui în mijlocul luminatei carte mai dulce de miierea și stredîia”?

Declarația respectivă nu face parte din textul biblic și, după cum se vede în facsimilul ediției noastre⁶, este detașată de sfîrșitul psalmului 76; apare numai în psaltirile coresiene și nu traduce nici un text slav. După informațiile noastre, se pare că a scăpat atenției specialiștilor care s-au ocupat de aceste texte și, ca atare, ar trebui inserată, pe viitor, alături de epilogurile și prefețele care însoțesc traducerile, drept „profesiune de credință”.

Iunie 1977

Institutul de lingvistică București,
str. Spiru Haret, 12

⁶ Coresi. *Psaltirea slavo-română* — 1577, în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, p. 323.

SUBSTANTIVE CU DUBLĂ FUNCȚIE

DE

D. BEJAN

Ca și pronumele sau adverbele relative, uneori și substantivele (al căror loc este în subordonată)¹ pot cumula două funcții sintactice: una față de regenți din supraordonate, alta față de regenți din subordonate.

1. Funcțiile sintactice față de regenți din supraordonate sint realizate, de obicei, prepozițional.

Observație: Situații ca cele ce vor urma nu se prea întîlnesc în textele literare, dar ele pot să apară în limbajul curent ca formulări spontane, avînd avantajul că, la nivelul structurii de suprafață, sint mai concentrate și, într-un fel, mai economice. La fel, în toate situațiile ce vor urma, substantivele sint însoțite de adjective relative (*cîți, cîte, care, ce*).

Pot fi ilustrate cu exemple aproape toate părțile de propoziție. Iată cîteva: a t r i b u t (*A început discuția despre cîte kilograme se pot obține la un hectar*; *Aceasta este o dovadă de cîtă tragere de inimă ai*); c o m p l e m e n t direct (*I-a primit pe cîți oameni au venit*); c o m p l e m e n t indirect (*Nu mi-au ajuns bomboanele la cîți copii au fost aici*; *Mă gîndesc la ce greutateți vom avea de întîmpinat*); c o m p l e m e n t de agent (*Tablourile sale au fost apreciate de cîți oameni le-au vizitat*); c o m p l e m e n t circumstanțial de loc (*Poți să te plimbi pe care stradă vrei*); c o m p l e m e n t circumstanțial de timp (*Se plimbă pe ce vreme se nimerește*); c o m p l e m e n t circumstanțial de cauză (*Pentru cîte absențe a avut, n-a fost admis la examen*); c o m p l e m e n t circumstanțial instrumental (*Poți să scrii cu cîte creioane ai*); c o m p l e m e n t circumstanțial de relație (*Au discutat referitor la ce metode vor aplica*) etc.

Observație: Credem că în exemple ca cele de mai sus prezența substantivului are și rolul de a înlătura o anume confuzie și omonimie contextuală, care s-ar produce fără prezența acestuia. Astfel, între contextele *Mă gîndesc la cîte greutateți vom avea de întîmpinat* și *Mă gîndesc la cîte vom avea de întîmpinat*, este o deosebire în ceea ce privește precizia exprimată de ele. Primul e mai precis, concretizat, al doilea e mai vag, prin *cîte* putîndu-se înțelege mai multe lucruri.

2. Funcțiile sintactice din subordonate ale substantivelor se reduc la subiecte și complemente directe.

3. Adjectivele relative din fața substantivelor fac și ele parte din subordonate. Cazul lor se orientează după cazul sau după ambele cazuri

¹ Pentru dubla funcție a pronumelor și adverbelor relative, vezi articolul Valeriei Guțu, *Propoziții relative*, în SG, II, 1957, p. 161—173.

ale substantivului. Astfel, *cîte* din *A fost apreciat după cîte tablouri a pictat* este de două ori în acuzativ, întâi pentru că substantivul are prepoziția *după*, orientat, prin ea, spre regentă, și, în al doilea rînd, pentru că același *tablouri* e în acuzativ față de verbul din subordonată. Sau *cîți* din *Nu mi-au ajuns bomboanele la cîți copii au fost aici* este în acuzativ și nominativ, acestea fiind cele două cazuri ale substantivului *copii* (ca acuzativ, orientat către regentă, iar ca nominativ, orientat către subordonată).

4. Normal că cele două funcții sintactice ale substantivului apar ca atare numai la nivelul structurii de suprafață, asemenea exprimări avînd avantajul că sînt mai concentrate. La nivelul structurii de adîncime, substantivul își are locul în regentă, iar relativul în subordonată, devenind pronume. Astfel, *Mă gîndesc la cîte greutăți vom avea de întîmpinat* se poate transforma în : *Mă gîndesc la greutățile cîte (pe care) le vom avea de întîmpinat*.

RÉSUMÉ

Parfois les substantifs, dont la place ordinaire est en subordonnée, peuvent avoir, outre leur fonction syntaxique dans la subordonnée respective, aussi une deuxième fonction syntaxique par rapport aux mots régissants qui se trouvent dans la régente. Il s'agit de constructions spontanées au niveau de la structure de surface de la langue. On peut fournir des exemples pour presque tous les termes de la proposition. Dans tous les cas, les substantifs de la subordonnée sont accompagnés par des adjectifs relatifs (*care, ce, cîți, cîte*). D'ordinaire, les fonctions syntaxiques du substantif par rapport aux mots régissants se réalisent par des prépositions.

Aprilie 1976

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE SINTAXA RELATIVULUI CARE

DE

FRIEDA EDELSTEIN

Lui D. MACREA, la 70 de ani

0. În comparație cu alte adjective pronominale, relativul *care* prezintă puține ocurențe. Așa se explică faptul că în majoritatea lucrărilor de specialitate numărul exemplelor ce ilustrează sumarele mențiuni teoretice este foarte mic ¹.

1.0. Slaba frecvență a relativului *care* folosit ca adjectiv se datorează faptului că posibilitatea angajării sale prin acordul în gen, număr și caz cu substantivul din cadrul propoziției de care aparține ² este limitată prin caracterul sintactic condiționat al poziției sale adjectivale; folosirea lui presupune următoarele situații:

1.1. Repetarea în cadrul propoziției relative a termenului i regent al relației interpropoziționale respective ³:

(a) din considerente de claritate:

— fie că, între *Tr* și subordonata relativă fiind intercalate alte propoziții sau părți de propoziție, contextul ar permite ca un alt substantiv decât cel determinat de propoziția atributivă să fie interpretat ca *Tr*:

Iar în scurtă vreme au și sosit veste de la soltanul la sarascheriul, care soltan era între Buh de strajă. NECULCE, L. 358/16; cf. și ANTIM, P. 78/18, 99/10; COSTIN, O. 47/5; PRAV. COND. 96/30 etc. ⁴.

¹ Vezi, de exemplu, A. Scriban, *Gramatica limbii românești*, Iași, 1925, p. 96; H. Tiktin, *Gramatica română*, București, 1945, p. 69, 82; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 393–394; *Gramatica limbii române*, I², Edit. Academiei R.S.R., București, 1966, p. 163–164; Iorgu Iordan – Valeria Guțu Romalo – Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 147 (se precizează că adjectivele relative sînt „rar folosite”); *Limba română contemporană*, I, Edit. didactică și pedagogică, București, 1976, p. 266.

O tratare mai amplă găsim la Elsa Nilsson, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*, Lund, [1969], p. 12–14 (autoarea dă un număr relativ mare de citate pentru a ilustra afirmația; „Nous avons des exemples où «care + substantif» fonctionne comme sujet, comme objet et comme régime de préposition”). Cf. și p. 147–148.

² Termenul său regent (intrapropozițional); prescurtat, în continuare, *Ta*.

³ Prescurtat, în continuare, *Tr*. Cu privire la termenii „inter-” și „intrapropozițional”, vezi D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 29.

⁴ Abrevieri: ANTIM, P. = Antim Ivireanul, *Predici*, București, 1962; CANTEMIR, HR. = Dimitrie Cantemir, *Ironicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, București, 1901; COSTIN, O. = Miron Costin, *Opere*, [București], 1958; CREANGĂ, O. = Ion Creangă, *Opere*, [București, 1953]; CRON. MUNT. = *Cronici muntene*, I–II, București, 1961; DRAGOMIR, VL. = Silviu Dragomir, *Vlahii și morlacii*, Cluj, 1924; NECULCE, L. = Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, [București], 1955; PRAV. COND. = *Pravilniceasca condică*, 1780, [București], 1957; URECHE, L. = Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, [București, 1958]; VARLAAM, C. = Varlaam, *Cazania*, 1643, București, [1966].

El stătea în închisoarea aceea de la Versailles, în care-l adusesese soarta, și care Versailles era în afară de Franța. IORGA, CONV. LIT., 1939, 279⁵.
— fie că relativul cade prea departe de *Tr* pentru ca, fără repetarea acestuia, dependența subordonatei de el să fie destul de evidentă :

Mers-au la cetatea Mediașului, tăbărînd acolo, la care cetate făcut-au sașii ospăț craiului. CRON. MUNT. II, 47/33 ; cf. și 43/31 ; CANTEMIR, HR. 234/16.

(b) ca fenomen de redundanță (uneori emfatic) :

Au pus tabăra [...] unde cade apa Smotriciului, care apă vine pre la Cameniță. COSTIN, O. 105/36 ; cf. și 134/17, 177/9 ; CRON. MUNT. II, 47/36, 278/32 ; 334/30 ; ANTIM, P. 100/1 ; PRAV. COND. 62/2, 94/2 etc.

Apoi ie mursa aceea și iute se duce de o toarnă în fîntina din grădina Ursului, care fîntină era plină cu apă pînă la gură. CREANGĂ, O. 201/21.

O b s e r v a Ț i i : 1. *Tr* poate fi repetat la alt număr :

Hotărîrea [...] să se facă înaintea cadiului de Giurgiu, [...] care cadii ai Giurgiului sînt datori [...]. TES II, 309, apud DA, s. v. *care*.

2. Substantivul cu care se acordă în caz adjectivul relativ poate fi o reluare sinonimică a lui *Tr*, acoperind în parte sau în întregime sensul lexical al acestuia :

Spre Moldova, care țară ajunsese din nou bază de operațiune. NISTOR, 124⁶.

3. Frecvența întrebuirii adjectivale a relativului este micșorată prin tendința limbii contemporane de a reactualiza funcțiunea atributivă a propoziției relative (funcțiune slăbită prin repetarea lui *Tr*), plasîndu-l pe *Tr* repetat — ca apozitie — în propoziția regentă, în fața relativului, care îndeplinește astfel rolul de pronume : *El stătea în închisoarea aceea de la Versailles, în care-l adusesese soarta, Versailles, care era în afară de Franța.*

1.2. „Legătura relativă” (adjectivul relativ echivalează cu o conjuncție coordonatoare + un adjectiv demonstrativ) :

Au omorît un om, din care pricină orășenii nu le-au mai permisă ierneze pe teritoriul lor. DRAGOMIR, VL. 6/22.

Fenomenul este bine documentat în literatura veche religioasă, la cronicari și în texte juridice (cf., de exemplu, VARLAAM, C. 6/3 ; ANTIM, P. 77/30, 78/6, 79/11 ; URECHE, L. 68/25, 78/31, 179/16 ; COSTIN, O. 83/12, 83/23, 115/33, 118/23 ; NECULCE, L. 333/25 ; CANTEMIR, HR. 239/33 ; CRON. MUNT. I, 15/18, 107/22 ; II, 40/8 ; PRAV. COND. 114/4 etc.). În limba modernă, atestat mult mai rar — după cum am mai arătat⁷ —, el se întâlnește mai ales în formulări ca : *din care cauză* (sau *pricină*) ; *care lucru* ; *care nume* ; *în care timp* (sau *răstimp*) ; *(cu) care ocazie* etc. Substantivul (*Ta*) rezumă de cele mai multe ori propoziția precedentă.

1.3. „Inversiunea relativă”. Dacă în scopul relevării ei, propoziția relativă precedă regenta, *Tr* poate fi trecut, cu toate determinările sale, din propoziția regentă în cea relativă. Ca urmare a acestei inversări, relativul devine adjectiv, acordat în gen, număr și caz cu substantivul

⁵ Elsa Nilsson, *op.cit.*, p. 12, semnalează repetarea antecedentului în acest exemplu.

⁶ Citatul figurează la Elsa Nilsson, *op.cit.*, p. 12, ca exemplu pentru „care + subst. employé comme s u j e t” ; vezi *ibidem* și citatul din Dragomir, 33.

⁷ Despre „legătura relativă” în limba română, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 339. Elsa Nilsson, *op.cit.*, p. 13—14, citează asemenea exemple de „care + subst.”, fără să semnaleze fenomenul „legăturii relative”.

postpus lui, fiind determinantul acestui substantiv, care ajunge să dețină funcțiunea sintactică ce i-ar fi revenit relativului ca pronume; *Tr* devine deci *Ta*.

Fenomenul este frecvent în limba latină⁸:

Quae civitates commodius suam rem publicam administrare existimantur, habent legibus sanctum [...]. CAESAR, *B. G.*, 6, 20, 1 (sc. *civitates, quae ... existimantur, habent...*).

Aceeași inversiune este atestată și în texte vechi românești:

În care ȕi a eșit Lot din Sodoma, a ploat foc. EV., ed. 1894, LUCA, 17, 29, apud TDRG, s. v. *care* („în ziua în care a ieșit ...”).

Carii domni și sfetnicii era în partea crăiesei îndată au răpedzit după soli. COSTIN, O. 280/28.

Care muire va fura pe bărbatu-si să nu aibă certare. PRAV. 181, apud DA, s. v. *care*.

Dacă substantivul are în topica neinversată funcțiunea de complement direct sau indirect, în cazul inversiunii el trebuie reluat în propoziția regentă printr-o formă neaccentuată a pronumelui personal: **Pe care boieri îi aflasă c-au fostu sfetnici la rădicarea țării asupra tătine-său, lui Alecsandru-vodă, încă nu le prè căuta cu bine.** NECULCE, L. 39/25; cf. și 106/11, 220/19.

Care cereri nu le priimea, cum spun cei ce au fost acolo, era cu cale să nu le priimească. CRON. MUNT. II, 281/12.

Sporadic „inversiunea relativă” apare și în traducerea unor documente (probabil în scopul menținerii coloritului arhaic al originalului):

Care vlah are sat să slujească cu uncia. DRAGOMIR, VL. 18/18⁹.

În unele gramatici figurează pentru ilustrarea rolului adjectival al relativului exemple de acest tip:

Care mere vor cădea, ale tale să fie. SCRIBAN, GRAM. 96.

Care bucată nu-ți place, dă-o înapoi. TIKTIN, GRAM. 82.

Atît la A. Scriban, cit și la H. Tiktin găsim mențiunea: „Substantivul determinat poate trece și în propoziția atributivă”.

Trecut în subordonata relativă, în cadrul căreia își îndeplinește rolul sintactic, substantivul pierde, după cum am arătat, calitatea de termen regent al propoziției relative (*Tr*); în consecință aceasta — propoziția relativă — nu mai are rol atributiv, ci ajunge să îndeplinească pe lîngă predicatul regentei funcțiunea ce i-ar fi revenit lui *Tr* în cadrul topicii neinversate.

Observație: Funcțiunea atributivă este restabilită în cazul reluării în propoziția regentă, printr-un pronume demonstrativ, a substantivului (*Ta*) din subordonată: **Pe care boieri îi aflasă c-au fost sfetnici la rădicarea țării asupra tătine-său, lui Alecsandru-vodă, [acelora] încă nu le prè căuta cu bine.**

⁸ Cf., de exemplu, H. Menge, *Repertorium der lateinischen Syntax und Stilistik*, Wolfenbüttel, 1914, p. 231 urm.; R. Sbiera, *Gramatica latină*, Cernăuți, 1929, p. 191 urm.

⁹ Elsa Nilsson, *op. cit.*, include aceste cazuri în partea a doua a lucrării, în subtitlul „Les termes relatifs employés sans antécédant”, și constată că „sensul lui *care* e mai general...; el are aproape sensul lui *oricare*” (p. 148).

În DA, s.v. *care* (fără semnalarea inversiunii) sînt citate numai exemple din literatura veche.

În această formulare (foarte frecventă în limba latină), propoziția relativă se găsește într-o situație similară cu cea prezentată sub 1.1.

2. Inversiunea parțială. În limba contemporană formulările cu topica inversată n-au cîștigat teren. Propoziția relativă atributivă este totuși plasată uneori în fața regentei, dacă *Tr* — de regulă un pronume demonstrativ — are un atribut prepozițional cu valoare partitivă. În asemenea situații numai atributul lui *Tr* este trecut din regentă în subordonata relativă; a se compara :

Care dintre cai a veni la jăratie să mînințe, acela are să te ducă la împărăție. CREANGĂ, O. 190/19.

cu :

Acela dintre cai care va veni la jăratie să mînințe are să te ducă la împărăție.

Inversiunea parțială este atestată și în limba veche :

Den voi carele să va apuca, ori de arcă, ori de altă armă, acelaia capul îi voi tăia. COSTIN, O. 199/11.

Tr poate fi neexprimat, dar subînțeles, în propoziția regentă :

Care din judecători să va afla judecînd cu hatîr de prietșug [...] și va căuta spre obraz, iar nu cu dreptate, [acela] greu să pedepsește. PRAV. COND. 169/3; cf. și 165/12; CANTEMIR, HR. 234/22.

Fie că *Tr* este exprimat, fie că este subînțeles în propoziția regentă, valoarea atributivă a subordonatei, ca determinantă a acestui *Tr*, se menține, iar relativul funcționează ca pronume, cazul lui nefiind impus prin acord.

Inversiunea parțială este condiționată de plasarea atributivei în fața lui *Tr*; dacă ea este intercalată sau așezată după propoziția regentă, se menține topica uzuală. (**Acela care dintre cai va veni ... are să te ducă ...* **Are să te ducă acela, care dintre cai...*)

3. Concluzie. În limba română contemporană se constată o tendință de reducere a ocurențelor adjectivului relativ *care*. În comparație cu limba veche, cea contemporană permite mai puține posibilități contextuale ale acestui adjectiv și, ca atare, o frecvență mai mică a contextelor care îl impun.

RÉSUMÉ

Les occurrences peu nombreuses de l'adjectif *care* s'expliquent par le fait que son emploi présume comme nécessaire soit (1) la répétition de l'antécédent dans la proposition relative, soit (2) un relatif de liaison qui équivaut à un démonstratif + une conjonction de coordination, soit (3) le déplacement de l'antécédent dans la proposition relative. Ce dernier phénomène est attesté dans de vieux textes roumains. La langue moderne évite les tours de ce type. Il y a tout de même un déplacement partiel : lorsque l'antécédent est déterminé par un complément, construit avec préposition, au sens partitif, et que la proposition relative précède la principale, seul le complément est déplacé dans la proposition relative; *care* maintient ainsi sont statut de pronom.

Dans le roumain contemporain on constate — par rapport à la vieille langue — une réduction des occurrences de l'adjectif *care*, parce qu'il y a moins de possibilités contextuelles (on y trouve seulement la répétition de l'antécédent et le relatif de liaison) et surtout une fréquence réduite des contextes qui l'imposent.

Mai 1977

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

EXISTĂ RESTRICȚII SELECTIVE ÎN COLOCAȚIA TIMP — ADVERB DE TIMP?

DE

MIHAI M. ZDRENGHEA

1.0. Frecvența co-ocurențelor obligatorii ale formelor verbale cu adverbe de timp¹ justifică interesul manifestat pentru această problemă². Referința temporală generală a diferitelor acțiuni, relația de anterioritate sau posterioritate dintre acțiuni este potențată de echilibrul ce există între specificarea adverbială și forma temporală³. Descrierea trebuie să reflecte faptul că adverbele de timp au o tendință manifestă de a coloca cu o formă temporală specifică, co-ocurența cu alte forme temporale fiind relativ mică⁴. Rareori există două specificări care să se refere la aceeași arie de referință temporală. De obicei ocurența unui adverb de timp determină ocurența unei forme temporale⁵. Restricțiile de co-ocurență ale verbelor sînt de natură semantică și depind de mărcile semantice ale timpurilor și adverbelor de timp.

1.1. Adverbele de timp exprimă aproape tot atîtea situații temporale ca și expresiile verbale. În ceea ce privește timpul, ele pot exprima un trecut îndepărtat, trecut apropiat, trecut, prezent, viitor, viitor imediat și viitor îndepărtat. La fel ca și expresiile verbale, adverbele de timp pot exprima aspectul, cele mai obișnuite referințe fiind de *instantaneu*, *durativ* și *nespecificat*. Atît pentru referirile temporale cît și pentru cele aspectuale, restricțiile de concordanță între morfemul temporal și adverbul de timp sînt, deseori, foarte stricte.

Definind trăsăturile semantice ale adverbelor de timp, trebuie să luăm în considerare faptul că integritatea grupului este întărită de omogenitatea lor în relație cu structuri de co-ocurență cu morfemul timpului. Informația despre structura morfologică și sintactică nu rezolvă problemele de co-ocurență, așa că nu vor sta în atenția noastră în această lucrare.

Descrierea semantică a timpurilor și adverbelor de timp se ocupă de acele proprietăți asociate ocurenței în timp a situațiilor pe care le iden-

¹ Sub denumirea de adverbe de timp vom discuta și locuțiunile adverbiale.

² Vezi James D. McCawley, *Tense and Time Reference in English*, în *Studies in Linguistic Semantics*, editat de Ch. J. Fillmore și D.T. Langendoen, New York, 1971, și Geoffrey N. Leech, *Towards a Semantic Interpretation of English*, London, 1969. Concluzia lui Leech este că „timpul este făcut mai exact de un adverb de timp”, p. 138.

³ Problema relației dintre morfemul timpului și adverbul de timp este dezvoltată în lucrarea lui Leech *Meaning and the English Verb*, London, 1971.

⁴ Cînd apar în colocație cu alte forme temporale decît acelea acceptate în mod obișnuit, înseamnă că construcția este semantic mai deosebită.

⁵ Pentru rațiuni stilistice vorbitorul poate să facă unele combinații mai puțin folosite.

tifică temporal. Singurele elemente semantice tratate sînt acelea care ajută la o interpretare corectă a specificării temporale a propoziției⁶. Deoarece morfemul timpului dublează parțial funcția semantică a adverbelor de timp, „există limitări speciale de co-ocurență care fac ca propozițiile: **I will see him yesterday* și **I have lived here until next week* să nu aibă înțeles”⁷. Fiind asemănător acordului sintactic, acordul semantic constă în distribuirea proprietăților de colocație printre diferitele elemente ale structurii. Restricțiile selective arată condițiile în care sensul, reprezentat de un set de mărci semantice, poate să se combine cu alte sensuri pentru a forma un constituent sintactic complex. Restricțiile selective din lecțiunile morfemului timpului specifică mărcile pe care lecțiunile adverbelor temporale trebuie să le aibă pentru a se combina cu lecțiunile morfemelor timpului și a forma lecțiuni derivate. Trăsăturile semantice din descrierea timpului sînt în mare măsură aceleași cu cele din descrierea adverbelor de timp, pentru că ele reflectă aceleași relații sistematice.

1.2. Cinci sisteme sînt relevante pentru descrierea relațiilor temporale. Acestea sînt: $\pm$ SIMULTAN, $\pm$ DEFINIT, $\pm$ REPETAT, $\pm$ EXTINS și $\pm$ LIMITAT⁸. Sistemul $\pm$ SIMULTAN poate fi descris ca indicînd o suprapunere între înțelesul timpului sau al adverbului de timp și momentul vorbirii. Primul membru al sistemului indică: V_i (ACȚIUNE (a, x, t_0)). Acest lucru este adevărat numai dacă $t = t_0$. Cel de al doilea membru al sistemului poate fi descris ca V_i (ACȚIUNE (a, x, t)), care este adevărat numai dacă $t \neq t_0$. Prezența acestui membru al sistemului în descrierea timpului și a adverbului de timp indică o referință temporală care nu se suprapune cu momentul vorbirii. Aceasta cere introducerea unui alt sistem care să indice anterioritatea sau posterioritatea față de momentul vorbirii: $\pm$ ANTERIOR. Un alt sistem ce caracterizează această relație face referiri la întinderea perioadei de timp: $\pm$ EXTINS. Durata poate fi indicată în relație cu momentul vorbirii: *He will write his lessons tomorrow*, în relație cu un timp stabilit în text, sau în relație cu o axă independentă de momentul vorbirii sau de alte părți în context (unitățile calendrice). Conceptul de durată este inclus și în definiția substantivelor și construcțiilor nominale care servesc ca obiect al prepozițiilor de timp.

Sistemul $\pm$ REPETAT specifică fie repetarea ocaziei, fie a acțiunii. Această trăsătură nu este direct legată de categoria timpului și de aceea Leech spune că „primul pas în analiza semantică a adverbelor de frecvență este acela de a observa imposibilitatea propozițiilor ce exprimă frecvența de a răspunde la întrebări ce încep cu *when*”⁹. Referința poate fi făcută

⁶ Pentru a explica semantica unei propoziții care conține mai multe adverbe de timp, trebuie să se ia în considerare factorul de subordonare. O astfel de propoziție poate fi analizată ca o predicție adverbială aflată sub dominația alteia. Aparent nu există o modificare de înțeles dacă se modifică ordonarea în subordonare.

⁷ Geoffrey N. Leech, *Towards...*, p. 134.

⁸ După părerea noastră, expusă pe larg în teza de doctorat (*Structure and Values of the English Tenses Collocated with Time Adverbials*, Cluj-Napoca, 1974), cinci sisteme sînt relevante în descrierea morfemelor timpurilor, a adverbelor de timp, precum și a colocației dintre ele. Cele cinci sisteme sînt: $\pm$ SIMULTAN, $\pm$ DEFINIT, $\pm$ REPETAT, $\pm$ EXTINS și $\pm$ LIMITAT. În teză se discută și se motivează introducerea fiecărui sistem în parte. Descrierea sensului are forma unor matrice în care mărcile au un loc fix. Alte mărci luate în discuție au fost abandonate pentru că ele pot fi reconstituite de cele cinci sisteme de mai sus.

⁹ Geoffrey N. Leech, *op.cit.*, p. 126.

explicit la o perioadă de timp sau poate fi doar sugerată ca fiind legată de o situație specifică. Dacă referința se face la prezent, atunci perioada de timp este contemporană cu momentul vorbirii : *at present, at the moment, currently, these days* etc. sau poate fi simultană cu momentul vorbirii, existînd o suprapunere perfectă între timpul acțiunii și momentul vorbirii : *right now, this moment*. În cazul acesta, relația dintre momentul vorbirii și timpul acțiunii este indicată de sistemul $\pm$ DEFINIT.

Proprietatea aspectuală de durată este relevantă pentru relația în discuție numai dacă este pusă în relație cu conceptul de limitare exprimat de sistemul $\pm$ LIMITAT.

2.0. Lecțiunile lexicale sînt baza procesului compozițional care oferă reprezentări semantice constituenților sintactici complecși. Lecțiunile derivate sînt reprezentări semantice ale timpului (TIME) și sînt o reprezentare a felului în care înțelesul lor este o funcție a înțelesurilor morfemului timpului și a adverbului de timp. Faptul că unele combinații nu au sens (**will come yesterday*) sugerează că procesul de selecție inclus în componenta semantică a gramaticii trebuie făcut în termenii unui mecanism care blochează formarea lecțiunilor derivate sau permite combinarea unităților lexicale. Operațiile de combinare au loc dacă lecțiunile din domeniul regulii de proiecție satisfac restricțiile selective ce guvernează combinarea lor. Deoarece timpurile și adverbele de timp sînt descrise cu același set de trăsături, felul în care operează restricțiile selective trebuie să fie special ¹⁰.

2.1. Studiînd diferite lecțiuni ale morfemului prezentului în colocație cu adverbe de timp, vom încerca să dăm un răspuns cu privire la natura restricțiilor selective în combinații de acest tip.

Verbele momentane acceptă combinarea cu adverbe de timp definit care indică un moment în timp : *He finishes his work today*. Morfemul timpului are o restricție selectivă care indică posibilități de colocare cu adverbe de timp care au în descrierea lor trăsătura + SIM ¹¹ :

finishes → + SIM → DEF → Ø → Ø → Ø < + SIM >

today → + SIM → DEF → Ø → Ø → LIM

finishes today → +SIM → (2) DEF → Ø → Ø → LIM

Combinația specifică o activitate care are loc într-o ocazie definită în prezent ¹².

¹⁰ Restricțiile selective nu sînt parte din descrierea sensului unei unități lexicale. Ele sînt concepte atașate lecțiunilor și exprimă condiția în care lecțiunea respectivă se combină cu alte lecțiuni, care satisfac restricția în sensul că marca indicată de ea trebuie să se găsească în descrierea sensului unității lexicale care se combină cu primul sens. Datorită naturii speciale a relației dintre morfemul timpului și adverbe de timp, felul în care acționează în acest caz mecanismul restricțiilor selective este diferit. Conceptul care acționează ca restricție selectivă poate fi și în descrierea sensului la care este atașat.

¹¹ Deoarece mărcile au loc fix în matrice și deoarece, după părerea noastră (vezi *Structure...*), opozițiile caracteristice relațiilor temporale sînt $\pm$ SIMULTAN și Ø / DEFINIT, Ø / REPETAT, Ø / EXTINS și Ø / LIMITAT, fapt ce indică sensibilitatea unui sens la un concept sau nu, și nu faptul că un sens este sensibil la un concept sau la opusul lui, în matricele folosite vom opera cu $\pm$ SIMULTAN, DEFINIT, REPETAT, EXTINS și LIMITAT. În cazul că un sens nu este sensibil la un concept, în locul acestuia în matrice va apărea Ø.

¹² Verbele momentane pot deseori coloca cu adverbe momentane modificate de prepoziții ca : *before, when, after* etc. — *That one goes off before midnight*.

Verbele momentane la prezent, aspectul comun, cer adverbe de timp nedefinit momentan : *The train for Bucharest leaves at 5.45*. Faptul că acțiunea este momentană face ca perioada de timp care îi corespunde să se suprapună perfect perioadei de timp exprimate de adverb. Prepoziții durative (*from, over, since, for*) pot fi asociate atât cu adverbe durative, cit și momentane (*three days, two weeks, noon, midnight*) și construcția rezultată poate coloca cu verbe durative : *It lasts for four days; It lasts until midnight*. Marca [EXTINS] în descrierea verbului *last* indică faptul că acesta are un înțeles durativ, fapt ce explică folosirea lui doar în aspectul comun chiar și atunci când este asociat cu o ocazie definită. Adverbul de timp contribuie cu o specificare de limitare.

2.2. Proprietățile semantice ale acțiunilor durative exprimate de prezent la aspectul comun permit combinarea numai cu adverbe de timp definit ce indică o perioadă de timp destul de lungă pentru a avea acțiunea repetată (*this week, this month, this year*) : *John walks to school this week*. Aceste adverbe ce exprimă perioade de timp limitate pot coloca cu forme temporale asociate acțiunilor repetate deoarece restricțiile selective < SIM și EXT > sînt satisfăcute :

walks → +SIM → Ø → REP → EXT → Ø < +SIM și EXT >

this week → +SIM → DEF → Ø → EXT → LIM

walks this week → +SIM → DEF → REP → (2) EXT → LIM

Acțiuni iterative exprimate de verbe la prezent pot fi modificate și de două adverbe de timp nedefinit, cu condiția ca lecțiunea derivată să exprime o perioadă de timp mai exactă : *Anne goes to school at six in the morning*. Descrierea semantică a aspectului comun al prezentului indică posibilitatea lui de colocare cu toate tipurile de referințe temporale nedefinite : *He plays baseball on Sunday*. Adverbul *on Sunday* nu este asociat unui moment specific de referință și, astfel, este compatibil cu forma temporală :

plays → +SIM → Ø → REP → EXT → Ø < -DEF >

on Sunday → Ø → Ø → Ø → EXT → LIM

plays on Sunday → +SIM → Ø → REP → (2) EXT → LIM

Datorită faptului că prezentul în aspectul comun exprimă o acțiune repetată, trăsătura [EXT] acționează și ca restricție selectivă, blocînd combinația morfemului timpului cu adverbul de timp definit momentan : **He speaks English now* (cînd *speak* este folosit ca verb al stării propoziția este corectă, deoarece înțelesul devine *He can speak English now*).

Dacă acțiunea este văzută ca o serie de ocurențe, atunci lecțiunea morfemului timpului poate fi combinată cu adverbul de frecvență : *He gets up at seven every day*. Toate tipurile de acțiuni pot fi modificate de adverbe de frecvență ce indică ocurență repetată fără o durată specifică (*hourly, daily, monthly*) : *He runs a mile daily* (verb al realizării); *Mary walks to school daily* (verb al activității); *John loses his job monthly* (verb al împlinirii)¹³.

¹³ Un verb al împlinirii conține trăsăturile semantice care îl aseamănă verbelor stării. Totuși, sînt compatibile cu adverbe în caz că sînt modificate de un substantiv la plural sau de un substantiv defectiv de plural.

Combinarea sensului unui adverb de timp nedefinit cu sensul unui adverb de frecvență oferă o lecțiune derivată compatibilă cu prezentul simplu. Aceasta aduce o specificare de ocurență repetată într-o ocazie limitată: *daily for two hours*. Înțelesul acestei combinații [$\emptyset \rightarrow \emptyset \rightarrow \text{REP} \rightarrow \text{EXT} \rightarrow \text{LIM}$] este compatibil cu înțelesul prezentului simplu, deoarece restricția selectivă <REP> este satisfăcută: *My friend practices the violin for two hours daily*:

practices $\rightarrow +\text{SIM} \rightarrow \emptyset \rightarrow \text{REP} \rightarrow \text{EXT} \rightarrow \emptyset$ <REP>

for two hours daily $\rightarrow \emptyset \rightarrow \emptyset \rightarrow \text{REP} \rightarrow \text{EXT} \rightarrow \text{LIM}$

practices for two hours daily $\rightarrow +\text{SIM} \rightarrow \emptyset \rightarrow (2) \text{REP} \rightarrow (2) \text{EXT} \rightarrow \text{LIM}$

2.3. Trăsăturile semantice ale verbelor stării indică posibilități de cologație numai cu *now*: *Now I understand that*. De obicei verbele stării nu acceptă nici un fel de adverb de timp definit, deoarece adverbele de timp definit implică o perioadă de timp limitată care vine în contradicție cu sensul verbelor stării, care nu este sensibil la conceptul de limitare: **I understand him this week*. O propoziție ce conține un verb al stării nu acceptă nici specificare temporală nedefinită. Singura specificare acceptată este aceea adusă de *already*: *He already knows the truth*. În virtutea faptului că nu sînt sensibile la marca [REPETAT], aceste verbe nu sînt compatibile cu adverbe de frecvență: **John knows the truth three times a day*. Restricția selectivă <—REP> în descrierea morfemului timpului vine în contradicție cu conceptul de repetiție implicat de adverbul de frecvență.

2.4. Aspectul progresiv al timpului prezent acceptă cologația cu adverbele de timp care indică o perioadă de timp definită. În această combinație se impune ca marca [DEFINIT] să fie satisfăcută: *Anne is staying with us these days*. Sensul prezentului continuu reclamă o specificare temporală care este satisfăcută de *these days*, care conține în descrierea sa marca [DEFINIT]:

is staying $\rightarrow +\text{SIM} \rightarrow \text{DEF} \rightarrow \emptyset \rightarrow \text{EXT} \rightarrow \text{LIM}$ <DEF>

these days $\rightarrow +\text{SIM} \rightarrow \text{DEF} \rightarrow \emptyset \rightarrow \text{EXT} \rightarrow \text{LIM}$

is staying these days $\rightarrow +\text{SIM} \rightarrow (2) \text{DEF} \rightarrow \emptyset \rightarrow (2) \text{EXT} \rightarrow (2) \text{LIM}$

Formele progresive nu pot coloca cu adverbe de timp nedefinit. Prezentul continuu implică o ocazie definită în care acțiunea are loc. Nici un adverb de timp nedefinit nu satisface această necesitate întrucît nici un adverb de acest tip nu este direct legat de momentul vorbirii. Sensul semnalului [BE—ING] indică în mod specific conceptul de definire și este incompatibil cu sensul adverbului în discuție: **He is playing the violin in the afternoon*. Forma continuă din această propoziție este incompatibilă cu ideea de repetiție și aceasta este cauza pentru care este necesară forma comună a timpului prezent: *He plays the violin in the afternoon*. Este posibil să transformăm expresia temporală nedefinită *in the afternoon* într-o expresie temporală definită prin adăugarea unui adverb care include în descrierea sa momentul vorbirii: *He is playing the violin in the afternoon*

this week. Specificarea temporală din această propoziție este compatibilă cu sensul formei progresive întrucât conține în descrierea sa marca [DEFINIT]. Această marcă o asociază cu momentul vorbirii și sensul de bază al formei progresive este satisfăcut de trăsăturile [EXTINS și LIMITAT]:

is playing $\rightarrow$ +SIM $\rightarrow$ DEF $\rightarrow$ $\emptyset$ $\rightarrow$ EXT $\rightarrow$ LIM <DEF, EXT, LIM>

in the afternoon this week $\rightarrow$ +SIM $\rightarrow$ DEF $\rightarrow$ $\emptyset$ $\rightarrow$ EXT $\rightarrow$ LIM

is playing in the afternoon this week $\rightarrow$ +SIM $\rightarrow$ (2) DEF $\rightarrow$ $\emptyset$ $\rightarrow$ (2) EXT $\rightarrow$ (2) LIM

3.0. Ca o concluzie putem spune că selecțiile restrictive operează în mod diferit cind este vorba de combinații dintre morfemul timpului și adverbe de timp, datorită tipului specific al acestei relații în care sensul timpului și cel al adverbului de timp se suprapun adeseori, expunând aceleași concepte. Oricare marcă din descrierea timpului poate opera ca selecție restrictivă, permițind sau blocind formarea lecțiunilor derivate.

ABSTRACT

The general temporal reference of different actions, the sequential relationship of one action with another is made by the balance between adverbial specification and tense forms. The description reflects the fact that many adverbials have a manifest tendency to occur with a specific tense form. Analysing the role played by the selection restrictions in the process of combining the tense morpheme and the adverbials of time we have come to the conclusion that they operate in a different way because of the specific type of this relation in which the meaning of the tense and that of the adverbial often overlap, they exhibiting the same concepts. Any marker in the description of tenses can operate like a selection restriction allowing or blocking the formation of derived readings.

Noiembrie 1977

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

PĂRȚILE DE PROPOZIȚIE

DE

PETRU ZUGUN

1.0. Importanța problemă a numărului și a calității părților de propoziție este una dintre cele mai dezbătute și mai controversate probleme lingvistice.

1.1. Astfel, ar exista :

a) după Ch. Serrus, o singură parte de propoziție, *predicatul*¹;
b) doctrina platoniciană (și aristoteliană) susține că există două părți de propoziție, *subiectul* și *predicatul*², mai precis grupa subiectului (*subiect + determinanți*) și grupa predicatului (*predicat + determinanți*); această concepție este susținută și în gramaticile carteziene; în spiritul acestei doctrine, G. Ivănescu a susținut, recent, o teorie similară³;

c) după cei mai mulți gramaticieni români există patru părți de propoziție, dintre care două principale (*subiectul* și *predicatul*) și două secundare (*atributul* și *complementul*, determinanți)⁴, sau cinci părți de propoziție (*subiectul*, *predicatul*, *atributul*, *complementul* și *elementul predicativ suplimentar*)⁵. După criterii semantice, în primul rând⁶, și morfologice, în al doilea rând, determinanții se clasifică în mai multe categorii (attribute substantivale — cu subspeciile : genitival, în dativ, în acuzativ — ; adjectivale ; pronominale etc. ; respectiv, complemente necircumstanțiale — direct și indirect — și circumstanțiale : de loc, de timp, de cauză, cumulativ etc.⁷).

2.1. Din motive de ordin logic și gramatical, numai predicatul, singur, nu este suficient pentru o comunicare lingvistică ; de aceea opinia

¹ Vezi Ch. Serrus, *Le parallélisme logico-grammatical*, Paris, 1935, p. 397—402.

² Vezi Al. Graur — L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. a II-a, București, 1965, p. 11.

³ Vezi G. Ivănescu, *Gramatica și logica. I. Structura gândirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii*, în AUT, Științe sociale, II, 1964, p. 193—219. Autorul ia în considerație „nu cuvintele, ci gândirea și realitățile lor, a căror reflectare este gândirea” (p. 194). Aceeași concepție apare și la B.B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române*, București, 1971, p. 45.

⁴ Această opinie este cea mai răspândită. Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 526—537.

⁵ Vezi *Gramatica limbii române*, Editura Academiei R.S.R., București, 1966, vol. II, p. 74—78, 99—105, 206 și *passim*; Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, București, 1957, p. 105—120.

⁶ Vezi Valeria Guțu Romalo, *Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 25—34.

⁷ Unele dintre ele pot fi, după contexte, atât circumstanțiale, cât și necircumstanțiale (vezi D. Crașoveanu, *Sint circumstanțiale complementul opozițional, cumulativ și de excepție, precum și subordonatele corespunzătoare?*, în LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 147—155).

lui Ch. Serrus nu poate fi considerată justă⁸ : a îngloba în predicat tot ce există într-o propoziție înseamnă a confunda unități distincte prin funcțiile lor specifice. Dealtfel, ea n-a mai fost susținută de nimeni.

2.2. Justificarea esențială a celei de-a doua soluții constă în perspectiva logico-gramaticală adoptată (se pornește de la concept spre limbă, spre expresia lui lingvistică globală). Din motive de ordin lingvistic nu poate fi acceptată, credem, nici cea de-a doua opinie fundamentală :

a) atît determinanții din grupa subiectului, cît și determinanții din grupa predicatului sînt independenți (cu excepția atributului adjectival, în unele limbi flexionare ca româna, franceza, italiana ș.a.), sub raport flexionar și, în general, sub raport morfologic, față de determinanții lor :

<i>muncitorul</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \text{vesel} \\ \text{de acolo} \\ \text{de lingă mine} \\ \text{Ion} \\ \text{etc.} \end{array} \right.$	<i>citește</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \text{repede} \\ \text{multe} \\ \text{cărți} \\ \text{în bibliotecă} \\ \text{etc.} \end{array} \right.$
-------------------	---	----------------	---

b) determinanții pot alcătui ei înșiși o propoziție — propozițiile subordonate — cu subiecte și predicate proprii și, eventual, cu determinanții lor proprii, părți de propoziție sau propoziții : *muncitorul^a/ despre care mi-ai vorbit atunci^b/ cînd ne-am plimbat împreună^c/ citește atent cărțile^a/*; în consecință, așa cum acceptăm pentru *citește (atent cărțile)* valoarea predicativă și de indice propozițional, sîntem obligați să acordăm aceleași funcții și lui (*despre care mi-ai vorbit (atunci)* și (*cînd*) *ne-am plimbat (împreună)*).

2.3. La ce soluție, în problema tipurilor fundamentale de părți de propoziție, se ajunge dacă se are, însă, în vedere perspectiva opusă, mai potrivită în investigația lingvistică, dacă pornim, adică, de la limbă spre concept, de la expresia lingvistică propozițională spre identificarea conceptelor pe care le poartă această?

2.4. Cea de-a treia opinie fundamentală are în vedere această perspectivă și ni se pare cea mai acceptabilă între toate ; putem constata, totuși, că prezintă, și ea, unele contradicții și aspecte nerezolvate :

a) diferă, sub raport sintactic, „apozitia” de „atribut” ? ;

b) două părți secundare de propoziție, atributul și complementul, au, amîndouă, funcții identice ori foarte asemănătoare, și cuvintele cu aceste funcții nu diferă nici sub raport flexionar, nici sub raport referențial ;

c) verbul „copulativ” și „numele predicativ”, care formează, împreună, „predicatul nominal” (echivalent, funcțional, cu predicatul verbal simplu⁹), sînt două părți de propoziție sau una singură ? ;

d) judecînd în mod analog, „semiauxiliarele” (*pot*, de exemplu) și *verbum infinitum* următor (*cădea, să cad* etc. în *pot cădea, pot să cad*), care formează, împreună, un „predicatul verbal compus”, sînt două părți

⁸ Vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 197. Există și opinia după care subiectul și nu predicatul ar fi cea mai importantă parte de propoziție (vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 531—532).

⁹ Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 531.

de propoziție (din motive de ordin flexionar și semantic) sau o singură parte de propoziție?;

e) „elementul predicativ suplimentar” și „atributul circumstanțial”, caracterizate prin dublă subordonare (și față de un verb și față de un nume), sint părți de propoziție diferite între ele și față de celelalte părți de propoziție secundare sau constituie subspecii ale unora dintre acestea?

2.5. În concluzie, observăm că nu știm exact numărul și calitatea tipurilor fundamentale de părți de propoziție.

3.0. Având în vedere îndeosebi realitatea lingvistică românească, precum și bibliografia românească a problemei, încercăm, în cele ce urmează, să dăm un răspuns nou în privința numărului și calității tipurilor fundamentale de părți de propoziție.

3.1. Avem în vedere următorul criteriu: tipurile de relații fundamentale existente între cuvintele în care poate fi disociată o propoziție, după criterii semantice și flexionare. Considerăm că acest criteriu este suficient pentru identificarea tipurilor fundamentale de părți de propoziție. Tipul de enunț supus analizei va fi acela în care se încadrează și enunțul următor, care cuprinde aproape toate situațiile controversate (pentru alte situații recurgem la alte enunțuri): *Elea aceea, Ioana, era înaltă și începea să alerge veselă prin iarbă.*

3.2. Din cele cinci tipuri de raporturi sintactice existente în limba română¹⁰, pentru identificarea tipurilor fundamentale de părți de propoziție, după criteriul raporturilor existente între unitățile sintactice („cuvintele care pot avea funcția de părți de propoziție”), interesează numai două: *raportul de inerență* („de dublă condiționare între subiect și predicat”) și *raportul de subordonare* („raportul dintre determinant și determinat său”); celelalte trei tipuri de raporturi (*raportul de coordonare*, „posibil la nivelul tuturor unităților sintactice”, *raportul explicativ*, „posibil între o propoziție sau o frază explicativă și o propoziție sau frază explicată”, și *raportul de incidență*, „posibil între un cuvânt incident la care de obicei nu se vorbește de funcție sintactică — o propoziție incidentă sau o frază incidentă —, pe de o parte, și o propoziție sau o frază neincidentă, pe de altă parte”¹¹) nu pot avea rol în rezolvarea problemei în discuție.

3.3. Între unitățile sintactice numite *subiect* și *predicat* există un raport specific, raportul de inerență, de dublă condiționare¹², deci subiectul și predicatul sint două părți de propoziție diferite. Se știe bine, apoi, că, atît sub raport flexionar, cit și sub raport referențial, cuvintele cu rol de subiect și cuvintele cu funcție de predicat diferă substanțial.

3.4. Raportul dintre atribut (*aceea*) și apozitie (*Ioana*), pe de o parte, și determinatul său (*elea*), pe de altă parte, este același, de subordonare.

3.5. De asemenea, raportul dintre complement (*prin iarbă*) și determinatul lui (*să alerge*) este tot un raport de subordonare. Atît atributul,

¹⁰ Adică *raportul de inerență*, *raportul de coordonare*, *raportul de subordonare*, *raportul explicativ*, *raportul de incidență*; vezi lucrarea de sinteză a lui C. Dimitriu, *Observații în legătură cu raporturile sintactice*, în AUL, Lingvistică, XX, 1974, p. 9–22.

¹¹ Idem, *ibidem*, p. 22.

¹² Vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 195–197.

cit și complementul sint *adjuncți* față de determinații lor. Atit la atribut, cit și la complement sint utilizate și pot fi întâlnite aceleași categorii gramaticale, forme flexionare etc. Dovadă în acest sens poate sta și posibilitatea inversiunii celor doi determinanți față de determinații lor (evident că, în consecință, sensurile comunicărilor sint diferite, topica fiind funcțională sub raport gramatical și referențial). Putem spune atit *eleva veselă alerga prin iarbă*, cit și *eleva de pe iarbă alerga veselă*. Atributul și complementul au aceeași funcție fundamentală, de a preciza sensul actualizat al determinatului¹³. Faptul că determinatul atributului (substantiv, pronume) diferă sub raport morfologic de determinatul complementului (verb, adjectiv, adverb, interjecție) nu constituie un argument decisiv pentru a considera că atributul și complementul sint două tipuri fundamentale diferite de părți de propoziție. Așa cum atit determinantul verbului, cit și determinantul adjectivului sint numiți, obișnuit, cu același termen, complement (deși cei doi determinați sint foarte diferiți sub raport flexionar și semantic), poate fi numit cu termenul *adjunct* și determinantul numelui și determinantul verbului (și adjectivului, adverbului și interjecției). În esență, atributul nu este altceva decit un complement al numelui, iar complementul nu este altceva decit un atribut al verbului, adjectivului etc.

În baza criteriului enunțat, vom spune că atributul și complementul alcătuiesc o singură parte de propoziție, pe care o vom numi *adjunct* (corespunde fr. *complément*).

3.6. În privința raportului cu numele și cu verbul (unități cu care stă în relație), despre *veselă* („element predicativ suplimentar”), din *eleva aleargă veselă*, și despre *veselă* („atribut circumstanțial”), din *veselă, eleva alerga*, nu se poate spune altceva decit că, în ambele enunțuri, între *veselă*, pe de o parte, și *eleva* și *alerga*, pe de altă parte, raportul fundamental este același, de dublă subordonare (manifestat prin acord — prezent, aici, dar neobligatoriu în alte cazuri —, și prin recțiune heterosintagmatică, obligatorie), și față de nume și față de verb. Sub raport flexionar și referențial, „elementul predicativ suplimentar” nu diferă de „atributul circumstanțial”. Deci, „elementul predicativ suplimentar” și „atributul circumstanțial” sint două nume ale aceleiași realități. Trebuie preferată denumirea de *atribut circumstanțial*, mai sugestivă. În baza raportului de subordonare, atributul circumstanțial este și el un *adjunct*.

3.7. Cui se subordonează (fiindcă numai de un raport de subordonare poate fi vorba) funcția numită, curent, „nume predicativ”, numai funcției „subiect” sau, concomitent, acesteia și verbului „copulativ”? După opinia lui D. D. Drașoveanu¹⁴, acest adjunct numit, obișnuit, „nume predicativ” se subordonează numai funcției „subiect” (substantiv, pronume etc.) și numai în prezența verbului (prin ultima caracteristică enunțată se deosebește de altă funcție, aceea numită „atribut”), fiind „actant” al numelui cu rol de „subiect”, dar „nonatribut” și „extrapredicativ”. Subordonarea „numelui predicativ” față de subiect este neîndoielnică. Însă, în construcții de tipul *este posibil (să vină)*, *pare probabil (să vină)* etc. putem constata că *posibil* și *probabil* nu pot intra

¹³ Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 533—534.

¹⁴ *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 271—274.

în relație, în propoziția din care fac parte, decît cu verbul (*este, pare*), singura funcție cu care coexistă. Prin extindere, am putea considera că și în (*el*) *este înalt*, (*ele*) *sînt înalte*, *înalt(e)* se subordonează atît subiectului (*el, ele*), cît și predicatului (*este*). Dubla relație de subordonare a „numelui predicativ” este marcată de mărcile pentru categoria numărului, la „subiect”, „predicat”, „nume predicativ”. În consecință, același raport de dublă subordonare (manifestat, de asemenea — eventual —, prin acord și prin recțiune heterosintagmatică) caracterizează și „numele predicativ”, astfel că, din acest motiv, unitatea *veselă* din enunțul *eleva era veselă* și unitatea *veselă* din enunțul *eleva alerga veselă* (și eventual, *veselă, eleva alerga*) sînt echivalente sub raport structural și sintactic. Deci, ceea ce se numește „nume predicativ” este, de fapt, un *adjunct*, subordonat, concomitent (ca și „elementul predicativ suplimentar” și „atributul circumstanțial”) atît unui nume, cît și unui verb¹⁵.

3.8. Împotriva încadrării în același tip fundamental de parte de propoziție a celor două unități se poate ridica obiecția inexistenței unui sens lexical în cazul verbului *era* (din *eleva era veselă*) și a existenței unui astfel de sens în cazul verbului *alerga* (*eleva alerga veselă*), astfel că unitatea *veselă* din cele două enunțuri ar face parte din structuri diferite (*primară*, respectiv *derivată*¹⁶). În primul rînd, pentru comunicarea lingvistică, este *obligatorie* utilizarea ambelor unități *veselă*¹⁷; în al doilea rînd, este, într-adevăr, lipsit de sens lexical *era* din *eleva era veselă*? Răspunsul este negativ. La *nivelul limbii*, „copulativele” *a fi* și *a părea* sînt antonime (sau, cel puțin, diferite sub raport semantic), astfel că două enunțuri ca *eleva era veselă* și *eleva părea veselă* sînt comunicări opuse (și, în general, diferite) numai din cauza celor două „copulative” pe care le conțin (în rest, enunțurile sînt identice)¹⁸. Or, antonimia se bazează pe existența unui sens lexical¹⁹. *A fi* „copulativ”

¹⁵ Posibilitatea „confuziei” între „numele predicativ” și „elementul predicativ suplimentar” a fost recunoscută în *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 210, și de V. Hodiș, *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*, în L.R. XVI, 1967, nr. 6, p. 489.

¹⁶ Vezi Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973, p. 134—135.

¹⁷ Despre părțile secundare de propoziție, Iorgu Iordan afirmă, cu dreptate deplină, că „prezența lor este deseori absolut necesară pentru exprimarea justă (conformă cu adevărul) a realității” (*op. cit.*, p. 535).

¹⁸ Și formele flexionare ale acestui verb pot fi disociate în radical (*sint-, er-, est-, fu-*) — purtător, prin definiție, al unui sens lexical — și flectiv. Neutilizarea sistematică a „copulei”, în unele limbi, cînd aceasta este la indicativ prezent (vezi J. Vendryes, *Le langage*, p. 145—146, ed. 1939), se explică, desigur, ca și celelalte omisiuni, prin sentimentul inutilității ei, în acest caz (construcția în care apare este foarte frecventă și deci ușor de înțeles oricum, cu și fără „copulă”).

¹⁹ Pentru a demonstra existența antonimiei între *a fi* și *a părea* „copulative”, cităm dialogul dintre Hamlet și regină din cunoscuta piesă a lui Shakespeare (actul I, scena 2):

Regina *Așa e dal: să moară ce trăiește,
Trecînd prin viață către veșnicie.*

Hamlet *Așa e dal, da, doamnă.*

Regina *Dacă e,*

De ce să-ți pară altfel numai ție?

Hamlet *Să-mi «pară»? Nu, e chiar așa, nu-mi «pare».*

(În engleză, în original, ultima replică a lui Hamlet: *«Seems», madam? nay, it is; I know not «seems»*) (vezi William Shakespeare, *Tragedia lui Hamlet, Prinț de Danemarca*, text anglo-român, îngrijit și tradus... de Vladimir Streinu, București, 1965, p. 28 și 29).

intră, ca orice verb, în opoziții semnificative (în sensul saussurian al expresiei) cu celelalte verbe. Se știe, de asemenea, că, pentru expresia categoriilor gramaticale, utilizarea lui *a fi* „copulativ” este obligatorie²⁰. Trebuie recunoscut doar faptul că *era* din *eleva era veselă* și *era* din *eleva era aici* sint două verbe *predicative*²¹ diferite semantic, deși identice sub raport fonetic și flexionar (deci sint două verbe omonime), unul al cărui sens se definește prin opoziție cu sensul verbului *a părea*²², iar celălalt semnificând „a se afla”, „a trăi” etc.²³. Funcția de a le identifica revine adjunctilor lor (*veselă*, respectiv *aici*). În lipsa oricărui adjunct, *a fi* înseamnă „a trăi”, „a se afla” etc. În rest (morfologic, chiar distributiv, în mare parte), cele două verbe *a fi* sint identice ori foarte asemănătoare (fapt explicabil diacronic). Această interpretare rezolvă, între altele, contradicția (insolubilă, altfel) între caracterul „nepredicativ” al verbelor „copulative” și caracterul lor de principal (adeseori unic) indice propozițional în regentele insuficiente (de exemplu, *este*, din *ceea ce dorim este să mergem*) și din regenta „predicativei”, în general.

3.9. În general vorbind, insuficiența semantică a verbelor „copulative”, atât de des invocată pentru a justifica încadrarea acestor verbe într-o *categorie sintactică* specială, nu justifică acest tratament special al lor. Insuficiența semantică sint și alte verbe²⁴ (de exemplu, cele tranzitive, precum și unele netranzitive), care „cer” o „complinire”, „complementul direct” ori alt tip de complement (care pot lipsi, însă, uneori, așa cum și „numele predicativ” este neexprimat, dar subînțeles, în situații concrete binecunoscute).

3.10. În concluzie, „numele predicativ” este și el o specie de adjunct, face parte din tipul fundamental de propoziție numit *adjunct*. Specia în care se încadrează este *atributul circumstanțial*²⁵. Propoziția corespunzătoare este *atributivă circumstanțială*.

²⁰ De asemenea, și *a fi* „copulativ” are determinanți proprii (vezi G. G. Neamțu, *Termeni regești pentru determinanții (complementele) predicatului nominal*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 51–66).

²¹ Pentru alte argumente, vezi, recent, D. D. Drașoveanu, *Sintagma „verb + adjectiv” – o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 265–267. Vezi, în același sens, și Elena Neagoe, *Observații asupra definiției verbului copulativ*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 95–97 (unde se propune contopirea „numelui predicativ” cu „elementul predicativ suplimentar”); G. G. Neamțu, *Despre auxiliare. Cu privire specială la „a fi”*, în CL, XIII, 1971, nr. 2, p. 355–363 (cu interpretări contradictorii). În unele gramatici germane mai recente nu se face nici o deosebire, sub raportul predicativității, între corespondentul lui „a fi” „copulativ” și celelalte verbe „predicative”. Vezi, de exemplu, Erhard Agricola (și colaboratori), *Die Deutsche Sprache*, vol. II, Leipzig, 1970, p. 923. În lucrarea sa din 1973, la p. 288–289 și nota 13, D. D. Drașoveanu citează, în același sens, *Der Grosse Duden*, ediția 1966.

²² Sensul lexical al celorlalte verbe copulative nu poate fi pus la îndoială (vezi D. D. Drașoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 235–242). Incluziunea verbului în noțiunea de copulă constituie una din marile erori ale lingvisticii generale.

²³ Uneori, distincția semantică între cele două verbe este neutralizată, fără ca acest fapt să aibă legătură cu valoarea lor predicativă, care este generală: „Mă aflu fericit [s.n.], maistre, mărturisirea medicul de la Slătiori, să cunosc aici pe unul dintre profesorii iubiți pe care îi avem” (Mihail Sadoveanu, *Cîntecul Mioarei*, în *Opere*, vol. 22, București, [1973], p. 448).

²⁴ Pentru clasificarea verbelor după criteriul insuficienței lor semantice, vezi D. D. Drașoveanu, *op. cit.*, nota 22.

²⁵ La acest punct, poziția noastră este identică, în fond, cu aceea a Elenei Neagoe din *op. cit.* (vezi în special p. 96).

3.11. Trebuie considerate atribute circumstanțiale și părțile de propoziție numite, obișnuit, complemente de excepție, cumulativ și sociativ, deoarece conținutul și flexiunea cuvintelor cu aceste funcții sint în dependență atît față de un nume, cît și de predicat (de exemplu, putem spune : *au venit toate, afară de Ioana*, dar nu și *au venit toate, afară de Ion*).

3.12. Credem, odată cu Jean Dubois, că în teoria despre „semi-auxiliare”, analiza gramaticală se confundă (nu se îmbină) cu analiza semantică²⁶, astfel că nu este potrivit să recunoaștem unitățile numite „verb semiauxiliar” și „predicat verbal compus”. Cele două verbe despre care se spune că îl compun se flexionează diferit și au, fiecare, sensuri lexicale proprii.

4.0. În concluzie, putem avea numai trei tipuri fundamentale de părți de propoziție : *subiect* (în enunțul analizat, *eleva*), *predicat* (*era, începea să alege*) și *adjunct* (*aceea, Ioana*²⁷, *înaltă, veselă, prin iarbă*). Cuvintele cu rol de adjuncti sint comutabile între ele (realizindu-se, astfel, obișnuit, comunicări diferite): Nu sint, însă, comutabile între ele cuvintele cu rol de subiect, de predicat și de adjunct (numai în locuțiuni de tipul *își ia inima în dinți, ne prinde ploaia* etc., înregistrăm, la analiza morfologico-sintactică extinsă, înglobarea — deci neutralizarea — subiectului și adjunctului, în predicat). Subiectul și adjunctul pot fi simpli și multipli; predicatul, numai verbal, poate fi numai simplu (eventual repetat, ca în *merge, merge, merge*).

4.1. Propozițiile pot fi formate din : a) *subiect + predicat*; b) *predicat (+ subiectivă)*; c) *subiect + predicat + adjunct* (sau *adjuncti*).

5.0. Se numește adjunct unitatea sintactică care se află în raport de subordonare față de altă unitate sintactică (subiect, predicat, alt adjunct).

5.1. Identificarea adjunctului, ca tip fundamental de parte de propoziție, alături de subiect și predicat, corespunde necesităților gramaticale și semantice implicate în segmentarea în unități sintactice.

5.2. Urmind criterii variate, la nivele diferite de analiză, adjunctii (ca și subiectele și predicatele) pot fi clasificați în categorii diverse.

5.3. Astfel, după criteriul gradului de necesitate al utilizării lor la nivelul limbii, adjunctii sint *obligatorii* și *facultativi*. Sint obligatorii adjunctii părților de propoziție exprimate prin cuvinte insuficiente semantic, și anume : adjunctii obligatorii sint cei numiți obișnuit „nume predicativ”, „complement direct”, „complement indirect” și „complement de agent” (cînd lipsesc, acești adjuncti sint subînțeleși, afirmație valabilă și pentru „numele predicativ”). Adjunctul *oameni* etc. din *eu văd oameni* este la fel de necesar ca și adjunctul *oameni* din *ei par oameni*. Sint facultativi, la nivelul limbii, ceilalți adjuncti. Tîți adjunctii sint obligatorii, însă, în expresia enunțurilor concrete²⁸.

²⁶ *Grammaire structurale du français. Le verbe*, Paris, 1967, p. 13.

²⁷ Neputînd exista fără determinat, apozitia este subordonată acestuia (vezi C. Dimitriu, *Observații în legătură cu propoziția apozitivă*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XVII, 1966, p. 151—163). Apozitia este o specie de adjunct.

²⁸ Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 535—536.

5.4. După numărul determinanților lor și, implicit, al raporturilor de subordonare cu care întrețin raporturi, adjuncții se împart în două categorii : a) adjuncți care sînt subordonați unui singur determinat (adjuncții numiți, obișnuit, „atribut” și „complement”); b) adjuncți care sînt subordonați față de doi determinați („atributul circumstanțial” — în care am inclus partea de propoziție numită, obișnuit, astfel, dar și „numele predicativ” și „elementul predicativ suplimentar”, precum și alte complemente).

5.5. După gradul de dependență față de determinații principali (subiectul și predicatul), adjuncții pot fi : a) de gradul 1, cînd sînt determinanți direcți ai acestora (*aceea, Ioana, înaltă, veselă, prin iarbă*) în enunțul analizat ; b) de gradul al 2-lea, cînd sînt determinanți ai unor determinanți ai subiectului și predicatului (*uns, coșcovii, cu coada, -n loc de labă, din enunțul Pe cupțiorul uns cu humă și pe coșcovii pereți / Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț / Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă, Eminescu, Călin — file din poveste*) ; c) determinanți de gradul al 3-lea, deduși în mod analog (*cu humă și sfredel, din enunțul de mai sus*) ș.a.m.d.

5.6. După criterii semantice, adjuncții de orice fel pot fi clasate în grupe diferite : unii care indică locul, alții care indică timpul, cauza, scopul, substanța, calitatea etc.

5.7. După natura morfologică a determinaților lor, adjuncții pot fi *attribute* (cei care determină un substantiv ori pronume) și *complemente* (cei care determină verbe, adjective, adverbe și interjecții).

5.8. După criterii morfologice, adjuncții pot fi substantivali, adjectivali, verbali etc.

5.9. După locul față de determinații lor, adjuncții pot fi enclitici și proclitici.

5.10. Determinanții din frază, corespunzători, funcțional, cu determinații (*adjuncții*) din propoziție, se numesc propoziții subordonate și acestea se organizează tot prin stabilirea de relații între ele și cuvintele regente cărora li se acordă rolul de subiect, de predicat și de adjunct.

6. Subiectul, predicatul și adjunctul sînt universalii lingvistice, care, în limbi diferite structural, se realizează fie în mod asemănător, fie în mod diferit, în funcție de tipul flexionar în care se încadrează fiecare limbă. Chiar în aceeași limbă, același tip fundamental de parte de propoziție se poate realiza diferit (sub raportul formelor flexionare, de exemplu).

7. Analiza propozițiilor în trei tipuri fundamentale de părți de propoziție (*subiect, predicat, adjunct*) satisface atît necesitățile de ordin gramatical, cît și necesitățile de ordin semantic ale analizei. Ea este, totodată, analiza cea mai economică.

Iulie 1976

Universitatea „Al. I. Cuza”
Facultatea de filologie
Iași, Calea 23 August, 11

Nota redacției

În privința numărului părților principale de propoziție, semnalăm că și Sextil Pușcariu, în *Limba română. I. Privire generală*, București, 1940, p. 145, susține că predicatul este singura parte principală de propoziție, cu toate că recunoaște dependența, prin acord, a predicatului față de subiect.

Opinia lui Petru Zugun ar fi putut fi susținută și de articolele lui M. Zdrenghea, *O nouă clasificare a părților de vorbire*, în AUI, serie nouă, secțiunea III, Științe sociale, VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 111—118, și *Considérations sur le rapport entre la langue et la pensée*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, vol. I, București, 1969, p. 541—547.

I. L. CARAGIALE ȘI TEHNICA LIMBAJULUI ABSURD

DE

ELENA DRAGOȘ

Lui D. MACREA, la 70 de ani

0. Investițiile teoretice în opera lui I. L. Caragiale au înregistrat un număr apreciabil de date, universul finit al operei sale suportînd, în fapt, o infinitate de semnificații și deci de interpretări. Una dintre cele mai recente aserțiuni asupra operei lui Caragiale privește posibilitatea ca teatrul sau proza sa să stea la originile absurdului în redacție românească¹. Această afirmație trebuie însă secondată de o serie de precizări, fără de care înțelegerea operei marelui comic ar fi deformată, atît în resoriturile ei interne, cît și în receptările succesive.

1. Deși aparent echivalent cu *alogismul*, *absurdul* presupune cu toate acestea o mare concentrare de gîndire², tocmai pentru că ceea ce postulează absurdul ca expresie trebuie să contravină exprimării obișnuite. Această tensiune permanentă, observabilă la formele moderne ale literaturii absurdului, are o altă manifestare la formele primare, ținînd atît de ideologia autorului, cît și de structura operei. Dacă absurdul contemporan este surprins pe o scară ce merge de la abolirea comunicării, de la afirmarea unei afazii, a unei inhibiții literare, pînă la polul opus, unde apare excesul de limbaj „tradus nu atît prin logoree, psitacism sau « beție de cuvinte » (bombastic, emfază, imagism baroc), cît prin hipertrofia și supremația automatismelor frazelor gata făcute, clișeele limbajului”³, în formele sale incipiente, absurdul a operat mai ales cu cea de-a doua serie de fenomene, așa cum le vom surprinde și la I. L. Caragiale.

Ambele aspecte sînt intim legate de conștiința scriitorilor existențialiști că între realitate și rațiune s-a creat o prăpastie ce nu poate fi traversată și că singura armă de a lupta cu neantul este celebra replică a lui Hamlet: „Words, words, words”. Deci instalarea absurdului în conștiință e determinată de ruperea fenomenului de cauza care i-a dat naștere, a realității de relațiile ei firești, considerînd-o doar o sumă a elementelor ei componente, în speranța că o altă realitate — cuvîntul — i-ar putea reda unitatea organică. Deruta fundamentală începe tocmai în momentul în care se dovedește că și cuvîntul trădează, că expresia e precară, că

¹ Cercetările poetice vin în întîmpinarea acestor proliferări teoretice. R. Jakobson e de părere că: „Selectarea clasicilor și reinterpretarea lor ori de cîte ori se afirmă o nouă orientare, iată una din problemele importante ale studiilor literare sincronice”, în *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă*, în *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 86.

² „Ar fi fals să se creadă că absurdul înseamnă sfîrșitul gîndirii. Nu numai că gîndirea e păstrată în absurd, dar ea doblîndește o tensiunea nebănuită pînă atunci”, precizează N. Balotă, în *Lupta cu absurdul*, București, 1971, p. 33.

³ Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, București, 1973, s.v. *antiliteratura*.

sensurile sînt nebuloase, că se operează cu aproxima ii, dizolvind cuv ntul în imagine verbal ⁴.

1.1. La Caragiale, scriitor al cărui sistem caracterologic de origine clasică e de o transparen  deosebită, nu vom  nt lni nici la autor, nici la eroii săi, obsesii existen ialiste de felul: imposibilitatea pătrunderii lumii cu mijloacele ra iunii. (Deși ros de situații absurde, Caragiale nu a crezut în ilogismul vie ii, nu a hrănit ideea zădărniciei ei; el a văzut ilogicul, haosul, monstruosul în societate, nu în existen  .) Prin urmare, ceea ce trebuie arătat, cu scopul disocierilor oportune unei astfel de opere, e că autorul dramatic, ca  i prozatorul, a surprins mecanismul care conduce la situații absurde, l-a st p nit cu o putere  i cu o precizie ca nimeni altul  i l-a denun at prin comic⁵.

Atmosfera de bonomie, de neseriozitate perpetuă a personajelor, derivată cel mai adesea din comicul de limbaj, salvează personajele de la anxietate  i pesimism kafkian, dar le  i depersonalizează le uniformizează, limbajul fiind singura lor formă de trăire, „sursa iluziei că există”⁶. Caragiale a intuit, ca altădată Shakespeare, că absurdul lingvistic poate deveni o sursă inepuizabilă a comicului, servind deopotrivă  i dezvăluirii ilogicului vie ii în societatea burgheză.  n felul acesta limbajul devine for   proprie, acaparatoare, prezen   fizică, singura ce propulsează intriga, personajele nefiind dec t „victimele datoriei de a vorbi”⁷.

1.2. Fiind solicitat ca factor caracterizant, limbajul personajelor trebuie studiat în toată varietatea func iilor sale, mai cu seamă că s-a observat de către cercetătorii operei lui Caragiale o violare a unora⁸ sau o hipersolicitare a altora, nu at t din ra iuni de comunicare, c t din ra iuni estetice. De aceea indicele specific operei lui Caragiale nu este doar comicul, apoi absurdul etc., ci conlucrarea acestor elemente, adică demascarea absurdului cu armele comicului. Toate aspectele aberante de la o folosire normală a limbajului, în cadrul unei funcții sau al alteia, sînt astfel subordonate categoriei comicului, element imediat observabil. Dealtfel comicul poartă în sine, prin categoria contradic iei, germenul absurdului⁹, procedeele acestuia nefiind dec t o exagerare cantitativă a procedeelor comice (folosirea cli elor verbale, a expresiilor stereotipe, a elementelor unei sintaxe disolute etc.).

⁴ „Cuv ntul care a încetat de mult să fie o podoabă  i pierde  i prestigiul umil al utilit  ii, căci fie că e purtătorul unor  n elesuri contrarii, fie că e suport al unei lumi care nu luminează, el r m ne numai semnul unei penurii congenitale a scriitorului în fa a lumii”, subliniază B. Elvin  n *Prefa  * la Eugen Ionescu, *Teatru*, București, 1968, p. 48.

⁵ Acest mecanism s-ar putea rezuma în c teva trăsături de felul: — aparen   schimbărilor; — antagonismul permanent între  el  i rezultate; — antagonismul dintre scop  i mijloace etc.

⁶ B. Elvin, *Modernitatea clasicului I. L. Caragiale*, București, 1967, p. 46.

⁷ B. Elvin, *Prefa  * la Eugen Ionescu, *Teatru*, București, 1968, p. 16, nota 1.

⁸  t. Munteanu, *Stilistica dialogului în proza scurtă a lui I. L. Caragiale*,  n *Studii de limbă  i stil*, Timișoara, 1973, p. 73—82. Cf.  i  t. Cazimir, *Caragiale — universul comic*, București, 1967, p. 236.

⁹ Vezi, în acest sens, comentariile asupra oximoronului „Curat murdar” realizat de Al. Călinescu,  n *Caragiale sau virsta modernă a literaturii*, București, 1976, p. 188—191.

Potrivit schemei teoriei informației, în fluxul comunicativ funcționează toate cele șase funcții ale limbajului¹⁰ cu grade diferite de prezență. Or, ignorarea expresă a unei funcții sau supralicitarea ei, în situații ce vizează contrastul, degajă comicul limbajului absurd. Dezagregarea, compromiterea schemei comunicării este astfel un fapt predictibil. Pe emițător nu-l interesează dacă mesajul său e receptat, vorbește de dragul sonorității, receptorul nu e atent la ceea ce i s-a emis și comunică în paralel, codul nu e selectat de nici unul dintre parteneri etc.

2. În calitate de emițători, toate personajele dramatice ar putea fi studiate prin prisma funcției emotive, totuși ne oprim numai la cîteva care, prin ipostaza de oratori¹¹, pun în evidență funcția motivivă. Această funcție presupune nu numai transmiterea de informații, dar și reflectarea în mesaj a personalității emițătorului, a emoțiilor de care e stăpînit, de unde și denumirea.

2.1. Discursul lui Farfuridi rămîne un exemplu de felul cum confuzia din gîndirea personajului, ilogismul său fundamental, ce conchide : „Din două una : ori să se revizuiască primesc, dar să nu se schimbe nimica ; ori să nu se revizuiască, primesc ! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, și anume în punctele ... esențiale”, se exteriorizează și printr-o sintaxă extrem de precară, cu fraze fără propoziție principală, cu non-acorduri, cu un număr sporit de conective subordonatoare față de numărul verbelor predicative, cu familiarisme, cu lipsă de cronologie a datelor, cu alunecări nespecifice pe pista numerelor, cu repetări etc. : „*Dacă Europa ... să fie cu ochii ațintiți asupra noastră, dacă mă pot pronunța astfel, care lovesc soțietatea, adică fiindcă din cauza zguduirilor ... și...idei subversive...și mă-nțelegi, mai în sfîrșit, pentru care în orice ocaziuni solemne a dat probe de tact ...vreau să zic într-o privință, poporul, națiunea, România ... țara în sfîrșit ... cu bun-simț, pentru ca Europa cu un moment mai înainte să vie și să recunoască, de la care putem zice depandă ... precum — dați-mi voie — precum la 21, dați-mi voie, la 48, la 34, la 54, la 64, la 74, asemenea și la 84 și la 94, și etțetera, întrucît ne privește ... pentru ca să dăm exemplul chiar surorilor noastre de ginte latine însă !*”¹².

Privit din punctul de vedere al situației emotive, Farfuridi ar putea fi absolvit de culpa discursivității frazei sale. Dar realismul critic al lui Caragiale a urmărit demascarea prin exagerare a ilogismului funciar al eroului, ilogism derivat fie dintr-o comoditate de gîndire, fie din idioțenie, care răzbate prin elementele lingvistice ale discursului său, antrenînd în derivă nu numai funcția motivivă, ci și pe cea conativă, pe cea referențială, dar solicitînd, prin contrast, pe cea fatică (mă-nțelegi, dați-mi voie !). Categoria solicitată e cea a contradicției : deși se cere coerență pentru că e un discurs solemn, aceasta nu există ; deși se cere informație, tot

¹⁰ Cele șase funcții ale limbajului secondează cîte un element din schema simplă a comunicării : la emițător e funcția motivivă, la receptor e cea conativă, centrarea asupra mesajului o dă funcția poetică, explicarea codului e atribuția funcției metalinguale, realizarea contactului o face funcția fatică, iar contextul sau referirea la un context extralingvistic e dată de funcția referențială. Cf. R. Jakobson, *art.cit.*, p. 88 — 94.

¹¹ Paula Diaconescu, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne*, în SCL, XXV, 1974, nr. 3, p. 229 — 242.

¹² Deoarece replicile sînt arhicunoscute ne permitem să nu cităm după ediție, volum, pagină etc.

ca o cerință a stilului oratoric, aceasta e nulă; deși funcția fatică ar trebui să fie de grad zero, ea este totuși prezentă¹³.

2.2. Comparativ cu discursul lui Farfuridi, cel al lui Cațavencu înregistrează cu finețe deosebiri de caracter ale personajelor: Cațavencu nu e idiot, dar e viclean; știe să-și ascundă ilogismul într-o formă sintactică impecabilă; o altă fațetă a absurdului lingvistic manifestat la nivel semantic: „Industria română a admirabilă, e sublimă, putem zice, dar lipsește cu desăvîrșire... Noi aclamăm munca, travaliul, care nu se face deloc în țara noastră!”. Prin urmare discursul lui Cațavencu operează numai cu ilogisme de gândire, cel al lui Farfuridi e dublat cu cele de ordin formal¹⁴.

2.3. Din același punct de vedere se poate discuta cunoscuta declarație de dragoste a lui Rică Venturiano, în care funcțiile emotivă și poetică, caracteristice stilului epistolar, sint anulate de expresia rece, încorsetată de formule a stilului administrativ: „... precum am avut onoarea a vă comunica în precedenta...”. Comicul absurd al acestei declarații reiese și din situația de perpetuu „scriitor” (citește *conștopist*) a celui care vorbește¹⁵, confundind aspectele unei diglosii fundamentale tipice oricărui cărturar. Odată confuzia de situație demascată, Rică Venturiano nu mai poate face față rațional neprevăzutului și degringolează în stereotipii, locuri comune, într-un cuvânt în absurdul lingvistic, reluat mereu prin repetiție¹⁶.

3. Rămânând pe terenul teatrului, remarcăm compromiterea altor funcții ale limbajului, de exemplu, cea conativă, fatică și metalinguală, compromitere previzibilă într-o lume certată cu logica.

În replica lui Leonida, caracterizarea armatei lui Garibaldi e realizată exclusiv din clișee, expresii curente, care se opun de fapt intenției laudative din prima parte a replicii: „Ai mai prima, domnule, aleși pe sprinceană, care mai de care, dă cu pușca-n Dumnezeu; volintiri, mă rog: azi aici, mâine-n Focșani, ce-am avut și ce-am pierdut!”. Cînd registrul acestora se epuizează, replica nu mai apelează la nici un substantiv sau

¹³ Ca aceleași caracteristici ne apare și fraza de recomandare a Tarsiței Popescu din *Art. 214*. Relația se stabilește între *invariantă* echivalență cu *structura de adincime* și diverse variante ca *structuri de suprafață*, una dintre ele reperabilă în discursul narativ al personajului. Transformările operate pe invariantă, de tipul suprimării și re poziționării, au realizat ceea ce cunoaștem: „Mă recomand Tarsița Popeasca, văduva lui priotu Sava de la Caimata [pe] care a dărlmat-o Pache, cînd a făcut bulivardul ăl nou și [-l prezint și pe] fiu-meu Lache Popescu”. Parantezele noastre marchează structura de adincime a textului.

¹⁴ E. Ionescu a surprins latura majoră a absurdului la Caragiale: „oameni și ideologii, totul este compromis, iar toate actele vieții [...] se scaldă într-o bizară elocvență făcută din expresii pe cit de răsunătoare, pe atît de miraculos de improprie, și în care cele mai rele nonsensuri se acumulează cu o bogăție inepuizabilă și servesc să justifice în mod nobil acțiuni incalificabile [...]”. Distanța care separă limbajul, pe cit de obscur pe atît de elevat, de violența meschină a personajelor, politețea lor ceremonioasă și necinștea lor funciară, adulterele care se amestecă în toate acestea fac ca, în cele din urmă, acest teatru, trecînd dincolo de naturalism, să devină absurd, fantastic”; apud B. Elvin, *op.cit.*, p. 36–37.

¹⁵ În *Proces-verbal* ne întîmpină situația inversă, de perpetuu vorbitor a celui care scrie.

¹⁶ N. Balotă arată legătura dintre comic și absurd referindu-se la Eugen Ionescu: „În același sens al parodizării prin absurd, al modurilor de judecată și de exprimare, au fost folosite uneori clișeele verbale, scoțîndu-se în evidență caracterul lor de clișeu. Eugen Ionescu relevă o asemenea tendință a teatrului « numit uneori absurd » și care nu e decît denunțarea caracterului derizoriu al unui limbaj golit de substanța sa, steril, făcut din clișee și slogane”; în *op.cit.*, p. 46.

adjectiv ca purtătoare ale substanței verbale, fiind astfel golită de sens : „Ce-ți spui eu, și câte și mai câte altele și mai și”¹⁷.

Pe lângă funcția conativă total compromisă, cea fatică se exercită noțional invers (*soro !* e adresat lui Leonida, iar *domnule !* i se spune Efimiei).

4. Degradarea funcției metalinguale¹⁸ și referențiale este etalată în teoria *fandacșiei* a aceluiași Leonida. Cum cuvântul nu figurează în nici un dicționar al limbii române și cum dramaturgul nu-l decodează, deși termenul intră în repetiție, *fandacșie* rămâne o mostră a efortului dinainte anulat de a crea semne lingvistice.

5. Situația paroxistică credem că e atinsă în schița *Căldură mare*, în care, deși există semne lingvistice, obișnuite, personajele își permit să le trateze cu larghețe, ca și cum acestea ar suporta orice semnificație : pentru fecior, *a pleca* înseamnă *a pleca la țară*, iar *a ieși* înseamnă *a pleca în oraș*. În felul acesta, cu tot consumul de energie lingvistică, nu se ajunge la nici o înțelegere între parteneri, însăși conducta materială fiind compromisă, deoarece se comunică în paralel. Inutilitatea semnului lingvistic, pe terenul limbajului absurd, e în felul acesta declarată.

6. Opera lui Caragiale ne atrage astfel atenția asupra pluralității mijloacelor de realizare a absurdului lingvistic, ce duce în ultimă instanță la întunecarea sensurilor. „Literatura « absurdului » are totdeauna sensul non-sensului”¹⁹. În ce măsură Caragiale a reușit să transforme absurdul în comic se poate demonstra prin liantul material al unuia și al celuilalt : limbajul ; absurdul limbajului devine o sursă a comicului de expresie, în cazul în care funcția fundamentală a acestuia, cea de comunicare, cu sateliții ei, este compromisă. Numai că scriitorul nostru a optat nu pentru latura tragică a absurdului, aspect devenit hotărâtor într-o operă modernă, ci pentru una comică, detașându-se astfel de succesorii săi. În felul acesta, absurdul anticlasic, antimimetic își găsește pe linia expresiei lingvistice un precursor în Caragiale.

RÉSUMÉ

L'auteur essaie de trouver une base linguistique à l'expression de l'absurde dans l'œuvre de I. L. Caragiale.

En partant de l'idée que, à ses débuts, l'absurde se réalisait sous la forme d'une avalanche de mots, on a passé à l'étude de la manière dont l'une ou l'autre des fonctions du langage (selon Roman Jakobson) est anulée, surlicitée ou en opposition avec le contexte, un rôle particulier revenant parfois à la syntaxe, parfois à la sémantique.

Mai 1977

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

¹⁷ Automatizarea limbajului devenit mască pentru lipsa de idei și atitudini e surprinsă în *Cam tirziu*. Costică Panaite nu poate articula nimic altceva după oricare replică i-ar fi adresată decât seria invariabilă : „Ei aș ! ; Parol ? ; C'ăști copil ?”.

¹⁸ În schița *Gazometru* cuvântul din titlu trebuie definit de cititor, ceea ce înseamnă că autorul a optat pentru absența funcției metalinguale.

¹⁹ Adrian Marino, *Introducere în critica literară*, București, 1968, p. 61.

ÎNCERCARE DE ANALIZĂ SEMIOTICĂ A POEZIEI MODERNE. DOUĂ TEXTE DE ION VINEA

DE

FELICIA ȘERBAN

Recunoscută și explicată sau nu, există întotdeauna în cercetarea stilistică o fază preliminară, constând în selectarea obiectului, fie pentru că acesta se pretează mai bine unei anumite metode, fie pentru că textul, prin particularitățile sale, sugerează și solicită mijloace noi, de experimentat. Se pot defini procedee, tipuri, curente; dar textul poetic rămâne un semn complex¹, cu o relație suplă *signifiant* — *signifié* — *réfèrent*, ale cărei posibilități de variație sînt, teoretic, infinite. Poezia modernă prezintă alte raporturi cu proza decît poezia clasică, supusă normelor de metru, ritm și rimă, raporturi încă insuficient lămurite; pe cînd la simbolisti, de exemplu, există o manieră relativ sistematică de echivalență între *signifiant* și *signifié*, sînt multe alte modalități moderne mai puțin susceptibile de a fi descrise în metalimbaj lingvistic.

Exegeții au remarcat² și chiar au reprobato uneori³ mobilitatea expresiei care contura treptat personalitatea lui Ion Vinea. De la *Mare*, *Sonet*, *Voluptas*, *Amintirile false*, *Capitol*, *Chemare*, *Destin*, *Eternitate*, poezii de formă clasică, pînă la parodia neologismelor din *Forbe goale*, se desfășoară meandrele creației unui poet, pîrînd mereu altul și mereu același, pe care Eugen Lovinescu îl aprecia drept „principalul factor al extremismului român”⁴, iar Șerban Cioculescu — un clasic al literaturii de avangardă, ocupînd o poziție de centru în cadrul acestei mișcări⁵.

Am ales pentru studiu două poezii scrise la un interval de zece ani: *Prof*⁶ (1914) și *Mărturii*⁷ (1924), care, fără pretenția de a fi dintre cele mai reprezentative, cuprind, împreună, o bună parte din claviatura lirică a lui Ion Vinea. Al doilea text prezintă o manieră mai accentuat modernistă, în special la nivelul imbinărilor de cuvinte. Pentru analiza conținutului, ne propunem să constatăm la ce rezultate duce ideea *semelor tematice*⁸.

¹ Cf. A.-J. Greimas, *Pour une théorie du discours poétique*, în vol. *Essais de sémiotique*, Paris, [1972], p. 10.

² Cf. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, București, 1973, p. 678.

³ Cf. G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*, București, 1968, p. 363.

⁴ Cf. E. Lovinescu, *loc. cit.*

⁵ Cf. Ș. Cioculescu, *Aspecte literare contemporane*, București, 1972, p. 33.

⁶ Ion Vinea, *Opere*. [Vol.] I. *Poezii*, Cluj, 1971, p. 102—103.

⁷ *Ibidem*, p. 203—204.

⁸ «Ce sont des éléments abstraits, constituant une thématique abstraite dans la structure profonde du texte. C'est ici que l'on rencontre la dimension stylistique de la distinction faite entre la surface et la structure profonde du texte: un thème peut s'établir, par récurrence sémique, sans se manifester lexicalement à la surface, c'est-à-dire en s'investissant dans plusieurs lexèmes différents (qui comportent toujours d'autres sèmes en même temps); tandis que, inversement, plusieurs thèmes peuvent se manifester dans un seul lexème». T. A. Van Dijk, *Aspects d'une théorie générative du texte poétique*, în vol. *Essais...*, p. 198.

De la început sînt evidente, în practică, două dificultăți: (1) lungimea textului poetic și/sau (2) componența sememică mai complicată, intrinsecă anumitor lexeme, la care se adaugă rezultantele îmbinărilor de cuvinte, „umbrirea” unor denotații pînă la eclipsa lor completă și apariția conotațiilor⁹. În ambele cazuri analiza semică riscă să devină fastidioasă, dacă nu se recurge la restrîngerea deliberată a cîmpului de investigație.

Praf este o poezie a declinului, fără dramă și fără putrefacție, desfășurată într-un univers mai mult inanimat. Tema (înțelegînd termenul în accepțiunea lui tradițională¹⁰) se întîlnește cu o fasciculă de seme cuprinsă în titlu, arhilexem și simbol în același timp: *praf*, în sens general, se descompune în semele « materie » + « discontinuitate » + « infinitate », la care ansamblul poeziei adaugă semul « depreciere », restrictiv pentru definiția cuvîntului și esențial pentru semnificația textului, influențînd, la rîndul lui, interpretarea semantică a celorlalte unități.

O analiză detaliată, pe care spațiul nu ne permite să o reproducem, indică drept seme principale ale poeziei: « depreciere » (în lexemele *praf*, *uscat*, *vechi*, *șterge*, *moarte*, *slugă*, *bătrîn*, *stepă*, *pulbere*), « spațialitate » (*lume*, *cale*, *pămînt*, *soare*¹¹, *depărtare*, *grădină*, *stepă*, *pretutîndeni*, *codru*), « persistență » (*polen*¹², *urmă*, *amintire*, *vechi*¹³, *etern*, *se-nnoiește*); caracteristica semantică a poeziei respective rezultă din îmbinarea acestor trei seme. Unitatea textului se realizează prin iterația lor echilibrată pe parcursul strofelor, la care se adaugă repetiții de lexeme și de versuri (în prima și ultima strofă), ca și repetarea metaforelor apozitive [substantiv + (substantiv + atribut substantival genitiv)]: *Praful*, *polenul lumilor*, / *praful*, *urma timpurilor*, / *învăluie lucrurile* / *ca somnul*; comparația este reluată în final în forma: *praful*, *spuma lucrurilor* / *care-nvăluie trunchiurile* / *ca somnul*. Diferența specifică *lucruri* – *trunchiuri* în versuri aproape identice subliniază, prin opoziția « anorganic », față de « organic », o idee prezentă și în strofele anterioare: deprecierea cuprinde totul, lumea și reprezentarea ei (*șterge ca o liniștire* / *chipurile gata pentru uitare*), anorganic și biologic (*aripă de moarte atîrnînd în viață*).

Deși versificația este lipsită de attributele clasice, poezia *Praf* prezintă o „rotunjire” a conținutului și a formei, o unitate datorată convergenței unor procedee poetice ușor de sesizat și de pus în evidență¹⁴.

Vom încerca, în cele ce urmează, să aplicăm același principiu de analiză poeziei lui Ion Vinea *Mărturii*. Tema tratată este despărțirea care pune capăt unui trecut de bine și rău (*poveste încheată din trudă*

⁹ Cf. și J.-L. Houdebine (*Essai de lecture réflexive d'un texte de Michaux à ses différents niveaux d'énonciation*, în vol. *Essais...*, p. 166), care se întreabă după ce criteriu se poate considera terminată o analiză semică.

¹⁰ Pentru a evita o eventuală confuzie, nu vom folosi termenul *temă* pentru *sem lematic*, după cum propune Van Dijk (vezi *supra*).

¹¹ Planul terestru și cel cosmic se leagă într-o imagine în care deprecierea se extinde asupra spațiului (*Căile pămîntului care duc în soare*); lexemele *soare* și *lumi* includ și semul « cosmicitate ».

¹² *Polen* îmbină semele « persistență » și « fecunditate »; sinonimia *praful* $\approx$ *polenul lumilor* anulează în text valoarea celui de-al doilea sem, obținîndu-se o metaforă secundară, a lumilor ca niște flori sterile, risipindu-și inutil polenul în spațiu.

¹³ Lexeme care îmbină semele « persistență » și « depreciere ».

¹⁴ „Ces parallélismes du texte poétique moderne sont très fréquents (et semblent se substituer aux structures métriques traditionnelles)”. T. A. Van Dijk, *art. cit.*, p. 195.

și din lene), greșeală recunoscută cu o durere discret mărturisită (*au plîns ușile de lemn uscat și pupăza din covor a amușit*); în fața celei care pleacă se deschid zărilor, acoperite însă de o coplesitoare tristețe (*Pămîntul e de drumuri plin ca un nebun de zdrențe. / Dimineața și-a desfăcut mările pe cari plutesc îngerii înecați*), ca și tristețea celui care rămîne (*Iar aci vremea s-a oprit ca o secetă fără semn / unde cresc în zvîrcoliri încremenite sperietorile*). Semul corespunzător acestei teme ar fi « divergență », pe care îl găsim denotativ în numai două lexeme, *despărți* (strofa a IV-a) și *răzleți* (ultima strofă), și într-un compus, *bun rămas*; în rest, ideea despărțirii, deși omniprezentă, este exprimată prin simboluri care țin nu de semnul lingvistic, ci de tradiție și cultură: aluzia la parabola fiului risipitor (strofa a III-a), *sărutul*. . . -și scrie pecetea pe foaia morții, / sînt două mășți care sorb din același pahar cu nisip (strofa a IV-a). Atmosfera depresivă este de asemenea slab legată de nivelul microsemantic: adjectivul *amar* (*ispita bunului rămas amar*), verbul *a plînge* și în semul conotativ al verbului *a amuși*.

Examinăm două cîmpuri semantice învecinate logic cu cel al despărțirii, designate prin arhilexemele *drum* și *distanță*, avînd comun semul « spațialitate »; regăsim acest sem în lexemele *drum* (strofa a IV-a și a VI-a), *mare* (strofa a IV-a), *depărtare* (aceeași strofă). Ideea distanței crescînde este sugerată de o suită de comparații: *Tot mai gol și luminos te sughe depărtarea, / asemeni plopilor, asemeni turelor, asemeni piscului, / curînd asemeni stelei din dreptul strășinii*.

Fiind vorba de « spațialitate », ne vom orienta, în mod firesc, spre « temporalitate », sem identificat în lexemele *trecut*, *zi*, *noapte*, *dimineață*, *pauză*, *clipă*, *vreme*, dar care nu mai apare în ultimele trei strofe. Temporalitatea este exprimată mai ales gramatical: pe cînd în poezia *Praf* predomina prezentul cu o nuanță gnomică, ceea ce duce de asemenea la ideea « deprecierii » ca fenomen continuu și etern, în poezia *Mărturii* timpurile verbale sînt variate, punînd mereu față-n față prezentul cu trecutul.

Constatăm imediat o altă deosebire: poezia *Praf* este scrisă cu o detașare, cu o aparență de constatare obiectivă, datorată preponderenței covârșitoare a persoanei a III-a. În *Mărturii* apar pronume în strofele I, III, IV, VI, VII; ultimele două strofe (VII și VIII) cuprind un șir de verbe la persoana I: *am ucis*, *spălam*, *jucam*, *ne-am fost strîns*, *ne-am răzlețit*, *să oglindim*. În avantajul unității analizei, nu trebuie să facem o separație între planul semantic și cel gramatical, ci să echivalăm în cazul de față morfo-semul persoanei cu opoziția « obiectiv » — « subiectiv ».

Găsim, frecvent răspîndit în întreaga poezie, același sem al « deprecierii »: *răscolesc*, *strică*, *cioburi*, *știrb*, *risipitor*, *nebun*, *înecat*, *mort*, *desfrunzire*, *secetă*, *bolnav*, *ucide* (de două ori), *sterp*, *deșert* (ca adjectiv — *ochii deșerți*). Deosebirea de tonalitate față de poezia *Praf* este evidentă, dacă ar fi să comparăm numai versurile referitoare la pămîntul brăzdat de drumuri: *Căile pămîntului care duc în soare / curg pe lîngă fluvii-n sa de aur* (în prima poezie), față de: *Pămîntul e de drumuri plin ca un nebun de zdrențe (Mărturii)*. Spuneam mai la început că în poezia *Praf* deprecierea se desfășoară mai mult într-un univers inanimat. Abordînd statistic semele « inanimat » și « animat », constatăm că în poezia *Mărturii*, dintre 154 substantive, adjective, verbe și adverbe, 52 includ semul « animat », adică 37,70%; dintre acestea, pentru 11 lexeme contextul anulează

semul « animat », ceea ce reduce procentul la 29,86 %. În poezia *Praf*, raportul este de 23 din 86, adică un procent de 26,70 ; contextul reduce, în același mod, numărul de lexeme la 15, adică 17,44 %.

Deși tema este despărțirea, în *Mărturii* semul care se impune prin frecvență este « depreciere », asociat cu « animat » și « subiectiv ». Legătura între strofe se bazează pe continuitatea narativă, cu o permanentă pendulare între prezent și trecut, între un moment și altul, ceea ce dictează și împărțirea în strofe. Există un scurt subiect, reproductibil, în linii mari, în proză. Izotopiile de formă sînt variate : repetiția de forme nominale și verbale (versul al II-lea), chiasm substantiv + conjuncția *și* + substantiv + substantiv, urmat de simetricul figurii (versul al V-lea). Întîlnim numai repetiții de cuvinte vide, semnalînd izotopii de construcție: mai multe comparații succesive (strofele a II-a și a IV-a), un șir de subiective (penultima strofă). Conjugate cu alte particularități, cum ar fi „fluența melodioasă”¹⁵, acestea marchează poeticul, dar nu imprimă textului o unitate formală.

Care este concluzia în legătură cu semele tematice, după ce am demonstrat că ele pot caracteriza conținutul unei poezii (în cel dintîi exemplu), dar nu cu necesitate (exemplul al doilea)? Prezența masivă a aceluiași sem « depreciere » în două poezii cu temă diferită ale lui Ion Vinea indică faptul că astfel de seme pot fi specifice pentru un aspect al creației unui poet sau a mai multora și, avînsînd cu prudență, coroborarea cîtorva seme tematice pare să definească mai exact similitudinile unor texte. Este o posibilitate de abordare a conținutului creației poetice cu mijloacele lingvisticii, care merită să fie experimentată.

RÉSUMÉ

Les deux poésies analysées, ayant une thématique différente (la dépréciation et respectivement la séparation), présentent une fréquence élevée du même («sème thématique» («dépréciation»). On pourrait donc caractériser, par cette méthode, la création d'un poète, définir plus exactement les similitudes des textes.

Mai 1977

Institutul de lingvistică și istorie
literară

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹⁵ Cf. Ș. Cioculescu, *op. cit.*, p. 23.

„Probleme de lingvistică generală”, vol. VII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977, 126 p.

Volumul de față este închinat inițiatorului și conducătorului școlii românești de lingvistică generală, academicianului Alexandru Graur, cu prilejul împlinirii vârstei de 75 de ani. Chiar și culegerea de studii „Probleme de lingvistică generală” a fost inițiată cu mulți ani în urmă de acad. Al. Graur cu scopul ca această disciplină să fie cultivată din perspectiva filozofiei materialist-dialectice. „... Neobositul și delicatul sfălnitor al tuturor celor care-l solicită cerându-i părerea în acest domeniu”, cum se spune în *Cuvint înainte*, „a făcut ca și elevii și colaboratorii săi să-și dezvolte în același fel originalitatea gândirii lor lingvistice”.

Cele douăsprezece studii publicate în acest volum sînt o mărturie excelentă a celor spuse mai sus. Fenomenele și faptele de limbă sînt analizate aici în lumina interdependenței lor, în funcționalitatea lor.

Astfel, Nadia Anghelescu, după ce se ocupă de diferite concepții privind analiza sensului enunțului, în studiul său intitulat *Acele de vorbire și sensul enunțului*, subliniază importanța funcției actului de vorbire în crearea sensurilor enunțurilor.

I. Coteanu, în *Semantica și funcția reflexivă a limbii*, pornește de la ideea că semantica înainte de toate este un obiect: „totalitatea de înțelesuri ale unei limbi ori ale întregului limbaj uman”. Orice sistem natural de semne verbale are înțeles pentru că are o funcție, spune I. Coteanu, dar adaugă imediat că „nu are înțeles dacă nu are nici o funcție”. Această concepție dialectică formează cadrul general al discuției. Înțelesurile limbii naturale depind, spune I. Coteanu, „atît de proprietățile semnelor cît și de modalitățile lor de combinare, deci de sintaxa lor” (p. 14). Privind astfel problema, trebuie să admitem că limba are proprietatea „de a face referiri prin semne verbale la semne verbale” (p. 15). Cu această problemă I. Coteanu s-a mai ocupat și în *Stilistica funcțională a limbii române*, și acestei proprietăți a limbii i-a dat numele de *autocontrol fonice al gândirii*. Comunicarea se realizează în și prin acest autocontrol, prin *control*. Este o concepție nouă, după care totalitatea de înțelesuri ale limbii „este un ansamblu organizat de o anumită trăsătură caracteristică” și nu o masă a gândirii, cum susținea F. de Saussure. Am ținut să mă opresc la această problemă și să citez mai mult, deoarece avem de-a face aici cu o concepție lingvistică originală, novatoare, bazată pe materialismul dialectic. Tot de pe această poziție autorul combate și demască caracterul neopozitivist al concepției structuraliste care „atribuie limbii rolul de organizator al lumii” (p. 17). I. Coteanu pornind de la ideea că lumea constituie un continuum variat precizează că „de aici decurge cu necesitate existența în el a unor momente, puncte sau virfuri suficiente de bine conturate, deci suficiente de bine particularizate spre a impresiona pe oameni și a li se întipări în minte. Ipoteza reflectării acestor momente ori virfuri în gândire și redarea lor prin intermediul cuvintelor sînt mai plauzibile decît ipoteza structurii lumii prin limbă...”. Folosindu-se și de unele observații ale lui W. v. Humboldt și Pavlov, autorul formulează răspicat: „avem drept să afirmăm că limba nu reflectă realitatea ca o oglindă, adică pasiv, și nici n-o structurează exercitîndu-și acțiunea în direcție unică spre realitate, ci reflectă, organizează reflectarea și re-desemnează lumea în funcție de această organizare” (p. 18). Este vorba despre un proces cu direcție dublă: de la realitate la reflectare, iar de aici din nou la realitate. Acest fel de a înțelege funcția reflexivă a limbii are o deosebită importanță pentru înțelegerea dinamicii limbii, a imaginației poetice. Atît în sens cît și în semantica unei limbi se manifestă, arată I. Coteanu, tot funcția reflexivă a limbii.

Cei care se ocupă de analiza frazei și a textului găsesc multe învățăminte metodologice în articolul *Un model lingvistic al structurilor narrative*, semnat de Paula Diaconescu.

Bazat pe exemplele românești, Valeria Guțu Ramolo pune în discuție *Dezideratul simplității în descrierea lingvistică* și oferă unele soluții privind aplicarea criteriului „simplității” în descrierea aceluiași obiect.

Antonimele: incercare de definire și de clasificare de Maria Iliescu este un studiu ale cărui concluzii trebuie avute în vedere la realizarea *Dicționarului analogic al limbii române*.

Maria Manoliu-Manea, analizează, în articolul intitulat *Ambiguitate și redundanță în istoria propoziției relative românești: despre schimbarea semantică, acționarea celor două tendințe ale vorbitorilor*, asigurarea unei clarități maxime și exprimarea cît mai economică, în istoria relativelor românești.

Pe lângă prezentarea rezultatelor unor cercetări îndelungate privind abstracția de diferite tipuri, studiul *Structura proceselor de abstracționare din lingvistica modernă* de Solomon Marcus oferă și multe învățăminte metodologice.

Articolul Ioanei Prioteasa se situează ca tematică pe același plan cu cel al Mariei Manoliu-Manea. *Redundanța și economia lingvistică — bază a unor schimbări spontane (Cu aplicare la flexiunea adjectivului demonstrativ în limba română)* este bine documentat, iar prin datele statistice folosite asigură criteriul exactității cantitative. Ne întrebăm: oare nu forțăm limba dacă de dragul economiei și al nevoii de a evita omonimia dintre pronumele și adjectivul demonstrativ cerem ca, „pentru limba literară scrisă, așezarea adjectivului demonstrativ înaintea substantivului să se impună ca normă unică și generală”? (p. 84).

Contribuții teoretice privind accentul intensiv și accentul tonic de V. Robu vizează fonologia și stilistica. Ne-a convins de faptul că limba română are accent tonic și trebuie revizuită părerea cu care ne-am obișnuit că româna nu ar avea acest accent. Într-adevăr, un enunț scris reprezintă în realitate mai multe enunțuri. În mare măsură de distribuția accentului tonic depinde actualizarea uneia dintre virtuțile potențiale semnificative (cf. analiza propoziției: *copilul vecinului aleargă repede pe stradă*, p. 95).

Elena Slave, în studiul *Supramotivarea*, discută despre arbitrar și motivat în limbă, problemă cercetată la noi de acad. Al. Graur. Sunt tratate pe rând motivarea prin formarea cuvintelor (derivarea și compunerea) și motivarea semantică. Supramotivarea semantică apare îndeosebi în limbajul poetic, dar există și în limbajul curent. Pentru ilustrare inserăm aici exemplul dat de autoarea studiului: *frumoasă ca o floare care ride*. Aici la comparație se adaugă o metaforă (*floarea ride*). „Supramotivarea constă în sinteza de semnificat dintre „frumoasă”, „floare”, „ride”, luate metaforic”.

E. Vasiliu, în articolul său *Semn, sens, referință*, demonstrează cu câteva aspecte ale structurii limbii române (atributul apozitiv, pronumele substituit, articolul definit, expresii autoreferențiale) că teoria saussuriană despre semnul lingvistic nu poate constitui o explicație pentru un număr de fapte a căror relevanță nu poate fi contestată. Descrierea acestora nu este posibilă decât cu ajutorul unor concepte care provin din teoria referinței.

Volumul se încheie cu un studiu care deschide o pagină mai rar evocată din istoria preocupărilor pentru limbă: Lucia Wald, în *Observații asupra conceptului de ambiguitate în opera lui Aurelianus Augustinus*, ne convinge că lingvistica modernă are antecedente îndepărtate, în cazul de față în sec. al IV-lea — al V-lea.

Acest volum din „Probleme de lingvistică generală” și-a atins scopul. El exprimă, așa cum și-au propus redactorii responsabili, acad. I. Coteanu și Lucia Wald, „gratitudinea pentru ideile care i-au călăuzit activitatea [acad. Al. Graur] și din care noi înșine am putut profita” (*Cuvînt înainte*).

Noiembrie 1977

Bela Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

G. I. TOHĂNEANU, *Dincolo de cuvînt*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, 266 p.

Sugestiv intitulată *Dincolo de cuvînt*, lucrarea de față, ca, dealtfel, și celelalte publicate pînă acum de G. I. Tohăneanu, reprezintă o contribuție remarcabilă la stilistica și poetica românească actuală. Și reușește acest lucru, fără să afișeze un modernism ostentativ, la nivelul expresiei, și fără o încifrare conceptuală, aridă și de multe ori nesemnificativă, ci, dimpotrivă, cantonîndu-se în modul tradițional de abordare a opere literare din punct de vedere stilistic, dînd curs liber mai puțin artificilor „tehnice” în cercetare și mai mult intuiției, sensibilității și gustului ferm, de cea mai nobilă sorginte clasică. Autorul își propune în aceste pagini, reușind de cele mai multe ori, investigarea pe verticală, în adîncime, a textului literar, descoperirea mișcărilor intime ale procesului de creație.

Structurată în trei părți mari, intitulată, în aceeași manieră tradițională, *Stilistica generală, Stilistica autorilor și Versificația*, cartea lui G. I. Tohăneanu este formată din 14 studii, precis orientate tematic. Aparent distincte, prin obiect și rezultate, între acestea există o unitate remarcabilă, dictată de viziunea unitară asupra faptului de stil în diferitele variante reperate aici, unitate ușor relevabilă la o lectură cursivă și aprofundată.

Ideea centrală a cărții, în jurul căreia se cristalizează atât analizele textuale, aplicate, cât și contribuțiile cu caracter pronunțat teoretic, este aceea a *convergenței* tuturor mijloacelor și procedeele stilistice la ideea poetică, *adekvarea* formei la conținut, la toate nivelele, de la cel fonetic și până la unitățile suprasedimentate. Ideea, după cum reiese și din paginile acestei cărți, nu este nouă. O putem găsi, în parte, teoretizată încă din antichitate. Ea este de fapt cuprinsă în acel *lò prépon*, termen care concentrează în sine întreaga concepție estetică a antichității și care își recâștigă importanța în stilistica și poetica modernă¹. Adevărate și convergența rămân în ultimă instanță, chiar dacă nu s-a exprimat deschis acest lucru, linia finală a oricărui proces creator, ca și a demersului critic asupra faptului artistic.

G. I. Tohăneanu este preocupat în mod deosebit de problema *sinonimelor*, căreia îi acordă primele două studii ale cărții și în legătură cu care se structurează și celelalte studii din volum. Originalitatea lui G. I. Tohăneanu în această privință constă în trecerea sinonimiei de pe planul strict lexicologic pe cel poetic propriu-zis, demonstrând, în același timp, că ea „nu caracterizează numai vocabularul, ci se întinde în toate compartimentele limbii”. Tohăneanu acordă sinonimiei (p. 11–40) un rol mare în însuși procesul de creație: numai datorită existenței materialului sinonimic bogat este posibilă organizarea și structurarea expresiei poetice.

Nu ne oprim aici la diferitele aspecte ale sinonimiei (fonetică, morfologică etc.), pe care G. I. Tohăneanu le semnalează și ale căror funcții stilistice le analizează în dependență de anumite intenții poetice, oferind, cu această ocazie, analize stilistice concludente asupra unor texte din autori români, clasici sau moderni (vezi p. 41–67). Trebuie însă să remarcăm observațiile privitoare la metafore, concepute ca „sinonime sui-generis”, deoarece ele „fac imagine”, restabilind „echilibrul — rupt — dintre lucruri (...) și cuvinte”, tămăduind „cuvintele (proprii) de nevolnicia lor” și redându-i lumii „frumusețea originară, umbră și împuținată de cuvânt” (p. 57).

Prin apelul frecvent la lingvistică în interpretarea faptelor de stil, G. I. Tohăneanu demonstrează încă o dată că în studiul textelor cele două discipline sînt indisolubile. Avînd la bază rezultatele cercetării privind omonimia (lexicală), dar nu atât cea creată prin *convergență fonetică* (care presupune diversitatea etimologilor), cât cea creată prin *divergență semantică* (în cadrul „aceluiași cuvînt polisemantic cînd unul din sensuri «divaghează»”), G. I. Tohăneanu formulează ideea *omonimiei poetice* (p. 68–75). Autorul consideră drept *omonyme* „sensurile contextuale — fundamental divergente — pe care unul și același cuvînt le poate dobîndi în condițiile, altă de specifice, ale limbajului poetic”. Divergența sensurilor poetice ale unui termen se datorează, însă, tocmai existenței *sinonimiei poetice*, reciproce, între doi termeni. Posibilitățile sinonimice ale unui termen devin infinite într-o infinitate de contexte poetice, căci, după cum remarcă autorul, „odată țesută înrețea unor relații subtile între lucrurile lumii — precum și între cuvintele care le exprimă — termenii corespunzători devin *corelativi*, fiind susceptibili de o «improprietate» reciprocă”. Sensurile contextuale divergente, adică „distanțarea sensurilor — creatoare de omonimie poetică —”, se întemeiază pe reținerea uneia sau altele dintre trăsăturile obiectului vizat².

Un studiu oarecum aparte este „*Punerea în pagină a textului poetic*” (p. 76–88). Studiul textului poetic din punctul de vedere al tehnicii dispunerii în pagină (tectonica) — important în condițiile în care poezia este destinată din ce în ce mai puțin recitării și tot mai mult lecturii vizuale — se găsește, la noi, abia la începuturile sale. G. I. Tohăneanu dedică acestor probleme un studiu aprofundat, exemplificînd demonstrația cu texte din Eminescu, Arghezi, Ion Pillat, Radu Stanca etc. Demonstrația este convingătoare, păstrînd un ton moderat, ferit de exagerări. Deși la prima vedere capitoul referitor la tectonică ar putea să pară izolat de ansamblul cărții, el este totuși bine motivat, deoarece autorul consideră tectonica drept un „procedeu compensator” menită să „corecteze” și să compenseze, măcar în parte, „infirmitățile limbii scrise” (p. 77). În plus, studiul textului din punctul de vedere al aranjării în pagină asigură și totodată presupune o interpretare cit mai suplă și mai nuanțată a textului literar.

Deși prima parte a cărții, *Stilistica generală*, are un caracter mai puțin aplicativ și mai mult teoretic, autorul oferă permanent observațiilor sale un suport factual, prin raportarea permanentă la texte. În exemplificări se are în vedere nu poemul potențial, virtual, înțeles ca o permanentă tendință spre idealul poetic absolut, ci varianta ultimă a autorului, considerată drept operă definitivă. Intuiția și observația sa se îndreaptă spre marii poeți și scriitori și spre cele mai izbutite opere din literatura română. Textele alese constituie astfel modele unice și irepetabile de adevărate.

¹ Cf. o reevaluare a conceptului și la Șt. Munteanu, *Sil și expresivitate poetică*, București, 1972.

Aparent distinctă, partea a doua a cărții se integrează total în problematica de ansamblu. Intitulată *Stilistica autorilor*, cuprinde analize stilistice privind unele aspecte ale limbajului poetic al lui I. Budai-Deleanu (p. 91—117), Eminescu (p. 118—139 și p. 141—151), Argehezi (p. 152—181 și 201—212), Voiculescu (p. 182—195) și Labiș (p. 196—200). Realizate în consens cu viziunea teoretică din partea întâi a cărții, analizele au menirea de a fixa demonstrația teoretică și totodată de a preciza individualitatea stilului autorilor tratați. Autorul stăruie asupra strădaniei poezilor „de a obține mijloace mobile și nuanțate de exprimare, racordate pe deplin la conținutul enunțului poetic”. Pentru fiecare dintre poezii citați, Tohăneanu pune în lumină „bogăția mijloacelor și diversitatea soluțiilor cu ajutorul cărora înfruntă și biruie neajungerea limbii”. Opera lor „crește dintr-o conștiință artistică exemplară, obsedată de sentimentul răspunderii față de cuvânt” (p. 117).

Continuând o preocupare anterioară acestui volum, Tohăneanu abordează în ultima parte a cărții problema versificației (p. 225—243) și a prozei ritmice (p. 244—265). Față de interpretările tradiționale, conservatoare, care, în mod mecanic, reduc versificația la scheme rigide, Tohăneanu aduce o undă de înnoire și modernism, izvorită „din dorința de a deschide o perspectivă nouă de investigare a tehnicii versului” (p. 242), bazată pe raportul dintre conținutul operei poetice și tiparul metric. Autorul face distincție între schema „ideală” sau „teoretică” și cea „reală” sau „practică”. În baza aceleiași idei de convergență și adecvare, autorul ilustrează prin fine analize cum metrica are un rol important în crearea unei atmosfere ritmice care asigură „împlinirea și rotunjirea ideii poetice” (p. 241), sau, după cum metaforic se exprimă autorul, creează o „țesătură ritmică” ce „se mulează perfect pe trupul ideii” (p. 242). Alături de autor, sîntem convinși că „disocierea celor două «straturi» ritmice” („ritm secund”, „ritm dominant”), „identificarea și interpretarea alternanțelor, a opozițiilor dintre ele, a precumpănirii versurilor pure sau impure [iambicul și trohaicul îl preocupă în primul rînd pe autor, considerate „cele mai caracteristice poeziei noastre” (p. 225)], într-o anumită creație poetică, pot spori, cu încă unul, seria procedeelelor de «citire» exactă și nuanțată a poeziei” (p. 242).

Prin problematica abordată, prin maniera de cercetare a textului, apelînd adeseori la discipline colaterale stilisticii, cartea profesorului timișorean vizează o sferă mai largă, filologică. Preocupat de procesul de creație, adeseori G. I. Tohăneanu pune în lumină intenții artistice și procedee convergente care scapă unei analize superficiale. Astfel, unor texte clasice, care se bucură de numeroase exegeze, le descoperă valențe poetice noi, adeseori nebanuite, demonstrînd, încă o dată, că marile opere literare își justifică, la orice lectură, valoarea prin noi argumente, pot oferi permanent exegeților surpriza unor alte revelații.

Noiembrie 1977

Veronica Mocanu

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

M. BUCĂ, I. EVSEEV, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, Timișoara, 1976, 202 p.

Apariția cărții *Probleme de semasiologie* de M. Bucă și I. Evseev reprezintă o sinteză înscrisă firesc în conștiința preocupărilor cunoșcătorilor lingviști timișoreni și totodată o reușită indiscutabilă în sfera lucrărilor care abordează cu precădere fenomenul semantic, atît de discutat și, nu rareori, controversat. Înțelegem această afirmație nu ca o simplă formulă de prezentare, ci ca o certă constatare rezultată în urma lecturii.

Cartea a apărut în cunoscuta înaltă grafică oferită de editura Facla seriei de *Studii de limbă și stil*, serie care beneficiază, am spune noi, de privilegiul de a se mîndri cu o oarecare tradiție. Lucrările apărute deja sub această egidă confirmă din plin acest lucru.

Urmărind cuprinsul volumului și indicațiile autorilor prezentate în capitolul introductiv (p. 9—11), aflăm că în limita celor 200 de pagini vor fi „tratate cu precădere” de pe o bază sincronică seriile lexicale ale limbii alături de probleme ale sensului, polisemia, sinonimia, omonimia și antonimia.

Lucrate aparte, după cum se menționează în *Cuprins*, capitolele beneficiază, totuși, de o unitate de vederi și de metodologie prezentate succint și clar în preambulul care precedă textul propriu-zis.

Baza filozofico-lingvistică a concepției de ansamblu se rezumă schematic la dialectica relației limbă — gândire — realitate, raport disociat în componentele și trăsăturile lui definitorii

în funcție de fenomenul discutat. Faptul conferă un caracter unitar și științific cercetării, validându-i certitudinea aserțiunilor și corectitudinea rezultatelor obținute.

Incursiunile de ordin teoretic, foarte largi, incluzând detalii binevenite (vezi raportul sens-noțiune, p. 14—24), însumează principalele aspecte pe care le implică domeniul semantic și pe care, în genere, le găsim disperate în studii și articole de mai mică întindere. Observația privește cu deosebire seriile lexicale.

Organizarea riguroasă de ansamblu constituie tiparul general în care ordonarea materialului teoretic și faptic deosebit de bogat, însoțit de o bibliografie selectivă, se distinge printr-o logică internă remarcabilă, punctându-se cu evidență, chiar, diversitatea unor păreri (vezi, de pildă, p. 38 și urm.), concomitent cu poziția autorilor: definiția sensului, monosemia și polisemia la nivelul vocabularului (p. 33), sinonimia (p. 120, 124—125), antonimia etc. Ceea ce oferă literatura de specialitate asupra subiectului supus analizei este corelat cu viziunea proprie într-o formulă sintetizatoare și, pe cât a fost posibil, atotcuprinzătoare, obținându-se, astfel, o imagine unitară și sistematizată asupra unei problematice variate.

Impresionează bogăția materialului faptic investigat (vezi inventarul textelor, p. 196—198), aparținând indeosebi limbii române, acesta oferind cititorului, în egală măsură, sursa generalizărilor și principiilor avansate, precum și siguranța valabilității lor.

Primordialitatea aparține specificului românesc, investigațiile asupra unor situații identice sau diferite din alte limbi operându-se sporadic (de pildă, p. 87).

Abordarea frontală a unei tematici într-o paletă atât de largă în limitele existente nu permitea o desfășurare și o explicare prea largă. Astfel ne explicăm aparițiile reduse ale unor reflecții de ordin teoretic-general pe marginea faptelor concrete de limbă avute în vedere (de pildă economia limbii, p. 39; virtualul și uzul în limbă, p. 40). În acest context amintim și înregistrarea tangențială a unor aspecte implicate în mai mare măsură în configurația elementelor dezbătute: fenomenul figurației și multiplele lui valori, care, credem noi, nu se reduc atât de strict la expresivitate și evocare. DLR (care nu apare printre dicționarele consultate) atestă nenumărate cazuri în care un sens figurat nu are corespondent sinonimic în planul propriu, fapt observabil direct la nivelul metalimbajului redacțional. De aici și problema lexicalizării sensurilor.

Observația de mai sus privește în aceeași măsură și problema cimpului semantic și a categoriilor de seme, cărora li s-a acordat o mai mică atenție. Socotim utilă o dezbateră lărgită asupra acestora cu atât mai mult cu cât fenomenul sinonimiei și omonimiei presupune o corelare mai detaliată. Granițele cimpului dau posibilitatea surprinderii unor raporturi deosebite între sensuri, evidențind varietatea categoriilor acestora și a semelor corespunzătoare. Faptul ar contribui la o cunoaștere aprofundată a sinonimiei și omonimiei, oferind, totodată, argumente pentru configurarea sistemului în planul semic. Operația este însă destul de dificilă, necesitând investigații ample. Analiza efectuată asupra antonimiei demonstrează cu prisosință acest lucru, paginile aferente acestora (p. 144—194) întrecând totalul celor rezervate omonimiei și sinonimiei. Se fac observații de ordin general privitoare la structura morfologică a cuvintelor, se enumeră categoriile de cuvinte din sfera antonimiei, însoțite de analize de finețe și amănunt privind tipurile de antonime, grupurile tematice de antonime, precum și categoriile de construcții sintactice specifice acestora.

Pentru întregirea armonioasă a materialului supus analizei din perspectiva sistemului lexical al limbii române sugerăm și sondarea specificului care caracterizează locuțiunile și expresiile limbii sub aspectul polisemiei, sinonimiei și, chiar, antonimiei. Aceasta cu atât mai mult cu cât limba română excelează prin astfel de alcătuiuri.

Pentru a sintetiza calitățile de ansamblu ale lucrării, ne permitem să cităm câteva rânduri oferite de G. Ivănescu în *Cuvint înaintea*: „Bogăția informației, profunzimea interpretărilor teoretice, stilul clar și cursiv fac din *Probleme de semasiologie* o lucrare interesantă și utilă, care va reține, fără îndoială, atenția nu numai a specialiștilor, ci și a publicului larg”.

Octombrie 1977

Doina Negomireanu

Universitatea din Craiova
Centrul de științe sociale

PETRU ZUGUN, *Unitate și varietate în evoluția limbii literare române*, Editura Junimea, Iași, 1977, 228 p.

În lucrarea sa, filologul ieșean Petru Zugun supune analizei aspecte variate ale procesului de alcătuire și evoluție a limbii literare române, statornicirea acesteia, pe baza unor fapte de

limbă propriu-zisă, ca -u și -i finali, și prin marcarea contribuțiilor, adesea hotărâtoare, ale unor personalități binecunoscute ale culturii românești, precum Ion Eliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu, Garabet Ibrăileanu etc.

Autorul remarcă tendința spre unitate a aspectului literar al limbii române, impunerea prin auto selecție a acelor forme care înlesneau comunicarea dintre români, încercind, totodată, să elucideze cauzele și să identifice *circumstanțele* „care au determinat, ori numai au favorizat, stabilizarea unor caracteristici esențiale proprii limbii române culte vechi și contemporane” (p. 6).

Cartea lui Petru Zugun este alcătuită din nouă studii. Primul, *Sunetul u final în limba română veche după textele în versuri* (p. 7–29), este dedicat stabilirii faptului dacă u final postconsonantic, din cuvintele care astăzi nu-l cunosc în pronunțarea literară, a avut vreun rol în prozodia românească veche. Pe baza analizei măsurii, rimei și ritmului din *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, *Viața lumii* a lui Miron Costin, *Psaltirea versificată* a lui Tudor Corbea și alte texte, autorul ajunge la concluzia că „în limba română veche îngrijită, ca și în limba literară contemporană, după finalele consonantice ale cuvintelor nu se pronunța, în toate situațiile, nici sunetul -u vocalic și nici sunetul -u semivocalic” (p. 29).

Valoarea științifică a considerentelor despre -i final din *Realitatea fonetică și morfologică a lui I final asilabă postconsonantic* (p. 30–47) constă nu atât în referirile — uneori cu prea mult entuziasm — la cercetările de fonetică instrumentală, care aveau să confirme dreptul la existență a acestui sunet, cât în încercarea de a face o paralelă între -i și -u- cu valoare de desinență de dinaintea articolului, probantă fonologic și morfologic.

Păstrarea lui -i final se explică nu atât prin „acțiunea unei cauze de ordin psihic” (p. 39), cât prin faptul că acesta avea o funcțiune deosebit de importantă ca marcă a pluralului, pe de o parte, iar pe de altă parte, în alte contexte acest -i final devenea plenison: /vămă- /vămj- /vămje- /vămji- sau intra în alcătuirea unui diftong, ca element secundar: *mari /vămj- au /pus acești oameni*. Alte exemple asemănătoare care să confirme cele arătate sînt /dă-mj-, *mi se dă, mj-a dat / unde acest -i final postconsonantic își schimbă „structura” în funcție de poziția în care se află în actul vorbirii*. Oricum, Petru Zugun are meritul de a fi adus noi argumente în favoarea acestui mult discutat sunet din limba română, care este — suținem și noi — o realitate fonologică și morfologică în româna literară.

În *Conștiința necesității unității (Pe marginea polemicii filologice dintre Gh. Săulescu și I. Eliade Rădulescu)* (p. 48–87), autorul analizează o etapă importantă din istoria luptei pentru victorie a limbii literare susținute de Ion Eliade Rădulescu prin „Curierul românesc” și a limbii susținute de Gh. Săulescu prin „Albina românească”, limbă impregnată de moldovenisme, învechile și cu o redusă frecvență. „Evoluția limbii literare — conchide Petru Zugun — a confirmat justetea principiilor adversarului său Eliade, consacrand ca norme unice multe din formele gramaticale pe care acesta le-a susținut” (p. 86).

Articolul *Alecsandri și curente lingvistice din vremea lui* (p. 88–134) — unul dintre cele mai plăcute la lectură datorită ilustrațiilor — îl reprezintă pe Petru Zugun ca un foarte bun cunoscător al procesului gândirii lingvistice a lui Alecsandri.

Este arătat rolul lui Alecsandri în combaterea exagerărilor latinistilor și franțuziștilor și în promovarea ideii că limba literară să fie constituită nu pe baza limbii latine sau franceze, ci pe cea a limbii comune, vorbite.

Mijloacele de luptă ale scriitorului sînt în primul rînd proza și teatrul, dar și scrisorile și articolele sale, ortografia preconizată aflîndu-și aplicarea practică în *Grammaire de la langue roumaine*, publicată la Paris în 1863 și semnată Mircescu.

Așadar, în domeniul lingvistic, Alecsandri s-a manifestat contra puriștilor, pentru simplificarea scrierii ortografice bazate pe fonetică. Vorbînd despre -u final, Alecsandri arată că acesta „produce [...] o dificultate regretabilă pentru citirea versurilor” (p. 97). „Campania antipuriștă a lui Alecsandri — spune Petru Zugun — a avut în epocă, în general, ecouri favorabile și influențe pozitive”.

Pentru satirizarea purismului și franțuzismului Alecsandri utilizează, după opinia lui Petru Zugun, următoarele procedee: omonimia și paronimia; reliefaare diferitelor aspecte acustice dezagrabile ca acele bazate pe -ciune și -fiune; amestecul de limbaj român și francez; evidențierea contrastului dintre limbajul purist, franțuzit și limba populară; caracterizări comice; numele personajelor; mijloace fonetice speciale; situații comice provocate de limbajul prețios. Toate aceste procedee utilizate de Alecsandri sînt susținute de exemple edificatoare, bine alese, din poezia, proza sau teatrul scriitorului.

În *Problemele ortografiei limbii române moderne în concepția lui Titu Maiorescu* (p. 135–162), Petru Zugun subliniază contribuția remarcabilă pe care a adus-o Titu Maiorescu la statornicirea în ortografia românească a normelor bazate pe principiul fonologic, acesta militînd pentru o ortografie simplă, unitară și precisă. Cele conținute în *Despre scrierea limbii române* a lui Titu Maiorescu determină întreaga evoluție a ortografiei românești, marcînd, în istoria sistemelor ortografice românești, o piatră de hotar.

Avind drept bază teoretică naturalismul lingvistic, Titu Maiorescu optează și luptă pentru simplificarea regulilor ortografice conform principiului o literă pentru un sunet. Sistemul propus de Maiorescu avea caracter național și în același timp popular, deoarece a avut în vedere rostirea limbii române populare a românilor din toate părțile. Se știe că, în esență, sistemul ortografic al lui Maiorescu este valabil și în prezent. „Maiorescu — conchide Petru Zugun — a contribuit mai mult decât oricare om de cultură din vremea lui la unitatea limbii române scrise” (p. 162).

În următoarele trei articole cuprinse în volum — *Gramatica pentru gimnaziști a lui Aron Pumnul și limba operei lui Eminescu* (p. 163—185), *Eminescu și limba populară* (p. 186—205), *Eminescu și limba folclorului* (p. 206—211) —, autorul se referă cu precădere la opera lui Eminescu. Este scoasă la iveală influența pe care a avut-o gramatica lui Aron Pumnul (*Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*) asupra limbii utilizate de Eminescu, în domeniul lexicului, foneticii și sintaxei.

Este analizată apoi proveniența formelor verbale în opera poetică a lui Mihail Eminescu, pe baza ALR, reliefându-se aportul hotărâtor pe care l-a avut marele nostru poet la fundamentarea caracterelor generale și particulare proprii limbii poeziei românești moderne.

Opera lui Eminescu prefigurează prima „limbă comună” românească scrisă, o limbă variată și bogată, cu elemente din diferite graiuri românești. „În varietatea și bogăția limbii folclorului — spune autorul — Eminescu a găsit unul dintre modelele care i-au determinat specificul limbii poeziilor sale” (p. 211).

În ultimul articol, *G. Ibrăileanu despre limba literară* (p. 212—221), Petru Zugun arată că „prin activitatea sa în acest domeniu Ibrăileanu urmărea să rezolve trei probleme lingvistice: a) să demonstreze că toate graiurile dacoromânești au contribuit la constituirea normelor principale ale limbii române literare moderne; b) să indice căile de perfecționare neîntreruptă a limbii literare; c) să găsească în caracterele limbii literare criterii obiective în analiza operei literare: rolul, caracteristicile, valoarea estetică etc.”.

Se cuvine să subliniem că Petru Zugun dovedește în cartea sa maturitate de gândire, o informare dintre cele mai alese, pricepere în vehicularea materialului lingvistic, un stil plăcut și simplu.

Cartea lui Petru Zugun constituie o contribuție valoroasă la elucidarea unor aspecte semnificative din lingvistica și filologia românească.

Octombrie 1977

I. T. Stan

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CHIRATA IORGOVEANU-DUMITRU, *Antologie de poezie populară aromână*, Editura Minerva, București, 1976, XXII + 426 p.

În ultimii ani s-a redeșteptat interesul pentru producțiile literare, populare și culte, ale aromânilor, fapt marcat de apariția citorva *antologii* ce repun marele public în fața unor manifestări spirituale ale celui mai numeros rest de românitățe sud-dunăreană¹. Din 1922, anul în care s-a publicat antologia lui Tache Papahagi², și pînă în 1975, ocaziile publicului larg iubitor de cultură de a se întîlni cu creația literară aromânească au fost sporadice și nesemnificative.

¹ Începutul a fost făcut de o *Antologie lirică aromână*, alcătuită, cu transpuneri în limba literară, de Hristu Cândroveanu, București, 1975. Au urmat, la scurtă vreme, *Antologia* asupra căreia ne oprim în rindurile de față, o *Antologie de proză aromână*, datorată aceluiași H. Cândroveanu, București, 1977, și *Pericle Papahagi, Vinătorul cel viteaz și Frumoasa Pămîntului, Basme aromâne*. Transpunere în dacoromână de Mihail Magiari, București, 1977. Alături de acestea, ca manifestări ale spiritualității aromânești în ultima perioadă, trebuie să mai amintim culegerea de povești în limba literară, „pe motive din basme aromâne”, intitulată *Povești de la miazăzi*, a lui H. Cândroveanu, București, 1976, *Folclor muzical aromân*, de George Marcu, București, 1977, precum și discul *Poezii în grai aromânesc*, recitate de Toma Caragiu, Matilda Caragiu-Marioțeanu, Ion Caramitru, Chirata Iorgoveanu-Dumitru, Atanase Nasta, Decebal Celea și Vasile G. Barba (care semnează și selecția versurilor), 1977.

² Tache Papahagi, *Antologie aromânească*. Literatură poporană. Literatură cultă, *Musică poporană*. Vederi etnografice. Introducere. Glosar complet în l. franceză, București, 1922, XLVIII + 520 p.

Ar fi însă nedrept să se spună că în toată această perioadă interesul pentru viața aromânilor s-a stins. Dimpotrivă, el a fost, poate, mai viu ca înainte, dar s-a întreținut aproape exclusiv în domeniile științifice. Dealtfel, în acest timp s-au elaborat și publicat lucrări fundamentale privind istoria și graiul lor, între care cele din domeniul filologiei, în special din al dialectologiei, sint mai numeroase și mai importante; ele sînt însă mai puțin accesibile în afara cercului destul de restrîns de specialiști³. Iată de ce, pentru o mare parte a cititorilor, contactul cu antologiile apărute în ultima vreme a fost echivalent cu o „(re)descoperire”.

Manifestările similare din urmă cu 50–100 de ani⁴ porneau nu numai din dorința de a folosi limbii și literaturii române în general, ci mai ales din dorința de a face cunoscut acest element etnic, iar, ca un corolar, de a întreține prin ele, aici, la nordul Dunării, flacăra spiritului aromânesc, aprinsă printr-un început de mișcare culturală chiar în sud, în urmă cu mai bine de două sute de ani. Cele de astăzi, dincolo de reînnoarea unei tradiții, au, credem, o semnificație într-o bună măsură diferită. Ele pot fi considerate semnul unei „redeșteptări” prin și în scopul pătrunderii definitive în orizontul culturii românești, îmbogățirii acesteia cu linii care li sînt atât de apropiate încît procesul nu întîmpină nici o rezistență.

Orice încercare de realizare a unei antologii din creația spirituală aromânească, populară sau cultă, se constituie, volens-nolens, într-o confruntare cu antologiile realizate pînă la acea dată, în special cu aceea „cu adevărat monumentală”⁵ a lui Pericle Papahagi⁶ și cu a lui Tache Papahagi.

Chirata Iorgoveanu-Dumitru a realizat, cu multă pasiune și dăruire, o antologie masivă, de peste 400 de pagini, prima care are în vedere exclusiv *poezia populară aromânească*. Acest lucru este un prim și important element al originalității culegerii, față de cele amintite mai sus: antologia lui Pericle Papahagi era dedicată, cum se știe, *întregii literaturi populare*, incluzînd, pe lîngă poezie, și proverbe, ghicitori, colinde, medicină populară, deceuri, literatura copiilor etc., iar cea a lui Tache Papahagi cuprindea *literatură populară, literatură cultă, muzică populară*, precum și transpunerea în dialectul aromân a *Trei balade din literatura populară română*.

Evident, sub raportul noutății textelor incluse în antologie, Chirata Iorgoveanu-Dumitru nu avea cum să prezinte surprize deosebite, dat fiind că a realizat o antologie pe baza textelor publicate pînă la ea și nu pe baza unor cercetări pe teren, recente, la aromânii din R. P. Albania, Grecia și R. S. F. Iugoslavia. Autoarea nu rămîne însă nici sub această privință în întregime datoare, oferind 20 de inedite, culese, aproape toate, personal de la vorbitori ai dialectului aromân care locuiesc în România. În rest, în ce are mai realizat, *Antologia Chiratei Iorgoveanu-Dumitru* reprezintă o selecție din poeziile populare cuprinse în antologia lui Pericle Papahagi, reținînd din aceasta 109 piese, alături de 16 bucăți din antologia lui Tache Papahagi și 11 din cea a lui M. G. Obedenaru.

Un al doilea element de originalitate a antologiei pe care o avem în vedere, vis-à-vis de cele anterioare, îl constituie transpunerea, exhaustivă, a textelor aromâne în limba literară. Originalitate care nu este însă absolută, deoarece și antologia care a precedat-o cu puțină vreme, a lui Hristu Căndrovanu (pe lîngă cea a lui Pericle Papahagi), cunoștea o „transpunere” similară în intenții. Dar autorul ei dădea mai degrabă o „re-creare” a poeziilor prin propria sa sensibilitate poetică, decît o transpunere propriu-zisă, fapt care-i diminuează importanța, față de textul original, pentru însăși pătrunderea spiritului aromânesc. Dimpotrivă, Chirata Iorgoveanu-Dumitru reușește, aproape întotdeauna, așa cum și-a propus, o „transpunere

³ Să amintim doar: T. Capidan, *Armeanii. Dialectul aromân*, București, 1932; Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, București, 1930; Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția I, București, 1963, ediția a II-a, 1974; Matilda Caragiu-Mariovanu, *Liturgier aromânesc*, București, 1962; idem, *Fonomorfologie aromână*, București, 1968; Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București, 1972; precum și cercetările pe teren în R. P. Albania și R. S. Macedonia, soldate cu numeroase și valoroase materiale dialectale înregistrate pe benzi de magnetofon, efectuate de P. Neiescu și E. Petrovici, valorificate în studii publicate în revistele de specialitate, în teza de doctorat a lui P. Neiescu, *Vocalismul dialectului aromân din R. P. Albania și R. S. Macedonia*, precum și în *Atlasul graiurilor armeanesti din R. P. Albania și R. S. Macedonia*, de P. Neiescu, în mss.

⁴ Semnate de I. Garagiani, Vanghelie Petrescu, Teodor Burada, G. Weigand, Pericle Papahagi, Tache Papahagi etc.

⁵ T. Papahagi, *Antologie aromânească*, p. XI.

⁶ Pericle Papahagi, *Din literatura populară a aromânilor*. Literatura copilărească. Medicină populară. Ghicitori. Proverbe și idiotisme. Colinde. Păpărușele. Lăzărele. Leagănul. Sărbătoarea Sinzicilor sau Tavian. Luna nouă. Deceuri. Poezia populară, București, 1900, XXIII + 1 056 p. (volumul II din *Materialuri folkloristice*, publicat de Gr. G. Tocilescu).

poetică” mult mai apropiată atât de literă, cât și de spiritul textului aromân, folosind inspirat, pe cât i-a fost posibil, „graiul poeziei populare dacoromâne”, dar păstrând și „cuvinte din dialectul aromân, deosebit de expresive”⁷. Fără a căuta cu obstinație echivalențe „artistice” versurilor populare aromâne — ele însele lipsite adeseori de asemenea calități —, Chirata Iorgoveanu-Dumitru a reușit transpuneri convingătoare, nu rarori de o autentică frumusețe poetică (exemplele ar putea fi foarte numeroase), dovadă nu numai a unui travaliu atent cu cuvântul, ci și a unei sensibilități poetice înnăscute și cultivate. Sint destul de rare cazurile în care alegerea unui echivalent dacoromân este nefericită (de exemplu, ni se pare inutilă exclamația introdusă în transpunerea dacoromână la începutul textului de la p. 28–29: *Di oăra fe-ri ti vid-zui — Ah, de cum mi te văzui*, care avem impresia că îndepărtează poezia de sentimentul autentic popular înspre versificarea lăutărească; dealtfel, s-ar putea reproșa o prea masivă introducere a unor astfel de interjecții ca *ah, of, vai* etc. în varianta literară, fără corespondent în textul aromân) sau în care dorința unei „poetizări” excesive duce la înlocuirea echivalentului direct dacoromănesc cu un sinonim mai puțin expresiv în contextul respectiv (de exemplu, la p. 50–51, versurile: *Vor să-nvîrdzască ărburil'i / Și gl'êflu nu-l' i-alasă, / Voi s' ti-agărșesc, armăna-a-mea, / Și dōrlu nu me-alasă* sint transpuse: *Arborii vor să-nverzească / Și înghețul nu ti lasă, / Să te uit armăno-aș vrea, / Dar, vai, dorului nu-i pasă*; păstrarea echivalentului direct al versului al patrulea: *Însă dorul nu mă lasă*, ni s-ar fi părut mai expresivă prin însuși faptul, evitat, se pare, de Chirata Iorgoveanu-Dumitru, că în versurile al doilea și al patrulea același cuvânt rimează cu sine însuși: rolul stilistic principal al lui *alăsa* nu e de a realiza rima, ci de a insista asupra ideii poetice, insistare realizată în planul expresiei prin repetarea aceluiași cuvânt, la aceeași formă gramaticală, în aceeași poziție în vers; cf. alte exemple similare la p. 25, 43, 75 etc.), atât de rare încât nu împletează cu nimic asupra frumuseții generale a transpunerilor din această antologie.

Realizatoarea ediției a grupat piesele selectate în șapte secțiuni:

— a — *Lirica de dragoste* (p. 1–144), cea mai cuprinzătoare, în care ne întâlnim cu manifestarea reținută a unui sentiment erotic „sugrumat” de cele mai multe ori „în fașă”, fără efuziunile sentimentale ce pot fi reperate în lirica de dragoste dacoromână, ca o lirică erotică destul de severă, censurată de austeritatea vieții sociale și de familie, dar care surprinde adeseori printr-o perfectă „știință” a aluziei — cf. textele de la p. 54, 136 etc. — ;

— b — *Lirica nupțială* (p. 145–200), cuprinzând multe piese a căror includere aici și nu la prima secțiune se justifică doar prin rolul precis pe care-l au în diferitele momente ale ceremonialului nupțial, iar nu prin elemente de conținut;

— c — *Lirica înstrăinării* (p. 201–276), într-adevăr bogată și cu o pondere mare în cadrul liricii populare aromâne nu numai ca număr, ci mai ales prin sfîșietoarea sinceritate a exprimării sentimentului de înstrăinare, care devine coplesitor prin repetarea obsedantă a blestemului aruncat asupra celui ce a născut străinătatea: *Nădima cări scoăsi zeăna/Dum-nid-ău s-l'i astîngă băna* — p. 236; cf. și p. 242, 250, 274 etc. — ;

— d — *Lirica păstoritului și a căvănăritului* (p. 277–322), mai sărac reprezentată aici, deși „rămîne cea mai importantă, ca izvorind din însăși viața lor de munteni” — p. XV — ;

— e — *Lirica istorică* (p. 323–336);

— f — *Lirica haiduciei* (p. 337–370), secțiuni care s-ar fi putut unifica, atât de asemănătoare tematic și chiar formal sint bucăile incluse aici, toate fragmente, cioburi, „schelețete versificări ale unor evenimente importante” (T. Papahagi; cf. p. 331, notă), sau proslăviri discrete, reținute ale unor eroi ai neamului, fără a realiza însă proiecția lor în mitologie și fantastic; și

— g — *Balade* (p. 371–408), secțiune cu împlinirile literare cele mai mari; ne întâlnim aici cu motivul mortului blestemat, al mioarei năzdrăvane, al metamorfozelor succesive — în *balada Nă feătă nică sumulăie*, p. 380–387, asupra căreia atrăsese atenția încă Hasdeu, datorită ciudățeniei ei: „bilingvitatea”, femeia vorbind în dialectul aromân, iar bărbatul răspunzându-i în grecește — ; dar mai ales întâlnim aici excepționala baladă *Puntea di Arta* (p. 396–407), probabil cea mai realizată variantă pe tema jertfei, după *Meșterul Manole*, al cărei final poate servi suport unor superbe speculații, poate chiar și acelea privind „conștiința unității de limbă și simțire” pe care o avansează prudent Chirata Iorgoveanu-Dumitru, la p. XIX.

Antologia se încheie cu un *Indice alfabetic (după primul vers)* și *bibliografic al poeziilor* p. 409–416).

Prefața semnată de Chirata Iorgoveanu-Dumitru reușește o succintă caracterizare a poeziei populare aromâne, una dintre cele mai precise de la cele ale lui Tache Papahagi încoace. Să reținem cîteva idei: poezia aromână „trebuie privită ca poezie-document, ea relatînd cu

⁷ Vezi *Notă asupra ediției*, p. XXII.

exactitate stări de lucruri, evenimente cu caracter istoric sau intim din viața unor familii și localități" (p. XI); „senzația de neterminat, acea oboseală a finalurilor" (p. XII) care caracterizează aceasă poezie; existența în poezia de dragoste aromână a unui „ce care reține zborul de săgeată al ochiului către chipul iubitei sau al iubitului. Acest zbor se consumă în spatele ochilor" (p. XIII); etc.

Transcrierea poeziilor în dialectul aromân este în general unitară. Este o transcriere simplificată, asemănătoare cu cea folosită de Tache Papahagi, dar adăugind accentele cuvintelor, însă destul de inconsecvent punind frecvent accente pe monosilabe și lăsându-le la o parte la multe plurisilabe ce ar putea fi accentuate variat. Ne-am gândit la posibilitatea ca autoarea să fi încercat o redare a accentului prozodic al versului, dar inconsecvențele persistă și în acest caz. Din punctul de vedere al lingvistului, antologia de față poate interesa mai mult pe dialectologul-lexicolog decît pe fonetician.

Apariția acestor lucrări referitoare la aromâni (ca și altele referitoare și la ceilalți români sud-dunăreni, care vor intra eventual în curînd în circuitul cultural) va duce, probabil, la re-deschiderea vechii discuții asupra raportului limbă/dialect și a statutului idiomurilor romanice sud-dunărene. În ce-i privește pe aromâni, indiferent de ce ar decreta ei că vorbesc (criteriu a cărui precară legătură cu știința nu mai are nevoie de demonstrații), ni se pare simptomatic că întemeierea lor întru cuvînt se realizează mai ales în spațiul cultural nord-dunărean. Dintr-o perspectivă culturală mai largă, mult-vehiculatul, într-o vreme, criteriu al „subordonării", al „vîrsării" într-o limbă, ar putea fi rescris în termenii „subordonării" necesare la o cultură, al „vîrsării" necesare într-o cultură, statutul *dialectului* aromân nemaifiind susceptibil astfel de nici un fel de indoială... metodică.

Noiembrie 1977

Nicolae Mocanu

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

CARLO TAGLIAVINI, *Originile limbilor neolatine. Introducerea în filologia romanică*. Versiune românească îngrijită și coordonată de Alexandru Niculescu. Traducere de Anca Giurescu, Mihaela Cârstea-Romașcanu, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, XLII + 594 p.

Fără îndoială, apariția într-o versiune românească a lucrării *Le Origini delle lingue neolatine* de reputatul lingvist italian Carlo Tagliavini constituie un eveniment editorial.

Fiind o amplă sinteză asupra problemelor de bază ale limbilor romanice, lucrarea s-a impus chiar de la apariția ei și a cunoscut mai multe ediții succesive (ediția a VI-a, în 1972). Prin marea cantitate de informații, sistematic prezentate, și prin recunoscuta competență a autorului, ea trece astăzi drept una dintre cele mai bune introduceri în studiul limbilor neolatine, „o adevărată enciclopedie a lingvisticii romanice", cum o caracterizează Al. Niculescu (p. XVI).

Structura lucrării corespunde scopului urmărit de autor: inițierea în romanistică, prin cunoașterea elementelor fundamentale care explică procesul de formare a limbilor romanice, originea lor. Un prim capitol prezintă o schiță istorică asupra lingvisticii romanice, cu relevarea celor mai importante curente și sublinierea înnoirilor metodologice, culminînd cu geografia lingvistică, fără să negligeze aplicarea metodelor moderne în domeniul romanic. După expunerea dificilei probleme a substratului preroman, autorul se ocupă de teritoriile romanice pierdute, adică de acelea în care limba latină nu s-a menținut, dar a lăsat urme, mai mult sau mai puțin numeroase, în limbile cu care s-a interferat, precum și de expansiunea limbilor neolatine în condiții social-istorice determinate. Cum era de așteptat, o atenție deosebită este acordată latinei ca limbă de bază a limbilor romanice. Structura latinei „vulgare" este prezentată sub diversele ei aspecte. Sînt apoi urmărite influențele străine care s-au exercitat asupra limbii latine și asupra limbilor romanice, fie prin contact direct (adstraturi), fie prin cultură (superstraturi). Informații bogate și utile găsim în capitolul consacrat limbilor și dialectelor neolatine. După discutarea problemei clasificării limbilor romanice, sînt prezentate succint, rînd pe rînd, fiecare din cele unsprezece limbi derivate din latină, cu ramificațiile lor teritoriale, dîndu-se, totodată, numeroase date asupra popoarelor sau populațiilor care le vorbesc. Lucrarea se încheie cu o expunere asupra celor mai vechi atestări ale limbilor literare din domeniul romanic.

Cum precizează autorul însuși (vezi p. 58), el a urmărit să înfățișeze materialul luat în discuție mai mult sintetic decât comparativ, având în vedere categoriile de cititori cărora li se adresează.

Cunoscător al limbilor romanice și a numeroase alte limbi, C. Tagliavini a avut posibilitatea să asigure o vastă și extrem de bogată documentare lucrării sale. Aparatul critic și bibliografia care însoțește fiecare capitol sînt o mărturie elocventă a imenselor surse consultate cu discernămint și, adesea, dintr-o perspectivă personală. Ele constituie pentru cercetător mijloace de orientare în problemele fundamentale ale romanisticii, de o mare utilitate.

Pentru români, lucrarea lui C. Tagliavini prezintă o importanță deosebită. Ea este, cum just observă Al. Niculescu, „singura «introducere» în lingvistica și în filologia romanică de largă circulație în lume care acordă limbii române un spațiu vast, egal cu al celorlalte limbi romanice” (p. V). Lucrul acesta a fost posibil pentru că renumitul lingvist italian este un excelent cunoscător al limbii române, al istoriei poporului român și al culturii lui, fapt dovedit prin lucrările sale anterioare, în care a abordat probleme românești. Convins fiind că limba română este „unul dintre cei mai importanți pilăstri ai lingvisticii romanice” (p. 57), C. Tagliavini, prin *Originile limbilor neolatine*, integrează limba noastră organic în ansamblul limbilor romanice, dînd date numeroase și, în general, exacte despre esența ei.

Pentru publicarea versiunii românești a acestei lucrări lingvistice de excepție, Al. Niculescu, cel ce semnează studiul introductiv și completează notele și bibliografia, precum și traducătorii (Anca Giurescu și Mihaela Cârstea-Romașcanu), merită toată recunoștința cititorilor. Aceași recunoștință se cuvine și Editurii științifice și enciclopedice, care ar fi de dorit să sprijine și în viitor, mai intens, publicarea în traducere românească a unor cărți fundamentale, deosebit de utile pentru studiul limbii, în general, sub aspect teoretic și metodologic, și al limbii române, în special.

R. Todoran

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

GIOVANNI ALESSIO, *Lexicon etymologicum. Supplemento ai dizionari etimologici latini e romanzi*, Arte tipografica, Napoli, 1976, Accademia di Archeologia, Lettere e Belle arti di Napoli; XX+694 p.

G. Alessio, personalitate marcantă a lingvisticii italiene contemporane, este cunoscut mai cu seamă ca lexicolog în domeniul indo-european și romanic. În numeroase studii a abordat probleme ale limbilor indo-europene din bazinul mediteranean, fiind preocupat să descopere urme ale substratului preindo-european. Un deosebit interes a arătat elementului grecesc în limba latină, pornind mai ales de la variantele dialectale ale limbii italiene. A fost preocupat, deopotrivă, să pună în evidență latinitatea unor dialecte italiene. Se poate afirma că G. Alessio este, înainte de toate, un etimologist. Etimologia o cultivă, cu o rară pasiune, în numeroase studii, în lucrări de sinteză (cum este *Dizionario etimologico italiano*, în colaborare cu C. Battisti) și, în egală măsură, în cercetările sale de toponimie italiană. Sînt demne de a fi amintite preocupările teoretice asupra problemelor și metodelor etimologice, inclusiv aceea a reconstrucției lingvistice.

Dintre limbile romanice, bineînțeles în afară de italiană, l-au interesat mai mult franceza și româna. Celei din urmă i-a consacrat mai multe studii, privind concordanțe fonetice și lexicale între română și dialectele italiene meridionale și explicarea etimologică a unor cuvinte românești¹.

Lexicon etymologicum, recenta lucrare a lui G. Alessio, este o sinteză a cercetărilor sale etimologice din domeniul lexicologiei latine și romanice, un fel de *Summa* a activității sale științifice, cum observă în prefață prof. Aniello Gentile. Este impresionantă bogăția materialului utilizat din foarte numeroase și variate izvoare. Aria de cercetare este întinsă în spațiu, dar mai ales în timp. Autorul atestă noi cuvinte latine, cu deosebire împrumuturi din greacă,

¹ Îmi sînt cunoscute următoarele trei: *Sul rotacismo romeno-siciliano* (Extras, 1942); *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi* (Extras, 1954); *Problemi storiico-etimologici rumeni* (Extras, 1966).

și reconstruiește, pe baza lexicului romanic, o seamă de vocabule latinești. În marea majoritate a cazurilor, autorul apelează la materialul italian, regionalisme și toponime din diverse regiuni ale Italiei, îndeosebi din sudul țării, mult îmbogățit prin cercetările întreprinse în ultimele decenii. Nu arareori se face mențiunea că cuvîntul latin lipsește în REW. Lucrarea oglindește progresele pe care studiul etimologic al lexicului romanic și, în special, al celui italian l-a înregistrat de la publicarea dicționarului etimologic al limbilor romanice (REW) de W. Meyer-Lübke, unele datorite autorului însuși.

În cele ce urmează, ne vom opri la câteva dintre cuvintele românești aduse în discuție, făcînd unele observații și dînd eventuale sugestii etimologice.

G. Alessio propune o nouă etimologie pentru *adiță* (cu var. *adiuță*) (p. 8), explicat, din punctul de vedere al originii, în mai multe feluri: din **aduliare* (= *adulare*), din **adiliare* < *ilia* sau din **adoliare* (= *adolere*) (v. Cioranescu, *Dicționar etimologic român*, 1966, p. 8). Lingvistul italian consideră că cuvîntul românesc nu se poate explica din *adulare* (v. REW), din cauza dificultății lor fonetice. Dar REW 204a propune etimonul **aduliare* (= *adulare*), urmîndu-l pe Fușcariu, tocmai pentru a surmonta aceste greutăți. După diusul, *adiță* (cu var. *adiuță*) își are originea în lat. **adoleare* „ungere cu olio” (cf. *oleatus*). Sub aspect fonetic etimologia este acceptabilă. Mai greu e de admis din punct de vedere semantic. Dar o evoluție semantică cum e cea pe care trebuie să o presupunem: „a unge (ușor) cu ulei” → „a atinge ușor” [→ „(despre vînt) a sufla ușor”] → „a mingia”, nu este imposibilă. Menționăm că I. I. Russu (în *Elemente autohtone în limba română*, București, 1970, p. 101) îl consideră pe *adiță* de origine traco-dacă.

Pentru a explica pe *copîl* (și *cópîl*) din română și *koþil* din albaneză, G. Alessio reconstruiește un lat. regional **copelus* (p. 120), legat de gr. *κόπελος*. Cuvîntul latin e reconstruit de data aceasta numai pe baza termenilor din română și albaneză. Autorul arată totuși prudentă, neexcluzînd posibilitatea de a fi un relict al substratului traco-dac. Explicarea cuvîntului românesc din lat. **copelus* este inacceptabilă din punct de vedere fonetic. Reflexul românesc ar fi trebuit să fie **cupăr*.

Bazat pe unele cuvinte italiene și pe rom. *forfecă*, G. Alessio introduce în dicționarul său pe lat. *forficare* (p. 175), cuvînt ce lipsește în REW. Meyer-Lübke consideră formele verbale din idiomiurile romanice derivate. Am observa, mai întîi, că în limba română forma existentă este *forfecă* și nu *forfică*, cum e dată de REW și, după această lucrare de referință, de G. Alessio. În al doilea rînd, am menționa că DA indică drept etimon al verbului românesc lat. pop. *forficare*.

Lat. *flutare* (p. 173), neînregistrat de REW, are descendenți în limba italiană. Un derivat al acestui verb: **flutulare* (p. 173) explică bine, după autor, pe rom. *flutură* și pe alb. *fluturônj*. Etimologia, dată mai întîi de Candrea (vezi Cioranescu, *op. cit.*, p. 336), este preferabilă celei indicate de REW, care, cum just observă G. Alessio, este dificilă ca evoluție fonetică. Substantivul rom. *flutur(e)*, ca și alb. *fluturë*, este considerat de autor un derivat de la verb. TILR, II, p. 117, înregistrează doar substantivul, pe care îl derivă din lat. **flutulus*, considerînd că „e mai verosimil” ca verbul să fie derivat de la substantiv. Nu e posibil oare să se fi păstrat ambele cuvinte latinești în rom. *flutură* și *flutur(e)*?

Pentru explicarea etimologică a it. *fuscello*, v. fr. *fuisel* și a rom. *fuștel*, G. Alessio propune etimonul latin reconstruit **fussellum* (p. 186), diminutiv al lui **fusc(u)lum*, pentru **fussulum* < *fusus*, *fusum*. El consideră că etimonul dat de REW, după dicționarele etimologice românești, **fusticellus*, este insuficient din punct de vedere fonetic. Vechea etimologie, dealtfel unanim acceptată, este preferabilă, fiindcă etimonul este un diminutiv de la un cuvînt latin păstrat în românește: **fusticellus* < *fustis* (> rom. *fuște*). Cît privește evoluția fonetică, pentru forma românească, se poate explica fără dificultăți: **fusticellus* > **fusticelu* > **fusselu* > *fuștel*. Prea multe forme intermediare reconstruite dau un caracter artificial noii etimologii propuse. Chiar și semantic, rom. *fuștel* poate fi mai ușor conexat cu *fuște* decît cu *fus*.

Ne-a reținut atenția lat. **grundeus* (p. 204), format, după părerea autorului, ca *frondeus* din *frons*, *frondis*, din *grunda*, care e extras din *suggrunda* (*sugrunda*) „streașină, partea proeminentă a acoperișului, acoperiș”. Adăugăm că *suggrunda* e păstrat în rom. *sugrunde* (v. REW 3438a). G. Alessio citează cîteva reflexe italiene ale lui **grundeus*: abr. *şgronza* „riparo sotto la roccia a forma di spelunca”, „roca montana”, *şbronze* „rupe alpestre, macigni, generalmente scoscesi”, *şgronze* „antro, bocca d'ingresso di una grotta”. Lat. **grundeus* ar putea explica rom. *grun(d)*: „bucată dintr-o materie tare și sfărmicioasă, drob” (*grunz de sare*). Soluțiile etimologice pentru acest cuvînt sînt foarte variate. *Grunz* e explicat din maghiară, v. germană, bulgară, albaneză, greacă și latină (vezi Cioranescu, *op. cit.*, p. 383–384). Fiind comun cu albaneza, mai nou, e considerat element din substratul traco-dac (v. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 172–173; TILR, II, p. 343). Evoluția fonetică de la **grundeus* la *grunz* este normală. Din punct de vedere semantic, s-ar putea găsi o motivare, dacă presupunem că sensul vechi al cuvîntu-

lui românesc a fost cel de „stîncă, piatră mare și colțuroasă”, dezvoltat, prin analogie, din cel de „acoperiș”. Acest sens vechi presupus s-a păstrat în toponimul *Grunjul*, sat în Buzău, care „poartă această numire datorită unui bloc de ghips care se găsește în apropiere”, și în *Grunjii Tari* (colină) din aceeași regiune (Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 30). Un paralelism semantic întîlnim la *bulz* „piatră mare, stîncă” (vezi DA, sens păstrat și în toponimele : *Bulz*, stîncă masivă în Rîmeș, jud. Alba ; *Bulz*, localitate în jud. Bihor) și „cocoloș, bulgăre” (*bulz* de mămăligă, *bulz* de brînză).

Pentru rom. *sprinceană* și pentru alte forme romanice, autorul presupune o contaminare între *episcynium* și *supercilium* (p. 150). E greu, dacă nu chiar imposibil, a explica astfel cuvîntul nostru. Dicționarele etimologice românești propun o contaminare între *supercilia* (pl. lui *supercilium*) și *genna*, din care a rezultat **supergenna* > **supercenna* > *sprinceană*. Contaminarea amintită aici este admisă de autor numai pentru varianta *suprăceană*², citată după REW 8459, care o ia din dicționarul etimologic al lui Pușcariu și care, de fapt, nu există (vezi TDRG).

Lat. *schidia* „surcel, așchie” (p. 366) se păstrează în rom. *șlează*, afirmă autorul, după REW. Cuvîntul românesc are două sensuri : „vîltoare” și „bețișor pe care se împletesc cu iglița ochiurile mrejei” (vezi C. Diclescu, în DR, IV₁, p. 466—467). Cele două sensuri fiind foarte îndepărtate, unii cred că ne găsim în prezența a două cuvinte, deosebite ca origine (vezi Cioranescu, *op. cit.*, p. 790), ceea ce e mai puțin probabil. Reflexele italiene, citate de G. Alessio, întăresc etimologia cuvîntului românesc. Fonetic, *ștea(d)ză* se explică normal din *schidia*. Din punct de vedere semantic, sînt dificultăți. Sensul de „bețișor...” se poate lega, plauzibil, de cel de „surcel” al etimonului latin. Legătura celuilalt sens („vîltoare”) de sensul lui *schidia* e mai greu de realizat. Am putea-o face numai dacă am ști cît de veche este vîltoarea și cum era construită în trecut, adică dacă am avea suficiente elemente pentru cunoașterea „lucrului”. Ipo-tetic, am putea admite că în construcția acesteia un rol important l-au avut surcelele, bețele. Dealtfel în descrierea ștezelor, se menționează că acestea, în unele locuri, sînt construite din nuiele împletite (vezi C. Diclescu, *loc. cit.*). Dacă ipoteza noastră s-ar adevări, am putea admite următoarea evoluție semantică : „surcele” → „bețe” (nuiele) → „vîltoare”. În acest caz, am avea de-a face cu un singur cuvînt și nu cu două.

Pintre cuvintele latine, cu reflexe în limbile romanice, care lipsesc în REW, este și *vacca-ricia* (p. 430), păstrat în dialectele italiene atît ca apelativ, cît și ca toponim. S-ar fi putut menționa și cuvîntul românesc *văcăreață* „locul unde stau, unde se odihnesc boii și vacile în timpul verii” (CADE), derivat din același etimon. Aceleași sfere semantice îi aparțin : *căprăreață* (< lat. *capraricia*) și *purcăreață* (< lat. *porcaricia*). Formele romanice citate de G. Alessio și cele două cuvinte menționate aici ne întăresc convingerea că *văcăreață* nu e un derivat românesc (vezi Cioranescu, *op. cit.*, p. 881), ci un cuvînt moștenit din latină.

După autor, lat. **scalizare* (-idiare) (p. 363) < gr. *σκαλίζω* „a plivi, a săpa...”, păstrat în mai multe dialecte italiene, ar fi cerut și de rom. *zgîria*. Pentru cuvîntul românesc, lat. **scalizare* nu poate fi acceptat ca etimon din motive de ordin fonetic și, deopotrivă, semantic³.

În sfîrșit, mai semnalăm cuvîntul arom. *zmulticare* „a strivi”, explicat de G. Alessio din lat. *molitare* „muovere spesso”, cu alt sufix (-icare) și influențat de *muovere* și *mutare* (p. 270), care se păstrează și în unele dialecte italiene. Derivarea lui din lat. **exmuticare* < *muticus* „mutilă” (vezi REW 5787 ; T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, p. 1145) este preferabilă, fiindcă nu pune dificultăți fonetice și semantice și, totodată, nu are caracter artificial.

Cel ce se va încumeta să alcătuiască o nouă lucrare de sinteză asupra lexicului romanic, ca cea a lui W. Meyer-Lübke (REW), încorporînd datele lingvistice puse în circulație în ultimele patru, cinci decenii, va găsi în dicționarul lui G. Alessio o sursă documentară de mare importanță, cu un enorm material informativ, mai ales din domeniul italian, cu foarte multe soluții etimologice și, bineînțeles, cu interesante și valoroase sugestii.

Noiembrie 1977

R. Todoran

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

² Această variantă e menționată într-o formă greșită (: *supraccana*). Tot greșit citate sînt și alte cuvinte românești, desigur datorită tiparului : *fusfel* (p. 186) pentru *fusfel*, *frigoros* (p. 181) pentru *friguros*, *șinșar* (p. 449) pentru *șinșur*, *masteacăn* (p. 239) pentru *mesleacăn*, *șlează* (p. 637) pentru *șlează*. Le semnalăm aici pentru o eventuală nouă ediție.

³ O istorie a etimologiei cuvîntului se poate găsi la I. I. Russu, *op. cit.*, p. 215—216 ; autorul consideră pe *zgîria* de origine autohtonă.

GEORGES MOUNIN, *Linguistique et philosophie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1975, 216 p.

Profesor la Facultatea de litere din Aix-en-Provence, Georges Mounin este astăzi un nume binecunoscut în rîndul specialiștilor. Contribuțiile sale în diverse domenii ale lingvisticii l-au impus ca o autoritate în materie, fiecare studiu sau volum distingîndu-se nu numai prin erudiție și inteligență, ci și prin forța argumentării și claritatea expunerii. Deși a abordat în lucrările sale aspecte ale științei limbii, cele de lingvistică generală alcătuiesc, fără îndoială, domeniul său predilect. O serie de lucrări publicate în ultimul timp constituie o probă pentru preocupările autorului, pentru cunoașterea concepției și a metodelor sale, multe volume fiind citate sau comentate în literatura de specialitate: *La machine à traduire, histoire des problèmes linguistiques*; *Problèmes théoriques de la traduction*; *Histoire de la linguistique*; *Introduction à la sémiologie*; *Clefs pour la sémantique française*; *Linguistique du XXe siècle*; *Clefs pour la langue française*.

Publicată în colecția „Le philosophe” a editurii pariziene „Presses Universitaires de France”, *Linguistique et philosophie* își propune abordarea, dintr-o perspectivă nouă, a unor probleme mai vechi, dar foarte importante în ceea ce privește raporturile dintre cele două discipline. De fapt, volumul grupează o serie de studii și articole pe care autorul le-a publicat în diverse reviste.

Cuprinsul lucrării demonstrează clar structura cărții în concepția autorului, ca și problemele fundamentale asupra cărora el s-a oprit în cercetările sale din ultima perioadă. Este ușor de constatat, de altfel, că G. Mounin continuă preocupări mai vechi, aprofundînd unele aspecte interesînd în egală măsură specialiștii din cele două domenii: lingvistică și filozofie. Intenția sa a fost aceea de a prezenta filozofilor unele puncte de vedere noi referitoare la limbaj. După cum se știe, astfel de teme (mai ales, filozofia limbajului, limbă și gîndire, limbă și societate, semnul lingvistic) au stat de mult timp în atenția filozofilor și a lingviștilor, căpătînd noi dimensiuni în cercetările de după 1930. Autorul este un *lingvist* care studiază însă un domeniu de interferență: *limbajul*. Așa cum mărturisește însuși în *Introducere* (pp. 5–9), Mounin nu și-a propus realizarea unui manual sau a unui tratat de lingvistică generală, ci interpretarea limbajului din punctul de vedere al lingvistului: „Cette attitude est dictée par la conviction, comme on vient de le dire, qu'il n'est plus possible de parler philosophiquement du langage sans une solide information linguistique — il faudrait même aller jusqu'à dire : une solide culture linguistique... C'est pourquoi le petit livre qu'on présente ici ne sera pas une introduction générale, ni un manuel; ce qu'on a voulu, au contraire, c'est mettre des lecteurs philosophes au contact de problèmes linguistiques concrets, choisis parmi ceux qui sont centraux, pour prendre une vue correcte de la démarche linguistique actuelle”.

E lesne să înțelegem, prin urmare, că autorul propune un *dialog*, și nu o *controversă*. El înfățișează, succesiv și organizat, punctele de vedere ale lingvisticii actuale privitoare la limbaj. Prin acest fel de a pune problema, lingvistica și filozofia își dau întâlnire în interpretarea unui domeniu esențial: limbajul uman.

Spre deosebire de mulți predecesori, Georges Mounin propune un dialog comprehensiv între lingviști și filozofi. Titlurile celor șase părți ale cărții justifică integral afirmațiile de mai sus: I. *Langage et communication*; II. *Le langage des linguistes*; III. *Le langage et la pensée*; IV. *La signification en linguistique*; V. *Langage et société*; VI. *L'usage esthétique du langage*.

În primul rînd trebuie să subliniem vasta informație a autorului în legătură cu chestiunile studiate. Pentru unele probleme, el pleacă de la o afirmație a altor specialiști, pentru a dezvolta o idee sau pentru a o argumenta. Caracterul de dezbateri ni se pare evident. Se cuvine de asemenea să remarcăm orientarea autorului spre aspectele *fundamentale*, pentru elucidarea cărora concluziile lingvisticii ca și ale filozofiei sînt, deopotrivă, importante. Acestora li se adaugă rezultatele cercetărilor din alte discipline importante, ca epistemologia sau semiologia. În fond, G. Mounin constată stadiul actual al raportului *lingvistică-filozofie* și oferă numeroase exemple pentru interpretarea filozofică a limbajului uman și animal (cap. V din prima parte poartă titlul *La communication animale*, pp. 86–99). Astfel, autorul acestei cărți, pe urmele lui Saussure și ale lui Chomsky, urmărește, din mai multe puncte de vedere, *complexitatea semnului lingvistic*. Cînd autorul mărturisește că a urmărit o bogăție de șapte interdisciplinare, el are în vedere situarea lingvisticii și a filozofiei în secolul al XX-lea, legate de analiza lingvistică a cunoașterii realității.

Aspectul particular al cărții îl constituie tocmai îmbinarea analizei de text cu stabilirea unor rapoarturi de coordonare sau de incidență între filozofie și lingvistică. Stadiul actual al cercetărilor în cele două domenii prilejuiește autorului observații dintre cele mai interesante.

Nu trebuie să trecem cu vederea nici interesul autorului pentru unele aspecte mai noi, puțin cercetate pînă acum, legate de obicei de domenii mai noi ale științei limbii, ca: lingvistica matematică, semiologia, teoria traducerilor, limbajul gesturilor.

Cu o informație bogată și cu o claritate remarcabilă, Georges Mounin ne propune o lectură modernă a unei vechi dispute între lingviști și filozofi cu privire la limbaj. Studiile din acest volum (excelente sînt, după părerea noastră, cap. IX — *La structuration sémantique des dénominations des divisions du temps*, pp. 149—156, și cap. VII — *Les rapports entre le langage et la pensée*, p. 123—142) constituie una dintre cele mai bune „introduceri” în lingvistica generală, fiind în același timp o contribuție notabilă a lingvisticii franceze contemporane.

Februarie 1977

Ilie Dan

Université de Provence
Aix-en-Provence, France

Papers in Computational Linguistics, edited by Ferenc Papp and György Szépe, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 585 p.

Pe lingă editorial, cuvîntul de deschidere al lui Lajos Tamás și cel de încheiere al lui David G. Hays, volumul cuprinde 48 articole, contribuții a 21 de state (România, Ungaria, Cehoslovacia, Uniunea Sovietică, Bulgaria, Franța, Anglia, Italia, R.F.G., Austria, Peninsula Scandinavă și Țările de Jos, S.U.A., Canada, Japonia, India), de fapt, lucrările Celei de-a III-a consfătuiri de lingvistică a computerilor care a avut loc în vara anului 1971 la Debrețin — pe scurt CLIDE '71. Primul asemenea congres a avut loc în 1967 la Grenoble, următorul lingă Stockholm. Lucrările celui de-al III-lea au fost consacrate (după cum reiese și din structurarea în capitole a volumului) problemelor generale ale automatizării în lingvistică, analizei sintactice în limbile naturale și artificiale, analizei și sintezei semantice, descrierii formale a subiectului și predicatului logic, metodei statistice în descrierea limbii, traducerii automate, precum și aplicațiilor lingvisticii computerilor, cum ar fi teoria formală comună limbii și evoluției biologice semnată de H. Feliciangeli și G. T. Herman din Paraguay, inventarele semantice în lingvistica aplicată de Ju. B. Gorodețki din U.R.S.S., cercetări asupra folclorului de V. Voigt din Ungaria, problemele simulării învățăturii unei alte limbi decît cea maternă de belgianul J. M. Waaub.

Din capitolul asupra problemelor generale amintim scoaterea în evidență a deosebirilor dintre limbile naturale și limbajele de programare în privința diferitelor tipuri de omonime, a numărului admisibil de interpretări, cu privire la formarea evolutivă, la propozițiile enunțative și imperative, la expresiile denotative — funcționale —, în cadrul lucrării comparative semnată de I. Čulík din Cehoslovacia (*A Comparison of Natural and Programming Languages*). D. G. Hays din S.U.A., membru de onoare al Comitetului internațional de lingvistică a computerilor (ICCL), este de părere că, dacă nu ar exista lingvistica computerilor, ar fi necesară inventarea ei, deoarece atît fundamentele, cît și etapele ei de dezvoltare diferă esențial de cele ale calculului, ale combinatoricii, ale logicii computerilor. D. G. Hays continuă ideea lui Solomon Marcus (p. 23) potrivit căreia lingvistica formală este o știință directoare, spre deosebire de lingvistica obisnuită, explicînd această particularitate universală a lingvisticii formale prin situația ei specifică de a fi o disciplină a matematicii, de a structura algoritmurii cu valoare euristică ori de aproximare în domeniul informației. Apoi, tot în acest articol (*The Field and Scope of Computational Linguistics*), delimitează domeniile de cercetare și de acțiune ale lingvisticii formale, atît de ale disciplinelor matematice, cît și de lingvistica descriptivă (știință a limbii) și de psihologie.

Din capitolul de analize sintactice în limbile naturale și artificiale reiese că, în ciuda evoluției și realizărilor atinse de limbile artificiale, ele mai au totuși de „învățat” de la limbile naturale, și anume proprietatea *extensibilității*. Cînd un vorbitor își extinde limba naturală într-un mod natural, în esență pornește de la aproximări artificiale care devin naturale prin uz. Limbajul utilizat de cercetător se pune în acord cu evoluția internă a structurii conceptuale cu ajutorul definițiilor și aserțiunilor. Computerul poate fi dotat și el cu asemenea mijloace de comunicare prin crearea unui sistem de „limbaj extensibil rapid”, notat prescurtat REL (*Rapidly Extensible Language*). Lucrarea de proporții a lui B. H. Dostert și F. B. Thompson din S.U.A. descrie detaliat aspectele lingvistice și cele de pe pozițiile calculatorului ale unei asemenea limbi (*Syntactic Analysis in REL English*) într-o formă revăzută și îmbunătățită.

Complementele indirecte, locative și instrumentale au fost introduse cu ajutorul gramaticii lui Fillmore. În opoziție cu P. M. Postal (p. 83), care consideră pronumele drept articole definite, autorii sînt de părere că pronumele este o „variabilă” ce acționează sintactic la fel ca orice expresie care începe cu un articol definit. Meritul deosebit al lucrării constă în valorificarea punctului de vedere sintactic cu mijloace formale, după cum tot formal aproximează reprezentanța României presiunea sistemului morfologic, promovînd optica sintaxei în morfologie (*Morphismes et la pression du système linguistique*).

Tot în capitolul despre morfologie este descris un subcomponent al programului AUTOLING de învățare a gramaticii transformaționale referitoare la limbi artificiale și naturale prin interacțiune cu un informant uman (*An Interactive Program for Learning the Morphology of Natural Languages*), de către Sh. Klein și T. A. Dennison. Împărtășim părerea lui M. Têșilovă că pînă în prezent clasificările paradigmatică au fost și continuă să rămînă bazate pe caracteristici calitative. În cadrul aplicării caracteristicilor cantitative, cercetătoarea din Cehoslovacia obține o ierarhizare practică a categoriilor gramaticale bazată pe frecvența lor în texte literare și științifice, scrise și vorbite, numărînd peste jumătate milion de cuvinte (*On Quantitative Research in the Field of Morphology*). Cercetările ei nu se referă numai la categoriile luate în parte și apoi comparate, ci și la interacțiunea și combinările dintre categorii inerente limbilor inflective.

Pe cît de interesante, pe atît de utile sînt programul și considerațiile teoretice ale lui Gy. Hell din Ungaria cu privire la despărțirea automată a cuvintelor în silabe (*Automatic Hyphenation in Hungarian*), care ridică probleme complexe și sub aspect morfologic și semantic, într-o limbă aglutinantă cu număr ridicat de cuvinte compuse. Calculatorul acționînd diferit de creierul uman, trebuie să fie programat în așa fel încît să determine formal locul despărțirii. În plus, tipărirea textelor mai ridică și problema optimei despărțiri la sfîrșitul rîndurilor; în acest scop, programul calculează posibilitățile de silabisire a ultimelor 6—8 silabe.

Reprezentantul țării gazde este și A. Münnich, preocupat de rolul translatorului uman în interacțiunea om-calculator (*A Common Language for Man-Machine Interactive Systems*). El pornește de la ideea că termenul de „limbă naturală” este, în fond, greșit, fiind creată nu de natură, ci de om. Eroarea este cu atît mai mare cu cît dihotomia natural/artificial la diferiți autori corespunde unor accepțiuni diferite, cum ar fi limbi programate/neprogramate (designed/nondesignated) — „designed”, ca Algol 60, Fortran IV, esperanto, Basic English, International Zoological Nomenclature, prescurtat IZN, „non-designed”, ca româna, rusa, engleza etc.; limbi pentru scopuri generale (româna, ceha, Basic English) / limbi în scop special (IZN, argoul, limbajul tehnic și de specialitate), limbi deschise (esperanto, IZN) / limbi închise (Algol 60, Basic English). În sistemul om-calculator, omul rezolvă problemele cu sau fără ajutorul calculatorului și aceste probleme se referă la limbajele de comunicare umană, la limbaje de date (cum ar fi clasificarea zecimală, sistemele de numere în diferite baze etc.) și la limbaje de programare. Între altele, se studiază esperanto ca limbaj de date și ca limbaj de programare, și relațiile între cele trei tipuri de comunicare om-calculator.

În capitolul de mai sus, privitor la traducerea automată, O. S. Kulaghina, reprezentanta Uniunii Sovietice, este preocupată de problema determinării și căutării cuvintelor din dicționar, analiza lor morfologică și sintactică în cursul traducerii automate, de elaborarea și transformarea propozițiilor, precum și de treptele sintezei sintactice și morfologice (*Ob algoritme sintaksiceskogo analiza v sisteme franțuzskogo-russkogo mašinno perevoda*). Din articolul Kulaghinei reiese că algoritmi pe care li utilizează intelectul uman, în cursul traducerii automate, sînt aplicabili calculatoarelor electronice care lucrează cu o viteză incomparabil mai mare decît cea a creierului uman; deci și această lucrare este un pas important în stăpînirea legăturilor gîndirii umane și în experimentarea îndrăzneală, eficientă și din punct de vedere economic. A. I. Iudskanov din Bulgaria și G. Klimonov din R.D.G., într-o lucrare colectivă, descriu procesul de înlocuire a nominantului prin pronumele corespunzătoare atît termenului de referință, cît și cuvîntului sau expresiei care se consideră termen antecedent (*Sur l'identification des antécédents des pronoms dans le processus de l'analyse automatique des textes*). Esența identificării revine la procedura de identificare a relațiilor semantice în text într-o interpretare corespunzătoare.

Din păcate, spațiul restrîns nu permite nici măcar sumar înșirarea (cu atît mai puțin caracterizarea) celor mai importante dintre lucrări. Alegerile de mai sus au fost arbitrar și rezultatul unor lungi șovăiri. Dacă expunerile au fost foarte diferite ca specifice și, cum au dovedit discuțiile adiacente și mesele rotunde foarte animate, contradictorii și nu lipsite de erori, în esență contează nu detaliile, ci spiritul de îndrăzneală care străbate întregul volum și pe fiecare autor în parte de a încerca să spună, fără teamă de a greși și chiar fără teama de a se complica, cu grija — bineînțeles — de a fi înțeles de ceilalți, tot ce a aflat mai important prin prisma specialității sau specialităților sale. S-a constatat, și o confirmă întregul conținut al

volumului, că a cerceta în mod interdisciplinar, în stadiul actual al evoluției științelor, implică ponderea inerentă a uneia dintre disciplinele promovate. O altă concluzie care reiese răsfoind volumul este că elaborarea lucrărilor interdisciplinare impune o riguroasă punere în acord a terminologiei și a legităților coroborate și provenite din diferite științe. În ciuda diversităților structurilor considerate, se întrevede necesitatea unificării tendințelor de descriere și de aplicare a limbajelor formalizate; de aceea am subliniat unele tentative (poate timide uneori) de sinonimizare în nomenclatura generală a științei limbii și a computerilor. În uriașul edificiu al lingvisticii computerilor își găsește locul multe rezultate, unele modeste și accesorii, altele fundamentale ale lingvisticii tradiționale. Însă înainte de a fi introduse în și alături de noțiunile și simbolurile specifice matematicii superioare este necesară elaborarea lor sub aspect logic, psihologic și într-o formă satisfăcătoare sub aspect matematic. Numai astfel se va ajunge la unitatea și continuitatea metodei. Volumul prezentat este un pas foarte important în acest sens.

Octombrie 1977

Kis Emese

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

„PALAEOBULGARICA/СТАРОБЪЛГАРИСТИКА”, Sofia, 1977

Pe la mijlocul anului 1977 a apărut primul număr al acestei noi reviste de slavistică (a Centrului de studii bulgare al Academiei Bulgare de Științe), condusă de un colectiv redacțional constituit din oameni de știință bulgari și din alte țări, având ca redactor principal pe Emil Georgiev, membru corespondent al Academiei și profesor la Universitatea din Sofia.

Revista își înscrie în programul său probleme de limbă, literatură, artă, cultură veche bulgară, precum și de istorie a poporului bulgar, mai ales din perioada evului mediu.

Studiile, consistente, documentate, cuprinse în acest număr sînt următoarele: Emil Georgiev, *Die slavischen Aufklärer Konstantin-Kyrrill und Method und die bulgarischen Slaven* (p. 7–13) (vezi *infra*); Dimităr Angelov (Bulgaria), *Le patriotisme en Bulgarie médiévale (IXe–XIVe s.)* (p. 14–31); Rudolf Aitzetmüller (R. D. Germană), *Das albulgarische на тѣла "Христал"* (p. 32–36); Dora Ivanova-Mirčeva (Bulgaria), *K voprosu o charakteristikē bolgarskich perevodčeskich škol ot IX–X do XIV veka* [Despre caracteristicile școlilor bulgare de traducere din secolele IX/X–XIV] (p. 37–48), care conține informații documentate asupra a trei renumite centre culturale: Ohrida și Preslav, în perioada veche bulgară, și Tîrnovo, în perioada medievală; Adam E. Suprun (U.R.S.S.), *Starobolgarskoe съторниж* (p. 49–54); Imre Tóth (Ungaria), *K izučēniu imennych srednebolgarskich pamjatnikov* [Contribuții la studiul formelor nominale ale monumentelor medio-bulgare] (p. 55–64); Heinz Miklas (R. D. Germană), *Ein Beitrag zu den slavischen Handschriften auf dem Athos* (p. 65–75) – relatare asupra manuscriselor slave de la mănăstirile Panteleimon și Zographos; Nikolaj Kočev (Bulgaria), *Agiografskata povest i antičnata literatura na Balkanite prez srednite vekove* [Povestirea hagiografică și vechea literatură din Balcani în evul mediu] (p. 76–90).

Mă opresc puțin asupra studiului lui Emil Georgiev, în care se discută o problemă de larg interes, mult dezbătută, dealtfel, și pînă acum¹.

Plecînd de la constatarea că cercetătorii și-au îndreptat atenția asupra activității lui Chiril și Metodie aproape numai din Moravia, E. Georgiev susține:

Cei doi frați (care nu erau greci de origine, cum au afirmat unii, ci bulgari), înainte de a pleca în Moravia, au desfășurat o activitate de cîțiva ani la slavii bulgari (într-o regiune pe care autorul studiului încearcă să o și precizeze geografic). Unul dintre argumentele invocate în sprijinul acestei teze este adus din cunoscuta scriere a lui Hrabr *Skazanie o pismenichū* (Despre scriere), în care se spune că cei doi frați au întocmit alfabetul în anul 6363 de la facerea lumii. Spre deosebire de unii slaviști care folosesc numărătoarea alexandrină (conform căreia de la „facerea” lumii pînă la începutul erei noastre s-ar fi scurs 5 500 ani), E. Georgiev susține

¹ Vezi Kujo M. Kuev, *Kām vāprosa za načaloto na slavjanskata pismenost* [Referitor la începutul scrierii slave], Sofia, 1960, 108 p. (Extras din „Godišnik na Sofijskija Universitet. Filologičeski Fakultet”, vol. LIV, 1959/60, 1).

că și în acest caz trebuie aplicată numărătoarea bizantină, deci 6363 — 5508 = 855. La această dată ar fi întocmit cei doi frați alfabetul, deci ei au activat, înainte de a porni (la 862 sau 863) în Moravia, timp de 7 sau 8 ani la și pentru slavii bulgari. Această activitate începută în statul bulgar nu a fost întreruptă prin plecarea lui Konstantin-Chiril și Metodie în Moravia, ci a fost continuată — susține E. Georgiev — chiar pe timpul lui Metodie, de către doi ucenici ai săi, Constantin, devenit episcop la Preslav (capitala statului bulgar), și diaconul Grigori. După moartea lui Metodie (la anul 885), alți ucenici ai săi, care au reușit să ajungă în Bulgaria, au întemeiat al doilea centru cultural bulgar, la Ohrida. Autorul articolului ține să sublinieze că istoria operei lui Chiril și Metodie nu începe în Moravia sau Panonia, ci „patria” („Heimatsstätte”) ei de origine este Bulgaria, și că limba folosită de cei doi frați e greșit numită „veche slavă” (altslavische) sau „veche slavă bisericească” (altkirchenslavische); ea este „veche bulgară” („altbulgarische”) și a fost o limbă de circulație („Umgangssprache”), o limbă populară („Volkssprache”), o limbă literară („Literatursprache”), nu numai bisericească.

Unele dintre părerile expuse mai sus au fost, măcar parțial, cunoscute și pînă acum. Este știut și acceptat că cei doi frați au alcătuit alfabetul și au început să traducă texte evanghelice înaintea plecării lor în Moravia. Discutabilă este însă data începutului acestei activități, dată la a cărei stabilire prezintă o importanță deosebită indicația călugărului Hrabr. Nou pare a fi punctul de vedere al lui E. Georgiev că cei doi frați au activat în cuprinsul statului bulgar.

După abandonarea „teoriei panonice” (susținute de Kopitar și Miklosich), caracterul bulgăresc al limbii chirilo-metodiene nu mai este pus la îndoială, oricum ar fi ea numită; dealtfel, nu numai lingviștii bulgari o numesc „veche bulgară” (starobălgarski ezik), ci și alții (cf. titlurile lucrărilor, larg răspândite, utilizate și astăzi, ale lui A. Leskien: *Handbuch der altbulgarischen Sprache* și *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, apărute în mai multe ediții). Părerea lui E. Georgiev asupra structurii limbii textelor chirilo-metodiene și a raportului dintre ea și graiurile populare (anume că ea a fost „Umgangssprache”, „Volkssprache”, vezi *supra*) este discutabilă.

Revista se încheie cu rubrica de recenzii și cronici, în care semnează Hristo Kodov, Svetlana Kujumdžieva, Angelina Daskalova, Juri Kabakčiev.

Noiembrie 1977

I. Pătruț

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ-NAPOCA ÎN ANUL 1977

I. LINGVISTICĂ

1. *Dicționarul limbii române*

Colectivul, format din prof. dr. doc. Bela Kelemen, consultant științific Vasile Breban, Ioana Anghel, Ileana Câmpăan, Elena Comșulea, Angela Goldea, Rodica Popescu, Doina Nego-mireanu (ianuarie-iunie), Valentina Șerban, Sabina Teiuș, Emilia Todoran, a făcut revizia a 400 de pagini dactilografiate și revizia finală a 1 000 de pagini dactilografiate de la litera T, iar de la litera Ț revizia a 100 de pagini. Pentru litera U s-au redactat 400 de pagini convenționale.

La lucrările comisiei de etimologii au participat prof. dr. doc. Bela Kelemen, ca membru permanent, și dr. Felicia Șerban, dr. Sabina Teiuș, ca invitați.

2. *Dicționarul confruntativ al limbii române*

Conform planului, la această temă s-a lucrat numai ultimele două luni. Dr. Felicia Șerban, dr. Sabina Teiuș au participat la ședința ținută în luna noiembrie la București, în care s-au dezbătut principiile și normele fundamentale de redactare, precum și aspectele teoretice și practice ale descrierii prin confruntare distributivă formală. Tovarășele au participat și la elaborarea machetei *Dicționarului confruntativ de omonime al limbii române* (DCC).

3. *Dicționarul maghiar-român*

Prof. dr. doc. Bela Kelemen, dr. Rita Chiricuță Marinovici, Csák Ladislau și Szász Laurențiu au revizuit și completat manuscrisele nedactilografiate la vol. al II-lea. De asemenea s-a dactilografiat și colaționat materialul redactat din vol. I și parțial din vol. al II-lea (Csák Ladislau, Szász Laurențiu).

4. *Dicționarul român-maghiar*

În acest an s-au introdus cuvinte noi la literelă T, Ț, U, V, Z și s-au definitivat pentru tipar cuvintele nou introduse la literelă E, F, G, H (prof. dr. doc. Bela Kelemen și Szász Laurențiu).

5. *Dicționarul toponimic al Transilvaniei*

La această temă, condusă de prof. dr. doc. Ioan Pătruț, lucrează un colectiv lărgit, care cuprinde atât cercetători de la Institut cit și cadre didactice de la Facultatea de filologie din Cluj-Napoca, și se așteaptă colaborarea altor cadre didactice din alte centre transilvănene. Membrii Institutului au anchetat în acest an 91 de localități: Ileana Neiescu 23, Ion Roșianu 23, Gabriel Vasiliu 25, Dumitru Loșonți 10, Sabin Vlad 10. Materialul cules a fost sistematizat.

6. *ALR II, serie nouă*

Prof. dr. doc. Ioan Pătruț și ceilalți membri ai colectivului, Doina Grecu, Rodica Orza, Ion Mării și Sabin Vlad, au lucrat în continuare la redactarea materialului necartografiat din ALR II și au revizuit și îmbunătățit normele de interpretare și redactare a materialului.

7. *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*

a) *NALR-Transilvania*, vol. al II-lea

În acest an colectivul — dr. Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți — a redactat 140 hărți și 140 de chestiuni material necartografiat. S-au scris și corectat 90 de hărți.

b) *NALR-Banat*, vol. al II-lea

Și la această temă s-a lucrat în continuare. Colectivul — dr. Petru Neiescu, Eugen Beltech, Ion Faiciuc, Nicolae Mocanu — a redactat 90 de hărți și 250 de chestiuni material necartografiat. S-au scris 105 hărți.

8. *Fonetica și fonologia subdialectului bănățean*

Ca și în anul trecut, în acest an dr. Petru Neiescu, Eugen Beltechi, Ion Faiciuc și Nicolae Mocanu au extras și sistematizat material din răspunsurile la *Chestionar* în vederea redactării studiului monografic, fonetic și fonologic al subdialectului bănățean.

9. *Atlasul lingvistic al Europei*

Colectivul din Cluj-Napoca — prof. dr. doc. Ioan Pătruț, dr. Petru Neiescu, cercetător principal Murádin Ladislau — a răspuns în limba literară la întrebările referitoare la fonologia și fonetica istorică din *Chestionarul al II-lea*. S-au făcut anchete parțiale în cele 30 de localități din Banat (dr. Petru Neiescu) și 3 din Transilvania (Murádin Ladislau) și s-au redactat 30 de hărți.

10. *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din România*

Și în acest an au fost redactate 500 de cuvinte titlu (Murádin Ladislau, Csák Ladislau).

II. ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

11. *Sociologia romanului românesc*

Colectivul de literatură, format din dr. Elena Stan, dr. Mircea Popa, dr. Aurel Sasu, Valentin Tașcu, Ion Istrate și Ana Maria Vartic, a trecut la analiza sociologică a operelor celor mai reprezentativi romancieri români pe baza principiilor și metodelor stabilite anterior. În acest an au fost studiate: Nicolae Filimon (V. Tașcu), I. Slavici (V. Tașcu), Duiliu Zamfirescu (I. Istrate), L. Rebreanu (dr. Elena Stan), Gib Mihăescu (dr. M. Popa), Hortensia Papadat-Bengescu (Ana Maria Vartic), G. Călinescu (dr. A. Sasu).

12. *Literatura în presa maghiară din România în prima jumătate a sec. al XX-lea*

Huba Mózes a excerptat material din ziarul „Keleti Újság” (Cluj) dintre anii 1924—1927 și a redactat un studiu privitor la literatura din paginile cercetate.

Cercetătorii Institutului au publicat în afara planului mai multe studii și articole, recenzii, cronici, note și comentarii în diferite reviste.

În acest an și-a susținut examenul de doctorat Huba Mózes.

COMUNICĂRI:

A — Prezentate la Institut

a) În cadrul obișnuitelor ședințe săptămânale de marți: prof. dr. doc. R. Todoran, *Un reprezentant al școlii lingvistice clujene: Sever Pop*; Mihaela Pop Corniș, *Modele sintactice clasice și neclasice și analiza contrastivă. Însemnătatea metodei transformazionale*; I. Faiciuc, *Interferența mai multor graiuri dacoromâne în nord-vestul Banatului*; Mihaela Pop Corniș, *Propoziția relativă în limbile engleză și română. Analiză contrastivă*; I. Faiciuc, *Un fonetism arhaic în vocalismul graiurilor din nord-vestul Banatului*; Mózes Huba, *Viața și opera lui Mózes Káhána*; Lidia Bot, *Noțiunea de redundanță*; Elena Comșulea, *Studierea terminologiei populare, cercetare interdisciplinară*; D. Loșonji, *Onomasiologia în toponimie*; Ileana Câmpcean, *Un, o; unu; una; unul, una* — un cuvânt sau trei cuvinte?

b) În cadrul Simpozionului dedicat aniversării a 100 de ani de la eliberarea României: V. Tașcu, *Un erou necunoscut al Războiului de independență*; M. Popa, *O poetă străină despre Războiul de independență*; G. Vasiliu, *Scrisorile din fondul I. Micu Moldovan și Războiul de independență*;

c) În cadrul Sesiunii științifice organizate în cinstea Conferinței Naționale a P.C.R.: prof. dr. doc. Bela Kelemen, *Cu privire la prima atestare a cuvintelor*; dr. Petru Neiescu, *Din fonetica aromânească*; dr. Elena Stan, „Tribuna” lui Slavici și mișcarea socialistă; I. Măriei, *Notă lingvistică*; dr. Mircea Popa, *O revistă de literatură comparată de acum 100 de ani*; Doina Grecu, *Notă semantică*; dr. Felicia Șerban, *Analiza semiotică a textului poetic*; dr. Aurel Sasu, *Liviu Rebreanu. Interpretări*.

B — Prezentate în afara Institutului

a) În cadrul Simpozionului omagial „Sextil Pușcariu”, organizat de Centrul Academice Cluj-Napoca și Universitatea „Babeș-Bolyai” cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea marelui cărturar: prof. dr. doc. Ioan Pătruț, *Sextil Pușcariu și Muzeul limbii române*; prof.

dr. doc. Bela Kelemen, *Sextil Pușcariu în contextul lingvisticii europene*; Elena Comșulea, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, *Moștenirea lingvistică a lui Sextil Pușcariu în conștiința generației tinere*; Aurel Sasu, *Opțiunile istoricului literar*.

b) *La Sesiunea științifică a cadrelor didactice, Facultatea de filologie Cluj-Napoca (mai 1977)*: prof. dr. doc. Ioan Pătruș, *Despre stratificare în onomastică*; dr. M. Popa, *Statutul literar al grotescului*; E. Beltechi, *Adjectivul barz, -ă*; N. Mocanu, *Iesle și variantele sale*; I. Faiciuc, *Termeni pentru „urcior la ochi” în Banat*.

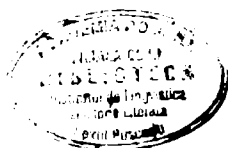
c) *Cu alte prilejuri*

Dr. M. Popa: *Björnsterne Björnson, prieten și apărător al cauzei poporului român* (mai 1977, Arad), *Două poete străine, prietene ale poporului român* (mai 1977, Deva), *N. Terente, neprefuit luptător pentru cauza independenței naționale* (Dej, iunie 1977), *T. Cipariu, istoric literar* (la Sesiunea „T. Cipariu” — Biblioteca Academiei R. S. România, Cluj-Napoca), *N. Iorga la 1907* (la Sesiunea S.S.F. închinată lui „1907”), *Marie Nizet și cauza românească* (la Sesiunea științifică închinată Războiului pentru independență), *200 de ani de la nașterea lui Ioan Barac* (la Sesiunea științifică închinată lui Ioan Barac); V. Tașcu: *Perspectivile romanului românesc* (Satu Mare), *Critica de teatru între alte forme ale criticii* (Bacău), *Spectacolul poeziei bacoviene* (Bacău), *Condiția lecturii în teatru* (Piatra Neamț), *Eroism fără moarte și rănit* (Cluj-Napoca), *M. Sadoveanu, E. Gîrleanu și Războiul pentru independență* (Dej), *Folclorizarea limbajului poetic* (Gurahont), *Independența necesară a criticii* (Sibiu); dr. Sabina Teiuș, *Există coordonare conclusivă?* (la Sesiunea științifică a S.S.F. închinată centenarului Independenței de stat a României, mai 1977, Dej); G. Vasiliu, *Presa românească din Transilvania și cultul limbii* (la Sesiunea științifică a cadrelor didactice din Borșa).

Relații cu strălănătatea

În acest an Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca a fost vizitat de prof. W. Haas de la Universitatea din Manchester, prof. Glanville Price de la Universitatea din Țara Galilor și Lőrincze Lajos de la Institutul de lingvistică din cadrul Academiei Maghiare de Științe din Budapesta.

Ion Reșianu

Revista publică studiul și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenzile dactilografate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografii vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase gratuite. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție : Cluj-Napoca, str. E. Racoviță nr. 21.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureș*, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 537, 118 lei; vol. III, 1973, XXV p. + hărți de la 538 la 870, 132 lei.
- AL. GRAUR, *Gramatica azi*, 1973, 239 p., 7 lei.
- I. COTEANU, *Stilistica funcțională a limbii române*, 1973, 204 p., 10,50 lei.
- CORNELIA COHUȚ și MAGDALENA VULPE, *Graul din zona „Porțile de Fier”. Texte. Sintaxă*, 1973, 395 p., 12 lei.
- * * Textele dialectale. Muntenia, I, 1973, 478 p., 17,50 lei; II, 1975, 915 p., 48 lei.
- GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, *Sintaxa transformțională a grupului verbal în limba română*, 1974, 296 p., 10,50 lei.
- ION GHEȚIE, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, 1974, 210 p., 9 lei.
- GHEORGHE CHIVU și MARIANA COSTINESCU, *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, 1974, 9 lei.
- EMESE KIS, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române*, 1975, 191 p., 8,75 lei.
- ION GHEȚIE, *Baza dialectală a românei literare*, 1975, 696 p., 48 lei.
- * * *Fonetica și dialectologie*, vol. IX, 1975, 256 p., 16,50 lei.
- ANCA GIURESCU, *Les mots composés dans les langues romanes*, Coeditare cu firma „Mouton”, 1975, 172 p., 9,75 lei.
- AL. GRAUR, *Alte etimologii românești*, 1975, 107 p., 4,25 lei.
- Sub redacția acad. IORGU IORDAN, *Istoria științelor în România. Lingvistica*, 1975, 176 p., 7,50 lei.
- FLORA ȘUTEU, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, 1976, 244 p., 11 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR și acad. I. COTEANU, *Probleme de lingvistică generală*, vol. VII, 1977, 126 p., 7,50 lei.

CL, anul XXIII, nr. 1, p. 1-144, Cluj-Napoca, 1978

